

ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)

INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL SCIENCE REVIEW (IHSSR)

Volume: 6 Issue: 2 Year: 2022

Editörler / Editor in Chief

Derya Semiz Çelik (Marmara University)
Bilal Çankır (Istanbul MedeniyetUniversity)

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir.

Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Alltheopinionswritten in articlesareunderresponsibilities of theauthors.

Thecontents in thearticlescannot be usedwithoutcitation.

Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler Dergisi © 2017

International HumanitiesandSocialScienceReview (IHSSR)© 2017

2022, Cilt/Volume: 6, No:2

BU SAYININ HAKEMLERİ

Dr. Ayşegül DEMİRBULAK
Dr. Derya DEĞİRMENCİOĞLU
Dr. Emre BAHAR
Dr. Halil İbrahim ALPASLAN
Dr. Şükrü NURAL
Dr. Mehmet Emin BAYNAZOĞLU
Dr. Salim YAREN
Dr. Süreyya EROĞLU BİLGİN
Dr. Verda Gizem OĞUL
Dr. Yaylagül CERAN KARATAŞ
Dr. Yusuf KAÇAR

Kapak Tasarımı /CoverDesign

Dr. Süleyman TÜRKOĞLU

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

	<i>Makale Başlığı / Article Name</i>	<i>Sayfa / Page</i>
1	<i>AÇIK HAVA REKREASYONEL AKTİVİTELERİNİN KIRSAL TURİZME ETKİSİ / THE EFFECT OF OUTDOOR RECREATIONAL ACTIVITIES ON RURAL TOURISM / Makale Türü: Derleme</i>	111-122
	Nihan GARİPAĞAOĞLU UĞUR, Orhan AKOVA	
2	<i>BEDEN EĞİTİMİ VE SPORDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ/ GENDER EQUALİTY İN PHYSİCAL EDUCATION AND SPORT/ Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	123-133
	İclal BAĞCI, Canan YÜCELKAN	
3	<i>ADLİ OLAYLARDAN ELDE EDİLEN DNA'LARIN FAİLİN TESPİTİ AMAÇLI KULLANILMASINDA YENİ BİR YÖNTEM: DNA FENOTİPLENDİRME/ A NEW METHOD FOR USING DNA FROM FORENSIC FACTS FOR PERSON DETECTION: DNA PHENOTYPING / Makale Türü: Derleme</i>	134-144
	Ercan ALTINSOY, Hasan Hüseyin UÇAR	
4	<i>SOCIOLINGUISTICS AND ITS CONTRIBUTION TO ENGLISH SPEAKING SKILLS / TOPLUM DİLBİLİM VE İNGİLİZCE KONUŞMA BECERİLERİNE KATKISI / Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	145-152
	Ali KURT	
5	<i>PERAKENDE ŞİRKETLERİNİN MALİ PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ/ EVALUATION OF FINANCIAL PERFORMANCE OF RETAIL COMPANIES/ Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	153-166
	Göktürk Nuri KONDAK Nuray ERGÜL	
6	<i>YUNANİSTAN'DA HÂLÂ AYAKTA BİR OSMANLI: NARDA (ARTA) SAAT KULESİ/ AN OTTOMAN STILL STANDING IN GREECE: NARDA (ARTA) CLOCK TOWER/ Makale Türü: Araştırma Makalesi</i>	167-174
	Neval KONUK HALAÇOĞLU	

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 2 Year: 2022

AÇIK HAVA REKREASYONEL AKTİVİTELERİNİN KIRSAL TURİZME ETKİSİ*
Nihan GARİPAĞAOĞLU UĞUR*
Orhan AKOVA**

MAKALE BİLGİSİ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru: 06.11.2022
Revizyon : 22.12.2022

Kabul : 25.12.2022

Orcid Numarası :
0000-0003-2390-6940
0000-0001-7740-2938

Anahtar Kelimeler:
Rekreasyon, kırsal turizm,
ekstrem sporlar, çevresel
etkiler, sürdürülebilir
turizm

ÖZ

Çalışma açık hava rekreasyonel aktiviteleri içerisinde yer alan ekstrem sporların doğaya ve kırsal turizm alanlarına etkisini incelemek amacıyla yapılmıştır. Kırsal turizm insanların şehrin gürültüsünden kaçarak, kısa ve uzun süreli zaman geçirdikleri alternatif bir turizm türüdür. Kırsal turizm destinasyonlarında, rekreasyonel aktivitelere katılımlar olmaktadır. Bu aktiviteler yürüyüş, yeme – içme, yörenin kültürünü tanıma, kamp yapma ve ekstrem sporları içerebilmektedir. Doğal alanlarda yapılan sporlar, açık hava rekreasyonu olarak ifade edilmektedir. Kırsal turizmin pek çok çeşidi olmasına rağmen bu çalışmada açık hava rekreasyonel aktiviteleri içerisinde yer alan ekstrem sporlar ve bu sporların doğaya etkileri incelenmiştir. Literatür taranarak, rekreasyonel ekstrem spor aktiviteleri ve kırsal turizme etkileri araştırılmıştır. İnceleme sonucunda rekreasyonel aktivitelerin kırsal turizm destinasyonlarında ekonomik fayda sağladığı, istihdamı arttırdığı belirlenmiştir. Ekstrem spor yapanların doğa ile bütünleştiği, doğaya değer verdiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte kullanılan ekipmanların, geride bırakılan atıkların ve suya karışan sabun gibi kimyasalların kirliliğe neden olduğu görülmüştür. Çalışma betimsel olup, ikincil verilere dayandırılmaktadır. Türkiye’de yapılan açık hava rekreasyonel aktiviteleri içerisinde yer alan ekstrem sporların, kırsal turizm destinasyonlarına etkisine dikkat çekmesi sebebiyle literatüre katkı sağlamaktadır.,

THE EFFECT OF OUTDOOR RECREATIONAL ACTIVITIES ON RURAL TOURISM

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 06.11.2022
Revised : 22.12.2022
Accepted : 25.12.2022
Orcid Number:
0000-0003-2390-6940
0000-0001-7740-2938

Keywords:
Recreation, rural tourism,
extreme sports, environmental
effects, sustainable tourism

ABSTRACT

The aim of this study is to research the effects of extreme sports as outdoor recreational activities in natural and rural tourism areas. Rural tourism is alternative tourism where visitors spend their leisure time to escape from the turmoil of the city. Visitors participate in recreational activities including trekking, feasting, camping, doing extreme sports, visiting the cultural heritages attractions, and more in rural tourism destinations. These sports in natural areas are expressed as outdoor recreation. Although there are several varieties of rural tourism, in this study the effects of outdoor recreational activities that include extreme sports are examined. The effects of recreational activities and extreme sports were examined through a literature review. As a result of the research, it was determined that recreational activities provide economic benefits and increase employment in rural tourism destinations. It has been also determined that those who do extreme sports in nature and in rural tourism areas care for it. However, it has been found out that some of the discarded equipment and rubbish leftover in nature and in rural tourism areas. In addition to that, chemicals such as soap get mixed into the water and cause pollution. The study is descriptive and is based on secondary data. The study contributes to the literature as it draws attention to the effect of outdoor recreational activities such as extreme sports in rural tourism destinations in Turkey.

* Çalışma ITCC’22 konferansında sunulmuş ve bildiri kitapçığında özet metin olarak yer almıştır.

* Öğr. Gör. İstanbul Aydın Üniversitesi, Anadolu Bil MYO, nihan.ugur@hotmail.com

** Prof. Dr. İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, Turizm İşletmeciliği Bölümü, oakova@istanbul.edu.tr
Compilation/ Derleme

Cite As/ Alıntı: Uğur G. N., Akova O. (2022), " Açık Hava Rekreasyonel Aktivitelerinin Kırsal Turizme Etkisi ", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (2).

Giriş

İnsanların dinlenmek ve değişik kültürleri tanımak için kırsal bir yöreye giderek doğa ile baş başa zaman geçirdikleri, konaklama yaparak çeşitli etkinliklere katıldıkları turizm türüne kırsal turizm denmektedir. Büyük şehirlerde yaşayan insanlar kırsal turizm faaliyetlerine katılarak doğa ile iç içe bir gün geçirmekte, şehrin stresinden uzaklaşabilmekte (Soykan, 2000) ve kırsal alanlarda doğa ile iç içe rekreasyonel aktivitelere katılma imkânı bulabilmektedirler.

Kırsal turizmin doğal çevre, tarım, yöresel kültürle birleşen ve diğer alternatif turizm türleriyle uyumlu olması sebebiyle, dünyada pek çok insan tatillerini kırsal bölgelerde geçirmektedir (Akova, 2020). Aktif tatillere ve farklı deneyimleri tatma isteği, şehir yaşantısının sınırlı olması, kurallardan uzaklaşma ihtiyacı, deniz kıyılarının çok kalabalık olması kırsal turizme olan ilgiyi arttırmıştır. Şehirlerde yaşayan insanlar yaşlandıkça, sağlık kaynağı olarak gördükleri kırsal alanlarda vakit geçirmeyi istemektedirler. Ayrıca kırsal alanlarda ekstrem sporlar, çeşitli rekreasyonel aktiviteler yapılabilmektedir. Kırsal turizmin nispeten diğer turizm türlerine oranla ucuz olması ve çevre koruması altına alınmış alanlara ilginin artması da kırsal turizm türüne olan ilginin artma sebeplerindedir (Yılmaz & Gürol, 2012). Seyahat ve tur düzenleyen işletmeler, turistlerin doğada kaldıkları süre içerisinde konforlarını sağlamaya çalışmakta ve eğlendirici faaliyetler düzenlemektedir (İstanbulu Dinçer, 1997). Kırsal bölgelerde, doğal alanlarda gerçekleştirilen bu aktivitelere açık hava rekreasyonu denilmektedir (Ardahan & Mert, 2014). Doğal ortamda yürüyüş, yeme içme, piknik, günübirlik gezi, kamp gibi aktivitelerin yanı sıra ekstrem sporlarda yapılmaktadır. Daha ziyade profesyonellerin tercih ettiği dağcılık, binicilik, kaya tırmanışı gibi sporların yanı sıra, ATV¹ ile safari, rafting, "bungee jumping", yamaç paraşütü gibi profesyonellerin denetiminde olan ama turistlerin katılabildiği aktiviteler de bulunur. Bölgenin ekonomisine katkı sağlayan aktiviteler, yörede istihdam olanaklarını artırır. Sadece organizasyonu düzenleyenler değil, yerel ekipman ya da hediyelik eşya satanlar, yerel ürünlerden gelir elde eder. Kırsal alanlarda rekreasyonel aktivitelere katılanların sürekliliği, doğal güzelliklerin korunup kollanmasına bağlıdır. Bu nedenle bu tür spor aktivitelerinin doğaya yönelik etkilerinin bilinmesi sürdürülebilirlik açısından önem taşımaktadır.

Doğal alanların sürdürülebilirliği için, rekreasyonel amaçlı kullanılan alanlarda yapılan spor aktiviteleri esnasında bölgenin taşıma kapasitesi de göz önünde bulundurulmalıdır. Taşıma kapasitesi bir bölgenin veya ortamın işlevselliğini veya özelliklerini koruyacak şekilde dayanması - katlanması gereken azami yükü ya da çekme limiti olarak ifade edilebilir (Göktaş, Yıldız, Demir, & Bulut, 2013). Rekreasyon amaçlı yapılan aktiviteler esnasında yaşanan yoğunluk bölgede yaşayan canlı türlerine ve yerel halka etki edebilmektedir.

Çalışmanın amacı, kırsal turizm alanlarında açık hava rekreasyonel aktiviteleri olarak gerçekleştirilen ekstrem sporlar hakkında bilgi vermek ve bu sporların doğal alanlara etkisini incelemektir. Bu amaçla literatür taranmış, kırsal turizm içerisinde yer alan rekreasyonel aktiviteler ve ekstrem sporlar incelenerek, bu aktivitelerin doğaya etkileri araştırılmıştır. Çalışma ayrıca ekstrem sporların ve açık hava rekreasyonel aktivitelerinin Türkiye'nin hangi bölgelerinde yapıldığını ortaya koymaktadır. Rekreasyonel aktivitelerin kırsal turizme olan olumlu ve olumsuz yanlarını göstermesi açısından çalışma literatüre katkı sağlamaktadır. Çalışma ITCC'22 konferansında sunulmuş ve makale kitapçığında özet metin olarak yayınlanmıştır.

Kırsal Turizm

Kırsal turizm 19. yüzyıldan beri gelişmekte olan bir sektördür. Şehirlerin insanda oluşturduğu strese karşı gelişmeye başlamıştır. Demiryolu işletmeleri de bu dönemde yatırımlarını kırsal hatlara yapmış ve insanların şehirden daha kolay seyahat edebilmelerine

¹ ATV (All Terrain Vehicle) tüm arazi ve hava koşullarında çalışmak üzere tasarlanmış, daha çok dört tekerlekli olarak üretilen, tek veya çift kişilik kapasitelere sahip araçlardır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/ATV>)

olanak sağlamıştır. Amerika ve Kanada'da olan Rocky dağları ve Alpler kırsal turizm alanlarına yapılan demiryolu yatırımlarının ilk öncüleri sayılabilmektedir (Aydın, 2012).

İnsanların şehrin gürültüsünden kaçmak, temiz havada olmak, doğal ortamda eğlenmek ve dinlemek, değişik kültürleri tanımak amacıyla kırsal bir yöreye giderek konakladığı turizm türü olan kırsal turizm, kırsal kalkınmaya da fayda sağlamaktadır. Kırsal kalkınma, kırsal kesimde yaşayanların gelir dağılımından pay alması ve aynı esnada bilinçli bir şekilde doğal kaynakların kullanılmasıdır. Kırsal alanların dağ ve orman köylerinin turizme katılması kırsal alanda işgücü artışı sağlamaktadır. Geçim kaynağı arttıkça köyden kente göç azalmakta, köy ve kırsal alanlarda yaşayan kadınlar da istihdama katılmaktadır. Turistlerin çevre duyarlılığı artıp, çevre koruma faaliyetleri önem kazandıkça, doğa korunmaktadır. Doğal alanlarda turistik faaliyetlerin yapılmasıysa bölgenin alt yapı eksiklikleri giderilmesini sağlamaktadır (Dinçer, Türkay, & Avunduk, 2015).

Kırsal turizm türleri hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Çiftlik turizmi, köy turizmi, yayla turizmi, tarımsal turizm, eko turizm türleri, kırsal turizm kavramı içerisinde yer alır. Kırsal turizm daha ziyade boş zaman geçirmek, rekreasyon faaliyetlerinde bulunmak amacıyla yapılmaktadır. Her ne kadar şehirde yaşayan insanların, doğa ile vakit geçirmek için yaptığı bir rekreasyon aktivitesi gibi gözükse de kırsal turizm, insanın sürekli ikamet ettiği yerin dışında farklı bir destinasyonda uzun ya da kısa süreli bir tatil şeklinde de olabilmektedir (Aydın, 2012). Kırsal turizm, alternatif turizm türlerinden birisidir. Kırsal turizm çeşitli başlıklarda incelenmektedir. *Agro-turizm* köylere ve çiftliklere bağlı olarak gelişen, sürdürülebilirlik kapsamında kırsal kalkınmayı sağlayan turizm şeklidir (Akova, 2020). *Agro-turizm* aynı zamanda *Tarımsal turizm* olarak da anılır, tarımsal ürünler ve çevre ile bağlantılı olan turizm ürünleri ile ilgilidir. Kampçılık, eğitim ziyaretleri, piknikler, rekreasyon aktiviteleri ve el sanatları satışı içeren aktiviteler de tarımsal turizm kapsamındadır. *Çiftlik turizmi* Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde üretim yapan bir çiftlik olarak ifade edilebildiği gibi, çiftlik dışı aktiviteleri de içerebilmektedir. *Kır ve orman turizmi*, kırsal turizmin ana temasıdır. *Yeşil turizm* geleneksel turizmden ziyade çevre dostu turizmi ifade etmektedir. Yeşil turizmin en önemli konusu sürdürülebilirliktir. *Yaban hayatı turizmi*, turistleri fauna ve floranın ön planda olduğu özel alanlara çekmektedir. *Eko turizm* çevreyi korumaya önem veren, yerel halkı refahını gözeten, doğal alanlara duyarlı seyahat türüdür. Eko turizm, sürdürülebilir kalkınma aracıdır (Şerefoğlu, 2009).

Kırsal turizm ile ilgili literatürde çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Keller & Velibeyoğlu (2021) kırsal turizmin küçük kasabalara ekonomik faydasından bahsederken, Xiong vd.(2021), Qiu vd. (2021) tarımsal endüstrinin gelişmesiyle, kırsal alanlarda ekonomik kalkınmanın arttığını ve kırsal alanlardaki olanakların turizme fayda sağladığını belirtmişlerdir. Türkay ve Atasoy (2020) Avrupa Birliği'nde bisiklet turizminin yaygın olduğunu bunun sebebinin de ulaşımında insan trafiğinin engellenmesi çabalarının olduğunu, ayrıca bisiklet turizmini kırsal ve bölgesel kalkınmanın bir aracı olarak gördüklerini söylemişlerdir. Doğan ve Özaslan (2017) çalışmasında kırsal turizmin gelişmediği ülkelerde hükümet baskıları, savaş, sanayileşme, teknoloji ve benzeri nedenlerden dolayı kırsal nüfus oranının azaldığını tespit etmişlerdir. Türkiye'de ise kırsal yörelerde yaşayanların tarım dışı istihdamlarının oldukça kısıtlı olduğunu, yöre halkının sadece %37,4'ünün tarım dışı sektörlerde çalışma imkânı bulabildiğini belirtmişlerdir. Ahmadova ve Akova (2016) TaTuTa projesi kapsamında faaliyet gösteren çiftliklerin ekolojik tarım yöntemleri ile organik üretim yaptığını, çevreye karşı duyarlı olup ziyaretçilere ev sahipliği yapan, çeşitli eko turizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği doğa dostu çiftlik-oteller olduğunu ayrıca üretilen organik ürünlerin aynı zamanda çiftliğe gelen misafirlere sunulmasıyla, turizm aktivitelerinin çiftliğe ek gelir kazandırdığını belirtmişlerdir. Taş vd. (2016) çalışmasında Türkiye'nin, AB'ye aday ülke olarak IPARD² programı kapsamında kırsal kalkınma için mali yardım aldığını ve kırsal kalkınma programında kırsal turizmi, kırsal ekonomilerin

² IPARD: Katılım Öncesi Yardım Aracı (Instrument for Pre-Accession Assistance-IPA) (Tarım Reformu Genel Müdürlüğü, 2022)

çeşitlendirilmesinin araçlarından biri olarak benimsediğini; Türkiye'nin adaylığı sürecinde kırsal turizmi destekleyen AB fonlarından yararlanmasının, ulusal düzeydeki politikaların gelişimini de desteklediğini söylemiştir. Dinçer vd. (2015) kırsal turizmin, kırsal kalkınma içerisinde ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesi açısından en önemli bileşen olarak sayılabileceğini; şehrin stresinden uzaklaşmak isteyen kişiler için ideal bir tatil türü olan kırsal turizmin, kırsal alanlar için ekonomik getiri de sağladığını söylemişlerdir. Kırsal turizmin kırsal alanlar için istihdam ve gelir artışının yanı sıra bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesinde önemli bir araç olduğunu belirtmişlerdir. Şerefoğlu'na (2009) göreyse kırsal turizm kısa sürede gelir getirmeyen bir bileşendir. Yine de bölgede istihdam sağlaması açısından önemli bir ekonomik katkı sağlamaktadır. Türkiye'de yürütülen kırsal kalkınma projeleri içerisinde, kırsal turizmin geliştirilmesi de yer almasına rağmen şimdiye kadar gereken önem yeterince verilemediği belirtilmiştir.

Aydın (2012) ise çalışmasında Türkiye'nin AB ülkelerindeki uygulamalara göre, kırsal turizmde daha geride kalmış bir ülke olduğunu; Tchetchik vd. (2006) kırsal turizmde, yerel kaynakları kullanarak yöre halkının istihdam edilmesinin önemli olduğunu vurgulamışlardır. Soykan (2003) kırsal turizmin, sürdürülebilir turizm anlayışı ile en uyumlu turizm türü olup, kırsal turizmin doğal ve kültürel mirasın korunmasında ve dünyaya tanıtılmasında önemli bir işlevi olduğunu söylemiştir. Yücel (2002) Eko turizmin her bölge ve turizm merkezi için özel bir turizm politikası ve programına ihtiyaç duyduğunu, başka yerlerin turizm politikalarının kopyalanması sürdürülebilir sonuçlar almak için yeterli olmayacağını söylemiştir. Wilson vd. (2001) çalışmasında yerel girişimcilerin turizm gelişimine katkısının önemine vurgu yapmışlardır. Başarılı sonuçlar elde edilmesini için turizm ürününün geliştirilmesi, yerel liderlik yapısı, yerel yönetimin katkı ve katılımı gerektiğini söylemişlerdir. Yerel liderler, girişimciler ve iş insanları arasında koordinasyon ve dayanışma olduğu zaman turizm gelişiminin olduğunu belirtmişlerdir.

Araştırmacılar kırsal turizmin zaman içerisinde yöresel kalkınmayı sağladığını, her bölge için farklı uygulamalar gerektirdiğini, bölgenin ihtiyaçlarına göre düzenlemeler yapılarak, istihdamın artırılmasının, kırsal alanlarda yaşayanların gelirlerine katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Kırsal turizm bölgeler arası farkların kapanmasına katkı sağlamakta ve iklimden bağımsız olarak yapılabilir. Kış aylarında kayak merkezlerinde, sonbahar ve ilkbaharda doğa alanlarında yürüyüş veya farklı spor türleri yapılarak, yaz aylarında tarımsal turizmin yapıldığı çiftliklerde kırsal turizm gerçekleştirilebildiğinden, her mevsimde kırsal turizme katılmak mümkündür. Türkiye yaz turizminde gözde bir ülke olmasına rağmen, dört mevsime yayılabilecek kırsal turizm aktiviteleri yapmaya müsaittir (Soykan, 2003). Kırsal turizm faaliyetleri esnasında sürdürülebilirlik esasları dâhilinde, ekonomik sürekliliği sağlarken, yerel kalkınmayı gözetmek, geleneklere ve yöre halkının özelliklerine saygı duymak gerekmektedir. Sürdürülebilir bir kırsal turizm doğal yaşam alanlarının, yaban hayatının, yöreye özgü türlerin korunmasını sağlamaktadır (Türsab, 2019). Her ne kadar kırsal turizmin yöreye faydası olsa da küresel ticaret, insan nüfusundaki artış, tüketimin artması, insanların şehir hayatından zaman zaman da olsa kaçarak doğaya yönelmesi doğanın yıkımını ve bozulmasını hızlandırmaktadır (Almond, Grooten, & Petersen, 2020). Taşıma kapasitelerinin üstünde ziyaretçi sayısının kırsal alanlar üzerindeki etkileri dört boyutta ele alınmaktadır. Bir destinasyonun rekreasyonel taşıma kapasitesiyle ilgili boyutları fiziksel, sosyal, ekolojik ve yönetim olarak belirtilmiştir (Göktaş, Yıldız, Demir, & Bulut, 2013).

- Fiziki taşıma kapasitesi: rekreasyonel sportif aktivitelerin yapıldığı destinasyondaki otopark, piknik alanı, aktivite alanı gibi fiziki olanakların yeterliliğini ve bölgenin yapısal özelliklerinin zarara uğramadan ağırlayabileceği maksimum ziyaretçi sayısını ifade etmektedir.
- Sosyal taşıma kapasitesi: destinasyonu ziyaret eden insanların memnun kalmaları için ziyaretçi sayısının erişebileceği maksimum sınırı ifade etmektedir. Aşırı

kalabalık sebebiyle hizmet alamayan turistlerin memnuniyet düzeyleri de azalabilmektedir.

- Ekolojik taşıma kapasitesi: rekreasyonel amaçlı sportif aktivitelerin doğal çevre üzerindeki etkileridir.
- Yönetim taşıma kapasitesi: idari ve ekonomik olarak destinasyona etkilerini kapsamaktadır. Rekreasyonel amaçlı kullanılan doğal alanların korunması için görevlerin yerine getirilmesini sağlayacak koşullardır. Rekreasyonel faaliyetlerden elde edilen gelirlerin yine bölge yararına kamusal hizmete dönüştürülmesi, ziyaretçilerin memnuniyetlerinin sürdürülebilir olmasını sağlamaktadır (Göktuğ, Yıldız, Demir, & Bulut, 2013)

Doğaya verilen zararı en az indirgeyerek, doğa ile iç içe yapılan aktiviteler süresince ve sonrasında korumak ve kullanım süresini uzatmak sürdürülebilir bir kırsal turizm için önemlidir. Turizmin ekonomik, çevresel ve sosyal boyutları ile sürdürülebilirlik karşılıklı olarak etkileşimlidir. Sürdürülebilir turizm, kaynakların kullanımına, turizmin mevcut zamandaki ve gelecekteki gelişimine duyarlı, kapsamlı politikalar ve uygulamaları ile tüm turizm çeşitlerini içine alan bir felsefedir. Turistlerin ihtiyacını karşılarken turistik bölgelerdeki ekonomik, sosyal, çevresel gereksinimleri bir bütün olarak ele almaktadır (Gürsoy, 2017). Turizm bölgesel kalkınmayı desteklerken, çevresel olarak olumsuz etkilere neden olabilmektedir. Bozulan çevre şartları nedeniyle ziyaretçi sayısında gerileme olması halinde ekonomik kayıplarla da karşılaşabilir (Çelik, 2021). Doğal alanları rekreasyonel sportif aktiviteler için kullananların çevreye yaptıkları etkileri göz önünde bulundurması gerekir. Brymer vd. (2009) çalışmasında Everest dağında dahi geride bırakılmış çöplerin ve boş oksijen tüplerinin olduğundan bahsetmiştir.

Li (2021), Wei vd.(2021) kırsal alanlardaki sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması hakkında çalışma yaparken, Serra-Cantalops vd. (2021) korunmuş olan bölgesel çekiciliklerin, turizm destinasyonlarına olan ilgiyi arttırdığını, bu bağlamda kırsal turizm içerisinde yer alan çekicilik unsurlarının korunmasının, sürdürülebilirlik açısından önem taşıdığı kadar, bölgenin turistik çekiciliğinin de devamlılığını sağladığını çalışmasında belirtmiştir. Kırsal bölgelerin sürdürülebilirliği, turistik açıdan rekabet avantajı sağlamaktadır. Bununla birlikte Andries vd. (2021) çalışmasında sürdürülebilir bir kırsal turizm için, yerel halkın görüşlerinin öneminden bahsetmişlerdir. Kırsal turizm, çevrede yaratabileceği olumsuz etkileri en aza indirmeyi hedeflerken, yöre halkının kültürel değerlerini, biyolojik çeşitliliği ve ekolojik dengeyi korumayı içeren unsurlarıyla sürdürülebilir turizm kapsamındadır. Kırsal turizme rekreasyonel aktivite olarak katılanların, doğanın ve bölgenin kültürel öğelerinin korunmasına dikkat etmesi gerekmektedir. Çıkan atıklar, yakılan ateşin söndürülmemesi ve benzeri birçok davranış doğada bozulmalara sebep olmaktadır (Koçak & Balcı, 2010).

Turizm ve rekreasyonel aktivite ilişkisi

Türkiye’de kırsal turizm genellikle doğa yürüyüşleri ve sporlarını içeren açık hava rekreasyon aktiviteleri, günübirlik yeme içmeyi kapsayan köy ziyaretleri olarak anlaşılmaktadır. Büyük şehirlerin çevrelerindeki tarihi, doğal ve kültürel zenginliklere sahip destinasyonlarda, kırsal turizm aktiviteleri yapılmaktadır. Türkiye’de kırsal turizm daha ziyade yayla turizmi, eko turizm ve macera turizmi olarak gelişmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 1990 yılında *yayla turizmi projesi* başlatılmıştır. Karadeniz ve Toroslarda 26 adet yayla, turizm merkezi kapsamına alınmıştır (Ayдын, 2012).

Türkiye’de kırsal turizmde gözde mekânlar bulunmaktadır. Bu bölgeler için tanıtım çalışmaları yapılmakta ve yönetim tarafından desteklenmektedir. Ürgüp Belediyesi Kapadokya’da yerli ve yabancı turistlerin köy düğünlerine katılması, geleneksel köy yemeklerini pişirmesi, inek ve koyun sağarak kırsal yaşamın içerisinde yer almalarını sağlayacak bir proje

geliştirmiştir. Ortahisar Belediyesi, Kızılçukur Vadisinde güneşin doğuş ve batışını turistlere izletmek amacıyla turlar düzenlemektedir. Akdeniz, Marmara ve Ege Bölgelerindeki köylerde kışın deve güreşi etkinlikleri düzenlenmektedir. İpek yolu güzergâhında turlar düzenlenmekte, Erzincan'da ve Muğla'nın kırsal alanlarında yamaç paraşütü yapılmaktadır. Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKAP) İspir ve Yusufeli ilçeleri ve köylerinin kırsal turizm destinasyonu olması için çalışmalar yapmaktadır. Çoruh Vadisi'ndeki kültürel ve doğal zenginliklerin turizm amaçlı kullanımını sağlayacak sürdürülebilirlik modeli geliştirmektedir (Aydın, 2012).

Kırsal turizm içerisinde yer alan, açık hava sportif aktiviteleri, açık hava rekreasyonu olarak adlandırılır. Bu aktiviteler doğayla iç içe zaman geçirmeyi gerektiren günübirlik faaliyetler olabileceği gibi, daha profesyonel sportif faaliyetlerde olabilir (Ardahan & Mert, 2014). Doğada profesyonel olarak yapılan sporlar için "yetenek sporu", "serbest spor", "macera sporu", "yaşam tarzı sporu", "alternatif spor" ya da "ekstrem spor" ifadeleri kullanılmaktadır. Her ne kadar ekstrem sporlar, kaza riski içerse de, katılımcıların macera yaşamasına, doğa ile giriştiği mücadeleyi kazanmasıyla başarının verdiği tatmini hissetmesini sağlamaktadır (Brymer, Downey, & Gray, 2009). Ekstrem sporlar, mücadele içerikli olduğundan özel ilgi gerektirmektedir. Turizm profesyonelleri de, ekstrem sporlara katılacaklar için gerekli hizmetleri sağlamaya çalışmaktadır. Rekreasyonel aktivite olarak ekstrem sporun yapılacağı bölge, çevre ve konaklama şartları önem taşımaktadır (Higham & Hinch, 2006). Ekstrem sporlarla ilgili çeşitli araştırmalar yapılmıştır.

Rasulovich (2021) hızla gelişen kırsal turizmin, şehirden kaçarak insanlara spor yapma olanağı sağladığını, Rojo-Ramos, vd. (2021) doğal güzelliklere sahip yerlerde yapılan macera turizminin kırsal alanlarda sürdürülebilirliğe katkı sağlayacağını, Rahmonov (2021) macera turizmi katılımcılarının tamamen rahatlayarak, tüm bağlarından uzaklaştıklarını ve sürdürülebilirliğe katkı sağlayarak, kırsal alanlarda negatif etkileri azalttığını belirtmiştir. Brymer vd. (2009) ise doğal alanlarda insanın bulunmasının, atıkların geride bırakılmasıyla doğanın kirlenmesine sebebiyet verebileceğini söylemişlerdir. Diğer yandan, insan doğanın bir parçasıdır ve doğa ile iç içe olmak, doğaya önem vermeyi gerektirir (Schultz, 2002). Ekstrem sporları yapanlar, rekreasyonel aktivite için ilave ücretler ödeyerek, ekonomik olarak da fayda sağlamaktadır. Türkiye'de doğa ve macera turizmi için birbirinden farklı aktiviteler yapılan bölgeler bulunmaktadır.

- *Bungee Jumping*: Esnek bir ip ve halatlar yardımıyla kule, baraj gibi bir yerden atlamak şeklinde tanımlanabilir. Türkiye'de bungee jumping Kilyos ve Kazlıçeşme - İstanbul; Ölüdeniz - Muğla; Lara ve Tahtalı dağı - Antalya; Aya Yorgi koyu - İzmir en çok tercih edilen bölgeler arasındadır. Her mevsim yapılabilse de yaz ayları daha uygundur.
- *Sky Diving*: Hava dalışı olarak da bilinmektedir. Hava aracından paraşüt ile atlayarak gerçekleştirilir. Efes- İzmir; Ölüdeniz - Fethiye; Ormanlı ve Şile - İstanbul; Sivrihisar - Eskişehir; Asos Dağı ve Kaş-Antalya en sık tercih edilen bölgeler arasındadır. Hava koşullarına bağlı olarak her mevsim gerçekleştirilebilen bir aktivitedir.
- *Dağ bisikleti*: Şehrin dışında bazen günlerce, bazen saatlerce süren gezi esnasında, kamp malzemeleri de alınarak doğada konaklama da gerçekleştirilir. Engelibeli arazide, farklı rotalarda gerçekleştirilir. Belgrad ormanı, Aydos ormanı, Rumeli Feneri, Kilyos - İstanbul; Foça - İzmir; Eymir gölü - Ankara; Köprülü Kanyon - Antalya dağ bisikleti sürmek için uygun rotaların olduğu yerlerdir. Engelibeli araziler ve hava şartlarının önemli olduğu aktivitede havanın daha açık ve sıcak olduğu bahar ve yaz ayları uygundur.
- *Abseiling*: Kaya tırmanışı olarak da bilinen aktivite çeşitli zorluk seviyelerinde gerçekleştirilir. Abseiling dağcılıkla karıştırılabilmektedir. Abseiling yukarıdan aşağıya ve aşağıdan yukarıya doğru bir ip yardımıyla kayalara tırmanış ve iniştir. Geyikbayırı, Olimpos, Çitdibi - Antalya; Ballı Kayalar Kanyonu - Kocaeli; Kaynaklar - İzmir; Aladağlar - Niğde; Karakayalar - Eskişehir kaya tırmanışı için gözde destinasyonlardır. Profesyonellerce her mevsim yapılabilmele birlikte amatörler için bahar ayları uygundur.
- *Canyoning*: Derin ve dik vadilerde yapılan ve *kanyon geçişi* olarak ifade edilen bu sporda kaya tırmanışı, yüzme, atlama gibi sporlar aynı zamanda yapılır. Kıbrıs kanyonu, Kaputaş Kanyonu,

Köprülü Kanyon – Antalya; Çivril Tokalı Kanyonu – Denizli; Serindere Kanyonu – Kocaeli tercih edilen destinasyonlardır. Kanyonlar içerisindeki sular nedeniyle yazın yapılması daha uygundur.

- *Rafting*: Raft denilen botlarla akarsu ve nehirde yapılır. Rafting daha sakin sulara yapılırken; white water rafting (Beyaz su rafting) özellikle tehlikeli akarsularda gerçekleştirilir. Cumayeri ve Melen Çayı – Düzce; Manavgat, Köprülü Kanyon, Beşkonak – Antalya; Fethiye, Dalaman, Saklıkent - Muğla; Rize, Ayder – Rize rafting yapılan destinasyonlardan bazılarıdır. İlkbahar ve sonbahar rafting yapmak için uygun mevsimlerdir.
- *Kayak*: Kar üzerinde yapılan bir spor olan kayanın geçmişi 5000 yıl önceye dayanır. Erciyes – Kayseri; Palandöken – Erzurum; Ilgaz dağı – Çankırı; Sarıkamış – Kars; Uludağ – Bursa; Kartalkaya – Bolu; Davraz – Isparta; Ovacık – Tunceli; Kartepe – İzmit gözde kayak merkezleridir (Pegasus, 2021).
- *Paragliding*: Yamaç paraşütü olarak da bilinir. Ölüdeniz- Fethiye; Pamukkale – Denizli yamaç paraşütü için tercih edilen destinasyonlardır. Havanın uygunluğuna göre bahar ve yaz ayları tercih edilir.
- *At binme*: Doğa ile iç içe olan at binme sporunda “güzel atların ülkesi” olarak da bilinen Kapadokya bölgesi tercih edilmektedir.
- *Likya yolu yürüyüşü*: Antalya – Fethiye arasında, 500 kilometre uzunluğunda sakin yürüyüş ve kamp konaklamaları yapılmaktadır (GezBeğen, 2016).
- *Paintball*: avcılık ve atıcılık federasyonu bünyesinde bulunan bir spor dalıdır. Ağaçlı bölgelerde bulunan sahalarda takımlar halinde oynanır. Büyük şehirlerin kırsal bölgelerinde, gününbirlik doğa ile iç içe tesislerde yapılan rekreasyonel aktivitedir.
- *ATV (Quad) Safari*: zorlu ve engebeli arazide motosiklet benzeri dört tekerlekli araçlarla yapılan sportif bir uğraştır. Büyük şehirlerin kırsal turizm alanlarında, doğa ile iç içe bir gün geçirirken gerçekleştirilen eğlenceli bir rekreasyonel aktivitedir.

Sportif rekreasyonel aktivitelerin doğa ile buluştuğu, kırsal turizm için elverişli destinasyonların korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması çok önemlidir. Kırsal alanların korunması insanın doğa ile bütünleşmesi sayesinde gerçekleşir. Her bir birey, doğada spor yaptıkça, doğanın vazgeçilmez olduğunun bilincine erişir (Schultz, 2002). Ekstrem spor katılımcıları, doğal alanlarda çeşitli zorlukları alt edip, becerilerini sergiledikçe, doğanın sürdürülebilir olması için çaba sarf etmektedirler (Brymer, Downey, & Gray, 2009). Ekstrem sporları yapanlar, doğa ile mücadeleyi sürdürür ve macera duygusunu tadarken, aslında doğa ile karşılıklı olarak etkileşimdedirler (Opotov & Weis, 2000). Ekstrem sporları gerçekleştirdikleri esnada, doğa ile insan birbirine bağımlıdır. Rekreasyonel aktiviteler ya da ekstrem sporlar esnasında, kırsal kalkınmaya fayda sağlarken, doğanın korunmasına da özen göstermek gerekir.

Kırsal turizm alanlarında açık hava rekreasyonel aktivitesi olarak yapılan ekstrem sporların etkileri

Kırsal turizm, turistlere şehir dışında yaşam, tarıma dayalı hayat hakkında bilgi vermenin yanında, turistlerin kırsal alanlardaki rekreasyonel aktiviteler gerçekleştirmelerini de sağlamaktadır (Evgrafova & Ismailova, 2021). Kırsal alanda yapılan rekreasyonel aktiviteler ve ekstrem sporlar doğal yaşamı etkileyebilmektedir. Korunaklı alanlara gelen turist sayısı fazla olduğunda olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Ambalaj atıkları, suya atılan kimyasal içerikli malzemeler, doğal çevreye zarar vermektedir (Koçak & Balcı, 2010). Bununla birlikte rekreasyonel amaçlı doğa sporlarına katılım arttıkça, bölgesel ve sosyal faydalar yaratmaktadır. Bölgeye yatırım yapılmakta, turistik ürün ve hizmetler sunulmaktadır. Bölgeye gelen turistlerin yaptıkları konaklama, geziyle ilgili harcamaların yanı sıra, kıyafet, ayakkabı, spor aksesuarlarının satılması veya kiralanması gibi hizmetlerde, yöre halkının ekonomik olarak kalkınmasını sağlamaktadır (Ardahan & Mert, 2014).

Rekreasyonel aktivitelerin kırsal turizme etkileriyle ilgili farklı araştırmacılar tarafından yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Lyu vd. (2021) kırsal turizmin yerel kültürü tanımaya olanak sağladığını, kültürel miras ve doğal peyzaj alanları ile turistlere huzur verdiğini, açık havada rekreasyonel ve sportif aktivitelerin gerçekleştirildiğini belirtmişlerdir. Ayrıca sezonluk kalan turist sayılarının artmasıyla,

kırsal alanlarda yenilenme çalışmalarının yapılarak bölgenin gelişmesine katkı sağlandığını söylemişlerdir. Kuşat (2014) Türkiye'nin kırsal turizm açısından iyi bir potansiyele sahip olduğunu fakat bu potansiyelin daha iyi kullanılması için yerel yönetimlerin, yerel ekonomik birimlerle, üniversitelerle, sivil toplum kuruluşlarıyla daha etkin bir işbirliği içerisinde bulunması gerektiğini söylemiştir. Yılmaz ve Gürol (2012) turizmin geliştirilebilmesi için öncelikle yöre halkının bunu benimsemesi ve desteklemesi gerektiğini, kırsal turizm sonucunda elde edilecek faydaların, yörede yaşayan halka anlatılması gerektiğini belirtmişlerdir. Soykan (2000) kırsal turizmin nüfusun az olduğu, hatta göçlerle boşalmakta olan, ekonomik sıkıntıların yaşandığı dağlık-tepelik iç bölgelerde devreye sokulan bir turizm türü olduğunu söylemiştir. Doğal peyzajın eşsiz güzelliklere sahip olması ve kayak, rafting, bisikletli, yaya, atlı geziler, yüzme, balıkçılık, yamaç paraşütü gibi birtakım sportif aktivitelerin uygulanmasının, köylerin kalkınmasını sağlayabileceğini belirtmiştir.

Rekreasyonel aktiviteler, kırsal turizmi olumlu yönde etkileyerek bölgesel kalkınmaya fayda sağlamakta, istihdam yaratmaktadır. Aktivitelere katılacaklar için bölgeye yatırımlar yapılmakta, sadece konaklama, yeme-içme değil, aksesuarların kiralanması ya da satın alınmasıyla ek faydalar elde edilebilmektedir. Bununla birlikte rekreasyonel aktiviteler esnasında, çevresel kirlilik sorunu da ortaya çıkabilmektedir. Doğada yapılan sportif aktiviteler esnasında, doğal ortam atıklar sebebiyle kirlenebilmektedir. ATV ile yapılan safari turlarında, hayvanların yaşadığı bölgeden yapılan geçişler, doğal yaşam alanlarına müdahale etmekte, araçların geçişiyle sıkışan topraksa geçirgenliğini azaltmaktadır (Koçak & Balcı, 2010). Kamp alanlarında kullanılan su-sabun gibi temizleyicilerin sulara karışması, kirliliğe sebep olabilmekte, kontrolsüz ateş kullanımı tahribat yaratabilmektedir. Tırmanış rotalarına inşa edilen yollar, geride bırakılan ekipmanlar el değmemiş doğanın değişim geçirmesine, erozyon olasılığının artmasına neden olmaktadır.

Sarp kayalara tırmanırken, bitki örtüsü çişnenmesi, kayalıklara giden patikalarda erozyon, tırmanış rotalarının temizlenmesi esnasında kayalıklar arasında yeşeren bitkilerin tohumlarının kaybolması, uçurumun yüzeyinde büyüyen likenlerin³ zarar görmesi abseiling veya kanyon geçişinin doğaya olumsuz etkilerinden bazılarıdır. Bunlara ilaveten yuva yapan kuşların rahatsız edilmesi, tırmanış alanında yaşayan canlı türlerinin de yer değiştirmesine sebebiyet vermektedir (EOCA, 2022). Yuvalarında rahatsız edilen kuşlar, yavrularını terk edebilmektedir. Ayrıca tırmanışı gerçekleştiren kişi geride çöplerini bırakabilmekte, bu durumda tüm ekosisteme zarar vermektedir (de Zoeten, 2022). Bungee jumping yapılan alanlara çok fazla turist gelmesi, çevresel riskleri de beraberinde getirmektedir. Araçlarla gelenler için park alanlarının açılması, atlayış etkinliği için helikopterlerin çalışması (Bushman & James, 2021) ya da atlayış rampalarının kurulması esnasında, doğal yaşam alanları olumsuz etkilenmektedir. Hava sporları çevre üzerinde nispeten daha az olumsuz etkiye sebep olmaktadır. Yamaç paraşütü doğal havayı kaynak olarak kullanmaktadır ve ekipmanlar uzun süreli dayanıklı olduğundan çevreyle daha uyumludur (FAL, 2018). Diğer yandan, uçuş etkinliklerinin yaban hayatını olumsuz yönde etkilediğini gösteren araştırmalar da bulunmaktadır. Uçuş sporları yaban kuşlarının beslenme alanlarının daralmasına, üremenin azalmasına, uçuş kazalarına karışmalarına ve yer değiştirmelerine sebep olmaktadır. Ulaşımı sağlayan araçlar ve planör uçuşları gürültü kirliliği yaratmaktadır. Paraşüt atlamaları esnasında kalkış ve iniş yapılan alanlarda bitki örtüsü zarar görmektedir (Tobajas, Guil, & Margalida, 2022).

Rafting sporunu organize eden işletmeler iklim değişiminin, çevresel sorunların, suların kirlenmesinin ve azalmasının bilincinde olup, çevreye duyarlıdırlar (IRF, 2021). Bununla birlikte rafting yapılan bölgelerde kurulan kamp alanları ve dinlenme tesisleri doğal yaşam alanlarına zarar vermektedir. Bölgede yaşayan canlıların suya ulaşımı, nehirlerin kumu (Farooquee, Budal, & Maikhuri, 2008), toprak ve bitkiler insanın varlığından olumsuz etkilenmektedir.

Paintball oyunu ağaçlara zarar vermektedir. Rafting veya paintball oynanan alanlarda ATV araçları ile düzenlenen safari turları esnasında araçların geçtiği yollardaki küçük memeli canlılar,

³ Liken: Bir mantarla bir su yosununun ortak yaşamıyla ortaya çıkan bitkilerin genel adı. (<https://sozluk.gov.tr/>)

sürüngeçerler olumsuz etkilenmekte, yaşam alanları yok olmaktadır. Öte yandan sürüngeçerlerin uzaklaşması, hassas türlerin yuvalarını korumalarını kolaylaştırmaktadır (Marzano & Dandy, 2012).

Doğa, açık havada sportif amaçlı rekreasyonel aktiviteleri gerçekleştirenler için oyun alanıdır. Sporcular birbirleriyle olduğu kadar, doğa ile de etkileşimdedirler. Tırmanış parkurları, nehirdeki su, patikalar, yağın kar sporcuların mücadelesini gerçekleştirebileceği alanı yaratır. Bu esnada ekosistem insanın varlığından etkilenmektedir (Bertarelli & Guichard, 2022)

Rekreasyonel aktiviteler, kırsal turizm alanlarının gelişmesini, ekonomik olarak kalkınmasını sağlarken, çevreye istemeden de olsa zarar verebilmektedir. Ekstrem spor yapanlar doğa ile bir arada oldukça, doğayı koruyup kollamaya çalışmakta, organizasyonu yapan turizm işletmeleri doğanın zarar görmemesi için çabalamaktadır. Mamafih insanın varlığından doğal çevre olumsuz etkilenmektedir.

Sonuç

Şehrin gürültüsünden uzaklaşmak isteyen insanlar, kısa veya uzun süreli olarak doğal alanlarda zaman geçirmek için kırsal turizme katılırlar. Kırsal turizme katılımları esnasında farklı rekreasyonel aktivitelerde bulunurlar. Bir mevsime bağlı olmaksızın, her dönemde farklı çekicilikleri olan bölgelerdeki rekreasyonel aktivitelere katılmak, bölgenin gelişmesine katkı sağlar. Bölgede istihdam olanaklarını arttıran kırsal turizmin gerçekleştirildiği her bir bölge için, kendine has yatırımların yapılması gerekir.

Kırsal alanlarda günübirlik doğa yürüyüşleri, açık hava sporları, yeme – içme etkinliklerinin yanı sıra macera turizmi olarak nitelendirilen aktiviteler, ekstrem sporlar gerçekleştirilebilir. Bu tarz sporlar için tercih edilen bölgelere yatırım yapılırken, ciddi yaralanmaların olma ihtimaline karşı önlemler almak gerekir. Kaza riski olan bu tarz sporlar, katılımcıların doğa ile mücadelesini kapsadığından, başarı ve galibiyet hislerini yaşamasını sağlar. Bungee jumping, dağ bisikleti, abseiling (kaya tırmanışı), ATV ile safari gibi yapılan sporlar da doğal hayatı etkileyebilmektedir. Açılan yollar, geçiş yapılan patikalar hayvanların yaşam alanlarını yok edebilmektedir. Toprağın ezilmesi, geçirgenliği üzerinde olumsuz etkiler yaratabilmektedir. Tırmanış rotalarında bırakılan ekipmanlar, kampçıların ya da günübirlik rekreasyonel etkinliğe katılanların geride bıraktığı atıklar, çevresel kirliliğe sebep olurken, suya karışın sabun artığı gibi kimyasallar suları tehdit edebilmektedir. Hava sporları yaban hayatını olumsuz etkileyebilmekte, kuşların yuvalarının, av sahalarının değişmesine sebep olabilmektedir. Kuşlar bölgeyi terk etmek zorunda kalabilmektedirler. Ayrıca uçan planörlerle çarpışma, paraşütlere takılma riski de mevcuttur. Benzer şekilde kaya tırmanışı esnasında yuvalar bozulmakta, kayalıklar arasında yetişen bitki türleri zarar görebilmektedir. Paintball ya da suda yapılan rafting aktiviteleri esnasında kurulan kamplar, yaban hayvanlarının bölgelerinden ayrılmalarına, nehir kenarına inerek suya ulaşmalarına engel olabilmektedir.

Bununla birlikte araştırmacılar doğa sporları yapanların, doğa ile etkileşim içinde olduklarını ve sürdürülebilirliği için çabaladıklarını belirtmişlerdir. Ekstrem sporları yapanlar, birbirleriyle ve çevreyle olan bağlarını güçlendirirken, doğanın korunması için daha duyarlı hale gelirler. Ekstrem sporlara katılanlar, bölgenin korunması ve gerekli yatırımların yapılması için dikkat çekerler. Rekreasyonel aktiviteler sayesinde bölgeye gelen turist sayısı arttıkça, ekonomik fayda da artmaktadır.

Kırsal turizmin sağladığı ekonomik faydaların devamlılığını sağlamak için, çevre duyarlılığı gerekmektedir. Kırsal turizm yapılan bölgede, sadece etkinlikleri düzenleyen kurumlar değil aynı zamanda yan hizmet veren yerel kuruluşlar da kazanç elde edebilmektedir. Gerekli olan ekipmanları temin eden işletmelerin yanı sıra, hediyelik eşya, yiyecek içecek işletmeleri, yöresel el emeğini satan yöre halkı da kırsal turizmin getirdiği faydalardan yararlanmaktadır. Bu faydanın sürekliliğini sağlamak için, yöre halkının da çevre konularında duyarlı olması gerekmektedir. Gerek bölgenin kültürel öğelerini gerekse doğal güzelliklerini koruma bilincine vakıf olmaları, yerel yönetimlerinde bu konuda hem turistleri hem de yöre halkını bilinçlendirecek çalışmalar yapılması gerekir.

Doğal alanlarda rekreasyonel aktivitelerde bulunan sporcuların, bitkilerin ve hayvanların yaşam alanlarına zarar vermemek için çabalaması gerekir. Ekosisteme zarar vereceği noktalardan tırmanış yapmaması, tırmanış yaptığı alandaki kaya bloklarının zarar görmemesi için çabalaması ve olası bir erozyon riskini önlemesi, ekipmanlarını ve çöplerini geride bırakmaması tavsiye edilir. Benzer şekilde bungee jumping yapılan alanlarda, platformların kurulacağı alanların dikkatli seçilmesi, paraşüt ile atlanacak yamaçların rastgele değil, dikkatli bir denetim altında belirlenerek, yaban kuşlarının yaşam alanlarından olabildiğince uzak olması önerilir. Atlayışlar daha ziyade havanın uygun olduğu mevsimlerde yapıldığı için, yavrulama döneminin de dikkate alınması gerekmektedir. Yerel yönetimlerin yaban hayatını koruyacak şekilde denetleme yapması eko sistemin korunmasını sağlayacaktır.

Rekreasyonel aktivitelere katılan turistlerin veya açık hava sporcularının çevre bilincine varmaları için, organizasyonları düzenleyen turizm işletmelerinin de gerekli uyarılarda bulunmaları, geride kalanlardan dolayı sorumluluk taşımaları gerekmektedir. Yerel yönetimlerin rekreasyonel aktiviteleri düzenleyen işletmeleri kontrol etmesi ve kirliliğe sebep olunması halinde, cezai yaptırımlar uygulaması tavsiye edilir.

Kaynakça

- Ahmadova, S., & Akova, O. (2016). Türkiye'de organik ekoturizm çiftlikleri üzerine bir araştırma. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 14-29.
- Akova, İ. (2020). *Kültürel Miras ve Turizm*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Almond, R., Grooten, M., & Petersen, T. (2020). *Biyolojik Çeşitlilik Kaybını Tersine Çevirmek (Çev: Gürbüz, E.A.)*. Gland, İsviçre: WWF. Yaşayan Gezegen Raporu 2020.
- Ardahan, F., & Mert, M. (2014). Yaşam doyumu, ekolojik algı ve duygusal zekanın bireylerin rekreasyonel doğa sporlarına katılmasına etkisinin sorgulanması: Türkiye için logit analizi. *İğdır Üniversitesi/İğdır University Sosyal Bilimler Dergisi*, 6, 141-177.
- Aydın, O. (2012). AB'de kırsal turizmde ilk 5 ülke ve Türkiye'de kırsal turizm. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 39-46.
- Bertarelli, D., & Guichard, Y. (2022). *Sports and nature on the same team*. Sails of change (E.T.8.10.22): <https://www.sailsofchange.org/sports-and-nature-on-the-same-team/> adresinden alındı
- Brymer, E., Downey, G., & Gray, T. (2009). Extreme sports as a precursor to environmental sustainability. *Journal of Sport & Tourism*, 14(2-3), 193-204.
- Bushman, M., & James, S. (2021, 08 2). *Citizens Group Aims To End Bungee Jumping From 'Bridge To Nowhere' Citing Environmental Concerns*. Climate and environment (E.T.7.10.22): <https://laist.com/news/climate-environment/citizens-group-aims-to-end-bungee-jumping-from-bridge-to-nowhere-citing-environmental-concerns> adresinden alındı
- Çelik, D. (2021). Kültürlerarası iletişim sorunları ve çözümleme becerisiyle turizmde alternatif pazar oluşumu. *İş'te Davranış Dergisi*, 6(2), 102-113.
- de Zoeten, T. (2022). *6 Ways To Reduce Your Impact On Biodiversity Whilst Climbing*. Mossy earth (E.T.7.10.22): <https://mossy.earth/rewilding-knowledge/rock-climbing-and-biodiversity> adresinden alındı
- Dinçer, M., Türkay, B., & Avunduk, Z. (2015). Kırsal Turizm Politikaları: Avrupa Birliği ve Türkiye'deki Politikaların Değerlendirilmesi. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 5(1), 49-60.
- Doğan, S., & Özasan, Y. (2017). Kırsal alan gelişimi açısından kırsal turizm ve kırsal turizmin dünyadaki durumu. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Özel*, (4), 61-78.

- EOCA. (2022). *Rock Climbing and Scrambling*. European Outdoor Conservation Association (E.T.7.10.22): <https://www.eocaconservation.org/conservation-section.cfm?pageid=11&sectionid=25> adresinden alındı
- Evgrafova, L., & Ismailova, A. (2021). Analysis of tourist potential for agrotourism development in the Kostroma region. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, 677 (2) (s. 022047). IOP Publishing.
- FAI. (2018, 06 09). *FAI and the environment: working towards a sustainable future for the air sports community*. World air sports federatin (E.T:7.10.22): <https://www.fai.org/news/fai-environment-sustainable-future-air-sports> adresinden alındı
- Farooquee, N., Budal, T., & Maikhuri, R. (2008). Environmental and socio-cultural impacts of river rafting and camping on Ganga in Uttarakhand Himalaya. *Current Science*, 587-594.
- GezBeğen. (2016, 08. 15.). *Türkiye'nin Ünlü 11 Ekstrem Spor Bölgesi*. GezBeğen (E.T:18.04.2021): <https://www.gezbegen.com/turkiyenin-unlu-11-ekstrem-spor-bolgesi/> adresinden alındı
- Göktuğ, T., Yıldız, N., Demir, M., & Bulut, Y. (2013). aşım kapasitesi kuramının milli parklarda oluşum-gelişim ve modellenme süreci. *Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 44(2), 195-206.
- Gürsoy, İ. (2017). Avrupa Birliği'nde Sürdürülebilirlik ve Turizm: Söylemsel Kurumsalcı Yaklaşım. *dam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 69-105.
- Higham, J., & Hinch, T. (2006). Sport and tourism research: A geographic approach. *Journal of Sport & Tourism*, 11(1), 31-49.
- IRF. (2021, 03 22). *Does sustainable raft tourism exist?* International Rafting Federation (E.T.7.10.22): <https://www.internationalrafting.com/2021/03/sustainable-raft-tourism/> adresinden alındı
- İstanbulu Dinçer, F. (1997). *Avrupa Birliği'nde Turizm ve Uygulanan Politikalar*. Der yayınları.
- Keller, I., & Velibeyoğlu, K. (2021). The rise and fall of the rural creative class: The case of Alaçatı. *City, Culture and Society*, 24, 100372.
- Koçak, F., & Balcı, V. (2010). Doğada yapılan sportif etkinliklerde çevresel sürdürülebilirlik. *Ankara Üniversitesi Çevrebilimleri Dergisi*, 2(2), 213-222.
- Kuşat, N. (2014). Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma İçin Bir Alternatif Olarak Kırsal Turizm ve Türkiye'de Uygulanabilirliği. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(2), 65-88.
- Li, R. (2021). Research on the sustainable development of rural E-commerce tourism based on the big data analysis from the perspective of urban and rural development balance. *Journal of Physics: Conference Series*, 1744(3) (s. 032216). IOP Publishing.
- Lyu, J., Huang, H., & Mao, Z. (2021). Middle-aged and older adults' preferences for long-stay tourism in rural China. *Journal of Destination Marketing & Management*, 19, 100552.
- Marzano, M., & Dandy, N. (2012). Recreationist behaviour in forests and the disturbance of wildlife. *Biodiversity and Conservation*, 21(11), 2967-2986.
- Opotov, S., & Weis, L. (2000). Denial and the process of moral exclusion in environmental conflict. *Journal of social issues*, 56(3-P), 475-490.
- Pegasus. (2021). *Ekstrem Sporlar*. Pegasus (E.T: 18.04.2021): <https://www.flypgs.com/ekstrem-sporlar> adresinden alındı
- Qiu, P., Zhou, Z., & Kim, D. (2021). A New Path of Sustainable Development in Traditional Agricultural Areas from the Perspective of Open Innovation – A Coupling and Coordination Study on the

- Agricultural Industry and the Tourism Industry. *Journal of Open Innovation: Technology, Market, and Complexity*, 7(1), 16.
- Rahmonov, D. M. (2021). Stages and Types of Development of Extreme Tourism. *Central asian journal of arts and design*, 2(12), 24-30.
- Rasulovich, K. (2021). The role of agro-tourism in the development of socio-economic infrastructure in rural areas. *Наука и образование сегодня*, (3 (62), 13-14.
- Rojo-Ramos, J., Vidal-Espinoza, R., Palacios-Cartagena, R., Galán-Arroyo, C., Manzano-Redondo, F., Gómez-Campos, R., & Adsuar, J. (2021). Adventure tourism in the Spanish population: sociodemographic analysis to improve sustainability. *Sustainability*, 13(4), 1706.
- Schultz, P. (2002). The psychology of human-nature relations. P. Schmuck, & P. Schultz içinde, *Psychology of sustainable development* (s. 61-78). Boston, MA: Springer.
- Serra-Cantalops, A., Ramón-Cardona, J., & Vachiano, M. (2021). Increasing sustainability through wine tourism in mass tourism destinations. The case of the Balearic Islands. *Sustainability*, 13(5), 2481.
- Soykan, F. (2000). Kırsal Turizm ve Avrupa'da Kazanılan Deneyim. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 21-33.
- Soykan, F. (2003). Kırsal turizm ve Türkiye turizmi için önemi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 12(1).
- Şerefoğlu, C. (2009). *Kalkınmada kırsal turizmin rolü-2007-2013 yılları arasında ülkemizde uygulanacak olan IPARD kırsal kalkınma programındaki yeri, önemi ve beklenen gelişmeler*. Ankara: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı-Uzmanlık Tezi.
- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü. (2022). IPARD. T.C Tarım Ve Orman Bakanlığı (E.T.22.12.2022): <https://ipard.tarim.gov.tr/> adresinden alındı
- Taş, İ., Eylemer, S., & Şemşit, S. (2016). Kırsal Turizme Bütünleşik Yaklaşım: Avrupa Birliği Örneği. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 877-904.
- Tchetchik, A., Fleischer, A., & Finkelshtain, I. (2006). Rural tourism: development, public intervention and lessons from the Israeli experience. *Discussion Paper No. 12.06. (No. 888-2016-65079)*.
- Tobajas, J., Guil, F., & Margalida, A. (2022). Effects of free-flight activities on wildlife: a poorly understood issue in conservation. *Environmental Conservation*, 49(1), 8-16.
- Türkay, O., & Atasoy, B. (2020). Sürdürülebilir Turizmin Bir Aracı Olarak Bisiklet Turizmi: Avrupa Birliği (AB) Örneği. *Turizm ve İşletme Bilimleri Dergisi*.
- Türsab. (2019). Sürdürülebilir bir gelecek için sürdürülebilir turizm. *The Voice of travel - 5.Uluslararası Gastronomi Turizm Kongresi* (s. 10). İzmir: Tursab.
- Wei, Q., Mimi, L., Honggen, X., & Jinhe, Z. (2021). Study on the Influence of Tourists' Value on Sustainable Development of Huizhou Traditional Villages--A Case of Hongcun and Xidi. *E3S Web of Conferences*, 236 (s. 03007). EDP Sciences.
- Wilson, S., Fesenmaier, D., Fesenmaier, J., & Van Es, J. (2001). Factors for success in rural tourism development. *Journal of Travel research*, 40(2), 132-138.
- Xiong, B., Zhong, X., & He, J. (2021). On sustainable development of rural tourism in jiangxi province from the perspective of all-for-one tourism. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*. 651 (3) (s. 032109). IOP Publishing.
- Yılmaz, G., & Gürol, N. (2012). Balıkesir ilinin kırsal turizm potansiyelinin değerlendirilmesi. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2012(2), 23-32.
- Yücel, C. (2002). Turizmde Yükselen Değer: Ekoturizm. *TÜRSAB Dergisi*, 219, 1-7.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)
INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 2 Year: 2022

BEDEN EĞİTİMİ VE SPORDA TOPLUMSAL CİNSİYET EŞİTLİĞİ

İclal BAĞCI*

Canan YÜCELKAN**

MAKALE BİLGİSİ

Makale Tarihi:
Başvuru: 18.12.2022
Revizyon: 26.12.2022
Kabul: 27.12.2022
Orcid Numarası:
0000-0001-6018-476X
0000-0002-9660-8437
Anahtar Kelimeler:
Beden Eğitimi, Spor,
Toplumsal Cinsiyet,
Eğitim

ÖZ

Toplumsal cinsiyet, sınıf, renk, etnik köken, dini inanç, politik görüş, kültür, fiziksel engellilik, yaş gibi pek çok faktörün aralarındaki ilişkilerin bir sunumu/yansıması olarak, makro düzeyde spor mikro düzeyde ise beden eğitimi dersi toplumda hakîm olan değerlerin yeniden üretildiği ve nesilden nesile aktarıldığı bir işleve sahiptir. Bu çalışmanın amacı beden eğitimi ve sporun, toplumsal cinsiyet kodlarıyla örülmüş geleneksel uygulamaları üreten bir alan olmasının ötesine geçerek eşitliği sağlayan, farklılıkları kuşatan, değişime kapı aralayan bir alan olabileceğini ortaya koymaktır. Böylesine bütüncül ve kapsayıcı bir yapının oluşması ancak müfredat, eğitim ortamı, öğretmen, materyal, okul idaresi, veli vb. eğitim bileşenlerinin cinsiyetçi ayrımcılığı aşarak yeniden yorumlanması ve ele alınmasıyla mümkündür. Başka bir deyişle beden eğitimi ve sportif faaliyetler toplumsal cinsiyet eşitliğini ve adaletini sağlayabilecek düzeyde yeniden kurgulanabilir. Böylece bireyin bu alan aracılığıyla kendi bedenini keşfetmesine, fikirlerini özgürce ifade etmesine, bedensel pratiklerini rahatça sergilemesine imkân sağlanabilir. Ancak aksi durumda beden eğitimi ve spor cinsiyetçilik gibi pek çok ayrımcılığa ev sahipliği yapan bir alan olmanın ötesine geçemeyebilir.

GENDER EQUALITY IN PHYSICAL EDUCATION AND SPORT

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 18.12.2022
Revised: 26.12.2022
Accepted: 27.12.2022
Orcid Number:
0000-0001-6018-476X
0000-0002-9660-8437

Keywords:
Physical Education, Sports,
Gender, Education

ABSTRACT

As a presentation/reflection of the relations between many factors such as gender, class, color, ethnicity, religious belief, political opinion, culture, physical disability, age, at the macro level, sports and at the micro level, physical education lessons have a function that reproduces the dominant values in a society and transfers them from generation to generation. The aim of this study is to reveal that physical education and sports, apart from being a field that produces traditional practices consisting of gender codes, can be a field that provides gender equality, encompasses differences and changing. The creation of such a holistic and inclusive structure can only be achieved by reinterpreting and discussing the educational components such as curriculum, educational environment, teachers, materials, school administration, parents, etc. with a perspective that over comes gender discrimination. In other words, physical education and sports activities can be reconstructed in a way to ensure gender equality and justice. Thus, it is possible for an individual to discover his own body, to express his ideas freely, and to exhibit his bodily practices comfortably with the help of this field. Otherwise, physical education and sports may not go beyond being a field that hosts many discriminations such as sexism.

* iclalbagci@hotmail.com

** cananyucelkan@hotmail.com

Research Article/ Araştırma Makalesi

Cite As/ Alıntı: Bağcı İ., Yücelkan C. (2022), " Beden Eğitimi Ve Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliği", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (2).

Eğitim ve Toplumsal Cinsiyet

Biyolojik cinsiyet (sex) ve toplumsal cinsiyet (gender) ayrımının⁴ daha da belirgin hale geldiği 20. yüzyılın son çeyreğinde, diğer pek çok alanda olduğu gibi “eğitim” de cinsiyet faktörü göz önünde bulundurularak kritik edilen bir sürece girmiştir. Kadın ve erkek arasındaki kişilik, entelektüel ve davranışsal farklılıkların aile, kültür, toplum, politika vb. aracılığıyla öğrenilen (sosyal) deneyimlerden ziyade yalnızca doğal (biyolojik) nedenlere atfedilerek açıklanması sorgulanmıştır.⁵ Bu makalenin içeriği açısından karşılaşılan en temel soru eğitim ve bileşenlerinin yıllardır süregelen cinsiyet ayrımcılığını yeniden üreten mi yoksa onu yok etmeyi amaçlayan (yapısökümüne uğratan)⁶ bir yapıya mı sahip olduğudur. Söz gelimi, okullar hakim ideolojinin, ırkın, cinsiyetin, sınıfın kendisini daha da meşrulaştırmasına imkân tanıyan mekânlar mıdır? Çağdaş dönemde özellikle eğitimde fırsat eşitliğine⁷ yönelik yapılan çalışmalarla toplumsal cinsiyet kriterinin eğitimdeki yansımalarının kayda değer bir hale geldiği söylenebilir. Bilindiği gibi eğitimde toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortadan kaldırmak için asgari olan yahut belki de öncelikli olan sosyal, kültürel, ekonomik, etnik, ırk, renk, sınıf vb. unsurlara takılmadan tüm çocukların (özelde ise kız çocuklarının)⁸ eğitim almalarını sağlamak ve okula

⁴ Fransız felsefeci Simone de Beauvoir’ın meşhur “Kadın doğulmaz kadın olunur.” sözü feminist teoride biyolojik cinsiyet (sex) ile toplumsal cinsiyet (gender) ayrımının oluşmasının zeminini hazırlamıştır. Başka bir deyişle Beauvoir’ın argümanları cinsiyet denilen şeyin inşa (construction) bir yapıda olup olmayacağına yönelik tartışmaları başlatan bir kıvılcım niteliğindedir. *Biyolojik cinsiyet* bireyin sahip olduğu bedeni (cinsiyetli bir şekilde dünyaya gelmesini, bedeninin fizyolojik-genetik yönünü) ifade ederken *toplumsal cinsiyet* yasaların, kuralların, kültürel kodların bireyi deyim yerindeyse şekillendirmesini kasteder. Örneğin bir kadın “kadın olarak” doğduğu için mi ev işlerini yapar yoksa toplumun kendisinden beklentisi bu şekilde olduğu için mi? Kadınlar doğuştan duygusal, anaç, nazik, uysal olan varlıklar mı yoksa toplumda kadınların böyle olması gerektiğine yönelik yerleşik bir kalıp mı mevcut? Özel ve kamusal alanda işbölümünün cinsiyet temelli olması, karar mercilerinde daha çok erkeklerin yer alması, akletmenin/rasyonel olmanın erkeğe özgü bir yeti gibi yansıtılması nasıl açıklanacaktır ve tüm bunların biyolojik cinsiyetle olan ilişkisi nedir? Gerçekten de özne kadın ya da erkek olarak doğmayıp daha sonra kadınlık ve erkeklik rollerini öğrenir mi? Bunlara benzer pek çok soru farklılık, eşitlik, kamusal alan, özel alan, dışıl olmak vb. kavramlar çerçevesinde çeşitli feminist kuramlarla tartışılmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: Yıldız Ecevit ve diğerleri, *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*, 1. Baskı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını, Ağustos 2011, s. 4.

⁵Lucy E. Bailey , “Feminist Critiques of Educational Research and Practices”, (in *Gender and Equality: An Encyclopedia*, Volumes I & II), Barbara J. Bank (Editor), London: Praeger, 2007, p. 108.

⁶Yapısöküm kavramı 1960’lı yıllarda başta Jacques Derrida olmak üzere Paul de Man ve diğer bazı düşünürler tarafından geliştirilmiş olan, en temelde bir yapının, olgunun, söylemin tutarsızlığını ortaya koymayı ve onu eleştirmeyi hedefleyen bir tekniktir. Derrida bu teknikle zihnimizde yer eden belli başlı kalıpların, tabuların, ön yargıların yıkılabileceğini ve bakış açımızın değiştirilebileceğini göstermeye çalışmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: Jack M. Balkin, “Yapısöküm”, Kasım Küçükalp (çev.), *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 1, 2004, s. 318-329.

⁷ Ülkemizde yapılan Milli Eğitim Şuraları, Kalkınma Plânları, hükümet programları, yasalar, sosyal sorumluluk projeleri kız çocuklarının eğitime daha fazla katılmalarını amaçlamaktadır. Örneğin MEB’in uluslararası kuruluşlar, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile işbirliği içerisinde yürüttüğü “Haydi Kızlar Okula! “Kız Çocuklarının Okullaşmasına Destek”, “Baba Beni Okula Gönder”, “Kardelenler-Çağdaş Türkiye’nin Çağdaş Kızları”, “Anne-Kız Okuldayız”, “Eğitime % 100 Destek” gibi kampanyalar ve “Temel Eğitime Destek Projesi”, “Özellikle Kız Çocuklarının Okullulaşma Oranlarının Artırılması Projesi” gibi projeler eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen çalışmalardır. Ancak, bu çalışmalarla yapılan “fırsat eşitliği” vurgusu, Esin’e göre, daha çok sayısal verilere odaklanmakta ve konuya sınırlı bir bakış açısı getirmektedir. “Kadınların eğitiminin” salt sayısal verilerle açıklanamayacak kadar kapsamlı bir içeriğe sahip olduğunu savunan Esin, 1.) eğitime erişim ve devamlılık, 2.) eğitimin cinsiyetçi yapısı, süreçleri ve içeriği şeklinde iki temel başlık üzerinden meseleyi irdelemektedir: İlkinde kız çocuklarının erken evlilikler, gebelik, ekonomik koşullar, ailedeki hastaya, yaşlıya bakma (özen gösterme), mevsimlik işçi olarak çalışma gibi nice çeşitli sebeplerden ötürü eğitim alamadıkları ya da okulu terk etmek zorunda kaldıkları belirtilmektedir. İkincisinde ise öğretmen, okul ortamı, veli, idare, ders materyalleri, müfredat gibi eğitimin tüm bileşenlerinin kapsayıcı/kuşatıcı bir yaklaşımla dönüştürülmesi ve eğitimin “niteliği” tartışılmaktadır. Detaylı bilgi için bakınız: Yasemin Esen, *Yerel Yönetimler, Kamu Kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri İçin Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti Eğitim*, Ankara: Berk Matbaacılık, Mayıs 2015, s. 11-30.

⁸ Yoksulluk, işsizlik, fiziksel ya da zihinsel engellilik, azınlık statüsünde olma, taciz-tecavüz-istismar gibi sebeplerden dolayı hem kız çocukları hem de erkek çocukları dezavantajlı hale gelse de ilk grup ikincisine nazaran bu süreçleri daha zor biçimde deneyimlemektedir. Örneğin birçok ailenin, erkek çocukları söz konusu olunca bir meslek sahibi olup para kazanmalarını talep etmeleri ancak kız çocukları söz konusu olunca evliliğe daha fazla

devamlılıkları noktasında gerekli önlemleri⁹ almaktır. Akabinde müfredatın hem kız hem de erkek çocukları gözetken bir içerikle donatılması, cinsiyet eşitliğini ön plânda tutan kazanımların hazırlanması, ders kitaplarından cinsiyet hiyerarşisini yansıtan konuların/söylemlerin temizlenmesi, öğretmenler odasının cinsiyet ayrımcılığının ne olduğuna dair daha bilinçli hale gelmesi, okullardaki etkinliklerin tüm özneleri kapsayacak biçimde gerçekleştirilmesi gibi adımlar şüphesiz ki eğitimde fırsat eşitliği açısından elzemdir. Ancak bu gelişmelerin neticesinde dahi eğitim alanında bir cinsiyeti daha fazla ön plâna çıkararak geleneksel pratiklerin önüne geçilemediği ve bu kez de yepyeni soruların/sorunların açığa çıktığı gözlemlenmektedir. O halde kız çocuklarının okullaşma oranlarını artırmak, ders müfredatını cinsiyetçi ifadelerden arındırmak, öğretmenlerin konuya yönelik bilinçlenmelerini sağlayarak kimi tutumlarında olumlu yönde değişiklikler yapmak,¹⁰ kadınların okul idarecileri olarak görev almalarını sağlamak gibi benzer çalışmalar eğitimde cinsiyet ayrımcılığını ortadan kaldırmada yeterli değildir. Dolayısıyla bahse konu olan o en temel soruya tekrar dönerek, eğitim denilen şeyin cinsiyet ayrımcılığını pekiştirmemesi adına tam olarak nasıl tanımlanması, neyi içermesi ve neyi dışarıda bırakması gerektiği birinci dereceden bir ehemmiyete sahip hale gelir. Eğitimin böylesine bir tasavvura dönüşmesi ancak cinsiyet faktörünü paranteze almayan/onu dışlamayan bir yaklaşım içermesinde saklıdır. Bununla beraber tartışmayı çetrefilli hale getiren nokta toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bir söylem geliştirirken aslında ataerkil kodların daha da yerleşik bir kisveye bürünmesinde eğitimin üstlendiği roldür. Örneğin kız çocuklarının okuma-yazma öğrenmeleri için seferberlik ilan etmek yadsınamayacak kadar önemli bir adımdır ancak onların eğitime dahil olmalarıyla “içe kapanık, uysal, sessiz, sakın, başarılı, itaatkâr kız” modelini benimsemeleri ve buna karşın erkek çocukların “asi, dışa dönük, vurdumduymaz, cesaretli” gibi sıfatları edinmeleri nasıl açıklanacaktır? Günlük hayatta iş bölümünün cinsiyet temelli olduğuna yönelik fikrin aşılmasında ve sorgulanmadan kabul edilmesinde eğitimin payı nedir? Elbette bu çıkarımları tüm erkek ve kız öğrencilere ya da bütün bir eğitim sistemine genelleyerek mutlak bir söylem geliştirmek pek de doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Burada vurgulanmak istenen nokta eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamak adına yapılan bir takım değişikliklerin belli bir açıdan etkili oldukları ancak meselenin çözümüne nüfuz etmede tam olarak yeterli olmadıkları biçimindedir. İçinde bulunduğumuz bu yüzyılda okulların mekân olarak nasıl tasarlandıkları; kamusal alanın temsili olan bu yerlerin “rasyonel olanı” belli bir cinsiyetle nasıl özdeşleştirdiği; spor faaliyetleri, matematik, fen bilimleri, teknoloji, mühendislik gibi alanların hangi grubu daha başarılı ya da başarısız olarak etiketledikleri; neden rekabet ortamında kimi zaman kız öğrencilerin (farkında olmadan) erkeksi hareketler sergileme ihtiyacı hissettikleri; başarmanın, kazanmanın, rekabetin, motivasyonun, akademik gelişimin bir cinsiyeti olup olmadığı gibi daha nice soru tartışılmayı hak etmektedir. O halde eğitim ve toplumsal cinsiyet ilişkisinde okul kültürü ile kız çocukların kendilikleri arasında yaşanan uyumsuzluklar; toplumun onlardan sergilemesini beklediği davranışlarla kendi otantik yönelimleri arasındaki çelişkiler mevcut

---

önem vermeleri bu açıdan değerlendirilebilir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bakınız: Audrey Thompson, “*Caring in Context: Four Feminist Theories on Gender and Education*”, Curriculum Inquiry, Vol. 33, No. 1 (Spring, 2003), p. 9-10.

⁹ Kız çocuklarının eğitim alma hakları için ciddi kazanımların elde edilmesi liberal feministlerin gerek kuramsal gerek pratik anlamda verdikleri bir takım mücadelelerle gerçekleşmiştir. Liberal feminizm kadınların da erkekler gibi kamusal alanda yer alabileceklerini; miras, boşanma, mülk edinme gibi haklara sahip olabileceklerini; oy kullanabileceklerini; ekonomik bağımsızlıklarını elde edebileceklerini; en nihayetinde kadınların da erkekler gibi birer yurttaş olduklarını ve bundan ötürü eşitliğin sağlanması gerektiğini savunan feminist bir kuramdır. Detaylı bilgi için bakınız: Josephine Donovan, *Feminist Teori Entelektüel Gelenekler*, Aksu Bora ve diğerleri (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2014, s. 21-72.

¹⁰ Bu uygulamaların “eğitimin” ataerkil kodlarla çevrili bir kurum olduğunu ve bundan dolayı köklü değişimlerin yapılmasını gerektiğini savunan radikal feminizmin içinde yer aldığı söylenebilir. Söz konusu kuram eğitimin kadınların karşılaştığı sorunları çözmede etkili olacağı ancak mevcut eğitim sistemiyle bunun pek mümkün olmadığı iddiasındadır. Ataerkillik vurgusuyla bilinen radikal feminizm okullarda kız çocuklarının sözlü ya da fiziksel tacize maruz kalmasının sebeplerini inceler ve bu tacizlerin sonlanması için mücadele eder. Ayrıca özel alanda kadının ikincil plânda kalması, annelik vasfının dışına çıkmaması gerektiği şeklindeki meselelerin eğitim üzerinden aktarılmasını ve böylece pekiştirilmesini eleştirir. Detaylı bilgi için bakınız: Anuradha Shukla and S. Mishra, “Feminism and Education”, UGC Care Journal, Vol: 43, No: 4, 2022, p. 56-59.

problemi derinleştirmektedir. Beden eğitimi ve sporun ise bir yönüyle toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yeniden ürettiğine yönelik yapılan kimi çalışmalar öne sürülen bu argümanları destekler niteliktedir.¹¹

Beden Eğitimi ve Spora Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakmak

Sporun bir cinsiyeti var mı ya da olmalı mı? Kadınlara ve erkeklere özgü sporlardan bahsetmek mümkün mü? Nesnesi "beden" olan bu alanın biyolojik ve toplumsal cinsiyetle olan ilişkisi ve güç, iktidar, başarı, rekabet, hürs, yetenek, performans gibi terimlerle olan bağı kuşkusuz ki kaçınılmazdır. Öncelikle akla gelen temel sorulardan biri beden eğitimi ve sporun ataerkil ideolojiyi öznenin kendisinde daha da yerleşik bir hale getirip getirmediğidir. Bu tez ilk etapta haklılık payı pek de mümkün olmayan ya da gerçeği yansıtmayan bir olgu olarak değerlendirilebilir/algılanabilir. Ancak Canan Koca'nın da belirttiği üzere erkek çocuğunun kendilik kazanmasında sporun bizzat aile tarafından teşvik edici bir yapıya büründüğü; kız çocuğu açısından ise bedenini muhafaza etmesi ve dişilik vasıflarını kaybetmemesi, dolayısıyla uzak durulması gereken bir alan olarak tanımlandığı gözlemlenebilmektedir.¹² İlkinde spor öznenin "aşkınlığı" deneyimleyerek bedenini tanınmasına, sınırları zorlamasına, kendini keşfetmesine imkân sağlarken ikincisinde öznenin "içkinliği"¹³ deneyimleyerek kendilik kazanmasına ket vurmaktadır.

Son yıllarda dünya çapında sağlık alanına olan ilginin artması, yasal düzenlemeler ve kadın hareketlerinin katkısıyla kadınların spor alanına dahil olmalarında bir artış olduğu söylenebilir. "Fakat bu artışın her toplumda ve her kültürde aynı düzeyde olduğunu, her zaman olumlu deneyimleri beraberinde getirdiğini ve bu artışın sürekliliğini koruduğunu söylemek biraz zor."¹⁴ Örneğin, Olimpiyat Oyunlarındaki kadın sporcuların oranı 1972'de %14,6 iken 2016'da %45'e yükselmesi, ekonomik olarak gelişmiş ülkeler de dahil pek çok ülkeye bakıldığında sporda erkeklerin hala kadınlardan daha aktif durumda olduğu ve sporun erkekle özdeşleştirildiği gerçeğini değiştirmiyor.¹⁵ Bu algının sürekliliğini korumasında beden eğitimi dersinin ve dolayısıyla müfredatın, öğretmen tutumunun, okul idaresinin, ders kazanımlarının, materyallerin büyük ölçüde etkili olduğu söylenebilir. Koca'nın ve Demirhan'ın 2004-2005 eğitim-öğretim döneminde Ankara ilinde bulunan üç okulda yaptıkları nitel araştırmanın bulguları beden eğitimi ve spor alanının yanlış tutumlar neticesinde cinsiyet tahakkümünü beslediğine yönelik bir örnek teşkil eder. Buna göre 57 bireysel görüşme (30 kız, 27 erkek öğrenci), 3 beden eğitimi öğretmen görüşmesi, 6 odak grup görüşmesi, 47 ders gözlemi yapıldıktan sonra beden eğitiminin toplumsal cinsiyetten bağımsız düşünülemediğine karar verilmiştir. Araştırmada öğrencilerin spor alanına yönelik fikirleri, hangi sporlarla ne kadar ilgilendikleri, sporun kendi yaşamlarında ne derece etkili olduğu, toplumsal cinsiyetin yapılan sportif faaliyetlerle olan ilişkisi bağlamında kendilerine bir takım sorular yöneltilmiştir. Örneğin;

"CK : Mesela bir kadın futbol oynayabilir mi ya da halter yapabilir mi?"

*AMEL: Yapabilir ama erkekler kadar iyi yapamaz. Mesela cimnastik, voleybol daha iyi yapar. Boks, halteri. Onları erkekler daha iyi yapar. "*¹⁶

¹¹Ian Wellard, *Rethinking Gender and Youth Sport*, London: Routledge, 2007, p. 3

¹²Canan Koca, "Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri", *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences*, 17 (2), 2006, s. 84.

¹³Simone de Beauvoir'a ait olan bu terimler bir öznenin kendini inşa etmesinde gerekli olan aşamalara işaret eder. "Aşkınlık" ilkçağlardan itibaren meyve toplayan, avlanan, eken-biçen, suları keşfeden, dünya nimetleri için hayatını tehlikeye atan, tükettiği gibi üretmesini de öğrenen erkek öznenin geleceğe doğru kendi varlığını aşmasıdır. "Homofaber (alet yapan insan)" olması, üretime katkı sağlaması, hayatını hiçe sayarak vahşi hayvanlara meydan okuması, gerektiğinde savaşması aşkınlığı tatmasının yollarıdır. İçkinlik ise kadının hane içinde kalması, yaratıcılık yerine besleyicilik görevini üstlenmesi ve bu durumun süreklilik kazanmasıdır. İlkinde yenilik, ikincisinde yineleme vardır. Bir insanın özne olabilmesi için hem aşkınlığı hem de içkinliği tecrübe etmesi gerektiği söylenebilir:İçkinlikten aşkınlığa ve aşkınlıktan içkinliğe geçiş varoluşumuzu canlı tutan, bir noktada saplanıp kalmamızı engelleyen, yaşamın kendisini idame ettirmemizi sağlayan şeydir. Detaylı bilgi için bakınız: Simone de Beauvoir, *Kadın I Genç Kızlık Çağı*, Bertan Onaran (çev.), İstanbul: Payel Yayınevi, 7. Basım, 1993, s. 75-83.

¹⁴Canan Koca ve Nefise Bulgu, *Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış*, Toplum ve Bilim, Cilt: 103, 2005, s. 163-184.

¹⁵Anika Frühauf and others, "Better Together? Analyzing Experiences from Male and Female Students and Teachers from Single-Sex and Coeducational Physical Education Classes", *Behav. Sci.*, 12(9), 2022, p. 2.

¹⁶Canan Koca ve Gıyasettin Demirhan, "Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyetin Yeniden Üretimi", *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences*, 2005, 16 (4), s. 216.

Öğrencinin verdiği bu cevap kimi spor dallarının belirli bir cinsiyete ait olduğuna yönelik ön kabulü yansıtmakta ve cinsiyetçi yaklaşımların ne kadar içselleştirildiğini ortaya koymaktadır. “Öğretmenim mesela Türkiye’de halterci bir bayan vardı öğretmenim, Türkiye’yi temsil eden çok çirkindi öğretmenim. Çok kaslı oluyorlar. Hiç yakışmıyor kızlara, bayanlara.”¹⁷ Özellikle halter, boks, güreş gibi spor dallarının kadın bedenini daha kaslı hale getirip onu çirkinleştireceğini düşünen kız öğrencilerin tercihi tenis, badminton, voleybol, cimnastik gibi sporlardan yana olabilmektedir. Basketbol, futbol gibi sporlar bir erkeğin oynayabileceği oyunlar olarak değerlendirilir.

“CK : Neden basketbol?

BDİLB: Ya boy uzatıyor. Değişik bir spor. Voleybol filan çok sıradan. Basketbol zaten erkek sporu. Yani daha çok erkekler yapıyor. O bakımdan yani. Basketbol farklı yani.”¹⁸

Araştırmanın kritik bir noktası okulda erkeksi davranışlar sergileyen ve “Erkek Fatma” olarak nitelendirilen öğrencilerin erkeklikle özdeşleştirilen basketbol, futbol gibi spor dallarını tercih etmede tereddüt etmemeleri ve “bu sporlar bana göre değil” şeklinde bir fikre sahip olmamalarıdır. “Yani, “Erkek Fatma” olarak görülen kız öğrenciler, diğer kız öğrencilere kıyasla beden eğitimi dersine daha etkin katılabilmektedirler.”¹⁹ Tam da bu noktada mesele kendiliğinden açığa çıkmaktadır: Şayet kız öğrenciler bahse konu olan spor branşlarında yer almak istiyorlarsa “erkekleşmek” durumunda kalabiliyorlar. Bu vaziyet kimi zaman bilinçli kimi zaman da farkında olmadan gerçekleşmektedir. Bunun altında yatan esas sebep sporun erkeğe özgü bir etkinlik alanı olarak görülmesi ve dolayısıyla bu alanda yer alabilmek için erkeksi tavırlar sergilenmesi, erkek gibi olunması gerektiği inancıdır. Nitekim kadınların siyasette yer alması, araba kullanması, fabrikada çalışması, karar mercilerinde bulunması, matematik gibi sayısal zekâ gerektiren alanlarda başarılı olması, mühendislik alanlarını seçmesi gibi pek çok durumda “maskülenleşme riski” ortaya çıkmaktadır. Olması gereken şey erkekleşerek var olmak ya da kadının erkekle tıpkı/benzer olması değil içinde bulunduğu bu dünyada erkekle muadil olması, yani ontolojik anlamda erkeğe denk olacak bir zeminde tercihlerini yapabilmesi ve eylemlerini gerçekleştirebilmesidir.

Beden Eğitimi ve Sporda Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Sağlamanın İmkânları

Spor ve toplumsal cinsiyetle ilgili çağdaş dönemde yapılan tartışmaları inceleyen Dawn Penney, beden eğitimi öğretmenlerinin “sınıflarında” ve uyguladıkları “müfredatta” artık iki temel değişiklik yapma ihtiyacı içinde olduklarını belirtir: i.) toplumsal cinsiyete ilişkin ikili yaklaşımların ötesine geçmek, ii.) toplumsal cinsiyet meselesini yaş, sınıf, etnisite, cinsellik, kültürel ve ulusal kimlik, renk gibi faktörlerle olan dinamik ilişkisi çerçevesinde ele almak.²⁰ İlk madde biyolojik cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki zorunluluk ilişkisine referans ederek buradaki determinist yapının aşılmasını kasteder. Örneğin kız çocukları bedenlerinden ötürü güç, kuvvet ve hız gerektiren sportif faaliyetlerde erkekler kadar yetkin olamazlar gibi bir anlayış biyolojik cinsiyetin toplumsal ve kültürel olana bir yansımasıdır. Akıllı/duygusal, güçlü/zayıf, hızlı/yavaş, kaslı/ince, aktif/pasif gibi ikili zıtlıkların işlevsiz hale gelebilmesi için öncelikle “biyolojik cinsiyetin bir kader”²¹ olmadığı fikrinin

¹⁷ Koca ve Demirhan, “Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyetin Yeniden Üretimi”, s. 215

¹⁸ Koca ve Demirhan, “Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyetin Yeniden Üretimi”, s. 213

¹⁹ Koca ve Demirhan, “Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyetin Yeniden Üretimi”, s. 212

²⁰ Dawn Penney, “Physical Education, Physical Activity, Sport and Gender Contemporary Connections and Debates”, Ian Wellard (editor), (in Rethinking Gender and Youth Sport), London: Routledge, 2007, p. 13.

²¹ Sigmund Freud *Cinsellik Kuramı Üzerine Üç Deneme* eserinde bir kız çocuğunun erkek cinsel organına sahip olmadığı için hayatı boyunca kendisini eksik bir varlık olarak göreceğini iddia eder. Başka bir deyişle Freud, kadını erkeğe referansla, erkek üzerinden tanımlamaktadır. Ona göre kadın, bir şeyleri eksik olan (bir penise sahip olmayan) erkektir. Bilindiği gibi Freud, erkek çocukların oedipus kompleksi yaşadığını öne sürmektedir. Buna göre 3-6 yaş arasında (yani fallik dönemde) erkek çocuklar babalarının yerine geçerek anneleriyle birleşmeyi arzular ancak babanın itirazıyla bu arzuyu bastırmak durumunda kalırlar; otoriter olan ya da gücü elinde bulunduran baba kendi varlığıyla yasayı çocuğa tanır. Oedipus kompleksi olarak adlandırılan bu süreçte erkek çocuk annesiyle birlikte olursa cinsel organının kesileceğini (hadım edileceğini) hissederken kız çocuğu da kendisinin ve annesinin bir penise sahip olmamasından dolayı kendisini değersiz hissettiği ve anneye bir çatışma yaşadığı elektra kompleksini deneyimler. Bu tabloda kız çocuğunun vaziyeti erkeğe nazaran daha karmaşıktır ve yaşam boyu bu karmaşıklık devam edecektir. Çünkü kız çocuğunun bedeni eksiktir ve bu eksik beden onun bir yazgısıdır. Detaylı

benimsenmesi ve içselleştirilmesi gerekir. İkinci maddede “ilişkisellik” vurgusu hakîmdir ki bir öğrenci sadece cinsiyetinden ötürü değil aynı zamanda mensubu olduğu sınıftan, ırktan ya da etnik kökenden ötürü de ayrımcılığa maruz kalabilmektedir. Eğer hem başka bir cinsiyetin tahakkümüne maruz kalıyor hem de ekonomik açıdan gelir düzeyi düşük bir sınıfa dahilse bu bireyin çifte bir ayrımcılık yaşadığı söylenebilir. Ayrıca beden eğitiminin tarihsel gelişimine bakıldığında bu alanın söz konusu unsurlarla olan ilişkisine yönelik pek çok örnekle karşılaşmak mümkün: Wright, erkeklerin dahil olduğu oyunların ve etkinliklerin sosyal sınıflarına ve etnik kökenlerine bağlı olarak değiştiğini beyaz orta sınıf ya da üst sınıf ile işçi sınıfı arasında bir kıyaslama yaparak açıklar. Buna göre ilk grupta yer alan erkek çocukları liderlik rollerini benimsemeleri için eğitilirken ikinci gruba ait erkek çocukları itaatkâr ve disiplinli olmaları için eğitilir.²² Bir başka örneğe bakıldığında ise Yeni Zelanda’da beden eğitiminin esas amacının erkeklerden oluşan güçlü bir ordu inşa etmek ve ülkenin askeri gücüne katkı sağlamak olduğu görülmektedir.²³ Bu örnekler beden eğitimi dersinin sadece öğrencinin belirli fiziksel aktiviteleri nasıl yapacağını öğreten bir alan olmadığını aynı zamanda bunu yaparken toplumsal ve kültürel kodların aktarıldığı bir işleve sahip olduğunu gösterir. Tam da bu noktada Monica Parri ve Andrea Cecilianı’nın “Best Practice in P.E. for gender equity-A review” başlıklı makalelerinde beden eğitimi dersinde cinsiyete yönelik ayrımcılığın bir sonraki nesillere aktarılmasını önleyebilecek beş aşamalı yaklaşımı incelemek yerinde olacaktır: Bunların ilki olan *tasarım boyutunda (design dimension)* önemli olan öğrencinin hangi toplumsal cinsiyet modeli üstlendiğini tespit etmek, onu daha yakından tanımak, konuyla ilgili farkındalık düzeyini tespit etmek ve bunların sonucunda da öğrenciyle birlikte konuyu muhakeme etmektir. Amaç öğrencinin eleştirel düşünme yetisini geliştirmek ve buradan yola çıkarak kendisini tanımaya katkı sağlamaktır. Öğretmenin beyin fırtınası gibi tekniklerle öğrencinin toplumsal cinsiyete yönelik belirli klişeler üzerine düşünmesini ve spordaki temsiliyetleri sorgulamasını sağlamak yapısökümcü bir pedagoji (deconstructive pedagogy) olarak adlandırılabilir. İkinci yaklaşım olan *metodolojik boyut (methodological dimension)* kız ve erkek öğrencileri, spor yaparak sağlıklı bir yaşam tarzı benimsemeye teşvik edecek teknik ve metodların ders esnasında uygulanmasını ve çocukların olumlu motor becerileri geliştirmesini, özgüven ve yeterlilik algılarını iyileştirmesini sağlamakla ilişkilidir. Özellikle kız öğrencilere ya da sınıftaki egemen erkek gruptan dışlanan/ötekileştirilen erkek öğrencilere yönelik motive edici çalışmalar yapmak, onların kendi beden hareketlerini rahatça kullanabilecekleri alanlar açmak, onları cesaretlendirmek, kısacası sınıftaki farklılıkları dikkate alan öğretiler geliştirmek “çekingen, özgüvensiz, kırılğan” tutumlar sergilenmesinin önüne geçmede etkili olabilir. O halde cinsiyet eşitliği, farklı öğretim stratejileri ve yöntemlerin kullanımıyla sağlanabilir. *Müfredat boyutu (curriculum dimension)* ise cinsiyetçi içerikler içermeyen stratejilere, konulara, araçlara, aktivitelere işaret eder. Örneğin kız öğrencileri yalnızca fitnessa, erkek öğrencileri ise futbola yönlendiren; kızların topları-erkeklerin topları gibi ayrımlar içeren; her iki gruba da sportif aktiviteleri eşit uygulama imkânı vermeyen bir müfredatın olumsuz sonuçlar yaratması kaçınılmaz olacaktır. *İlişkisel boyut (relational dimension)* öğrenci ve öğretmen arasındaki diyaloga referansla öğrencinin olumlu benlik algısı geliştirmesini, öğrenme motivasyonu artırmasını, sosyal beceriler kazanmasını amaçlayan bir aşamadır. Öğretmen ve öğrenci arasındaki iletişim ne kadar kuvvetli olursa öğrencilerin karşılaştıkları güçlüklerle baş etmeleri de o kadar kolaylaşacaktır. Örneğin bu süreçte uygulanabilecek olan anlatı tekniği (the narration technique) özellikle ayrımcılığa maruz kalan öğrencilerin yaşadıkları sorunları paylaşmasına ve bunların çözümüne odaklanılmasına imkân sağlayabilir. Ayrıca cinsiyet ve spor ilişkisi, toplumsal cinsiyetin spordaki yansımaları, erkeklikle özdeşleştirilen sporlar gibi çeşitli temalar üzerine yapılan konuşmalar öğrencilerin empati, özgüven, saygı, farkındalık, eşitlik vb. tutumları/duyguları kazanmasını sağlayabilir. Son olarak özellikle öğretmen tutumunu merkeze alan *yanıttmalı boyut (reflexive dimension)* da spordaki cinsiyetçiliğe bir çözüm olma niteliğindedir. Öğretmenin toplumsal cinsiyete yönelik

bilgi için bakınız: Emel Koç, “Simone de Beauvoir’ın “İkinci Cins”i: Öteki Olarak Kadın”, Sosyal Bilimler Dergisi SOBİDER, Vol. 2., No. 4, Eylül 2015, s. 1-17.

²²Wright’ dan aktaran Görün Gerdin, Boys, Bodies, and Physical Education Problematizing Identity, Schooling, and Power Relations through a Pleasure Lens, (Routledge Critical Studies in Gender and Sexuality in Education), New York:Routledge, 2017, p. 9. Detaylı bilgi için bakınız: Jan Wright, The construction of complementarity in physical education, Gender and Education, 8 (1), 1996, p. 61-79.

²³Stothart’ an aktaran Gerdin, Boys, Bodies, and Physical Education Problematizing Identity, Schooling, and Power Relations through a Pleasure Lens, p. 9. Detaylı bilgi için bakınız: R. A. Stothart, The development of physical education in New Zealand, Auckland, NZ: Heinemann Educational Books, 1974.

bilinçli olması ya da farkındalık kazanması basitçe kız ve erkek öğrencilere eşit davranmakla sınırlı değildir. Burada asıl vurgulanan şey spor ve beden eğitimi dersinin cinsiyetçi kalıp yargıları yıkmak için bir imkân sağladığını, toplumun değerler sisteminin nesilden nesile aktarılan (transform) güçlü bir alan olduğunu, kültürel dönüşümün gerçekleşebileceği bir yapıya sahip olduğunu fark etmektir. Bu ise spor pratikleri/uygulamaları üzerine eleştirel düşünmekle, yani beden eğitimi dersini (hem teorik hem de pratik yönüyle) biyolojik, sosyolojik, kültürel, felsefi, toplumsal cinsiyet vb. bağlamda bütüncül olarak değerlendirmek manasına gelir. Böylesine eleştirel bir bakış açısına sahip bir öğretmen takdir edilir ki öğrencisini eğitirken aslında sporun eril kodlardan arındırılmış o yeniden inşasına da katkı sağlamış olacaktır. O halde öğretmen kendi öğretim yöntemleri üzerine odaklanarak karşı tarafa neyi ve nasıl aktardığına dikkat etmeli ve öğrenciler için bir rol-model teşkil ettiğinin bilincinde olmalıdır.²⁴

Beden eğitimi derslerinin yapıldığı spor salonu, oyun sahası, okul bahçesi gibi alanlar hegemonik erkeklik biçimlerinin (şiddet, güç gösterisi, üstünlük, hâkimiyet ve otorite kurma vb.) sergilenmesinde işlevsel bir role sahiptir.²⁵ “Örneğin, futbol maçında sövüp sayan erkekler bir yandan erkekliklerini -toplumda cari olan kıstaslara göre- yeniden üretirken öte yandan stadı eril bir mekân olarak inşa ederler.”²⁶ Çünkü mekân öznenin benliğini, kimliğini, kısacası kendiliğini oluşturduğu; bedensel pratiklerini sergilediği; içinde ontolojik manada bir varlık kazandığı alanı temsil eder. Mekân toplumsal ilişkileri, kültürel kodları, değerleri ihtiva etmesi hasebiyle bir bütünlük ve devamlılık sunarken onda yapılacak düzenlemeler (tasarımlar/plânlamalar) güç, iktidar gibi toplumsal yapıların arasındaki diyalektik ilişkiyi de besleyecektir.²⁷ Bu aşamada toplumsal cinsiyetin de hem mekân tarafından hem de bizzat mekânla üretilmesi kaçınılmaz hale gelecektir. Spor salonları, oyun alanları, sahalar hangi cinsiyetin denetiminde ya da ne tür bir iktidar ilişkisi ekseninde inşa edilmektedir? Penney, bu alanların dışlayıcı değil kuşatıcı bir mahiyette olması gerektiğine dikkat çekerek öğrencilerin tüm farklılıklarıyla kendi fikirlerini rahatça dile getirebilecekleri, kendilerini güvende hissedebilecekleri, herhangi bir baskıya/kısıtlamaya maruz kalmayacakları bir mekân tasavvurunun inşa edilmesinin önemine değinir. Örneğin okul alanının geniş bir kısmını futbola ayırmak hakîm öznenin taleplerini, yeteneklerini, ilgi alanlarını göz önünde bulundurmamak anlamına gelebilir.

“Okul bahçesinin ve spor alanlarının kullanımı konusunda elde edilen nitel veriler oyun alanları, okul bahçesi ve spor yapılabilecek alanların kullanımında kız-erkek öğrenci ayrımının oldukça net olduğunu göstermektedir. Bulgulardan bahçenin kullanımında kız öğrencilerin biraz daha dezavantajlı oldukları sonucuna varmak mümkündür. Zira daha çok fiziksel etkinliklerle vakit geçirmeyi tercih eden erkek öğrenciler bahçeyi özellikle futbol oynamak için kullanmakta ve özellikle bu etkinliklere katılmayan kız öğrenciler için bahçede sınırlı alan kalmaktadır.”²⁸

Elbette 2000’li yıllardan itibaren kadınların futbola yönelmesi sporda toplumsal cinsiyet eşitliğinin oluşmaya başladığının bir işaretidir ve önemli bir gelişme olarak değerlendirilmesi gayet tabiidir.²⁹ Ancak burada unutulmaması gereken nokta erkeğe özgü olduğu düşünülen bu ve benzeri spor branşlarına kız öğrencilerin kendi talepleri doğrultusunda yönelip yönelmediğidir. Kimi zaman okullarda önceliği futbol sahası gibi benzeri alanlar yaratmaya ayırmak ve diğer spor branşlarına yeterince alan ayırmamak kız öğrencilerin de “alternatif olmadığı” için futbola yönelmesinin bir sebebi olabilmektedir. Bu durum “kız çocukları sporda neden yeterince yer almazlar?” sorusunun yanında “kız çocuklarının bu spor branşını seçme sebepleri nelerdir?” gibi bir sorunun da tartışılması gerektiğini gösterir. Bir kız öğrenci okulda gerçekten futbolu sevdiği için mi oynar yoksa zaten sürekli ve çoğunlukla oynanan oyun bu olduğu için mi oynar? Meselenin bir başka boyutu da veli, öğretmen, okul

²⁴ Monica Parri and Andrea Ceciliani, “Best Practice in P.E. for gender equity-A review”, Journal of Physical Education and Sport ® (JPES), Vol.19 (Supplement issue 5), Art 289, 2019, p. 1946-1949.

²⁵Ian Wellard, Rethinking Gender and Youth Sport, London: Routledge, 2007, p. 3.

²⁶Irvin Cemil Schick, “Mekanın Cinsiyeti Vardır”, Kentsel Yaşam ve Sürdürülebilirlik (içinde), İstanbul: Şehir Yayınları, 2016, s. 101

²⁷Schick, “Mekanın Cinsiyeti Vardır”, s. 97.

²⁸Millî Eğitim Bakanlığı, Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu, Ankara: MEB Yayınları, 2016, s. 96.

²⁹Konuyla ilgili detaylı bilgi için bakınız: Canan Koca, Kız Çocukları ve Futbol: Toplumsal Cinsiyet Yaklaşımı, İstanbul: Türkiye Futbol Federasyonu (TFF), 2010.

idaresi, İl Spor Müdürlüğü gibi dış faktörlerin öğrencileri spor alanları konusunda yönlendirmeleri ve bu aşamada öğrencinin kendi kararını uygulamasının önüne geçilmesidir. Özellikle kız çocuğunu belli sportif etkinliklerden uzak tutmak isteyen veliler toplumsal cinsiyet eşitsizliğine katkı sağlayan etkin gruplar arasında yer alabilirler. İster öğrencinin okuldaki ağırlıklı olan spor dalına çok fazla seçenek olmadığı için yönelmek zorunda kalması ister dışarıdan somut bir yönlendirmeye bir spor branşında yer alması şüphesiz ki cinsiyet faktörünün bu alandaki etkinliğiyle açıklanabilir. Aslında uygulanması gereken temel yaklaşım okullarda mümkün olduğunca çok sayıda spor branşının uygulanmasına imkân tanıyarak cinsiyet fark etmeksizin öğrencinin kendi yetenekleri ve ilgileri doğrultusunda bedensel pratiklerini sergilemesine zemin hazırlamak olabilir. Bunun yanı sıra velilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine olan duyarlılıklarını artırma anlamında bir takım adımlar atılabilir; veli-öğretmen-öğrenci işbirliği gözetilerek çocuğu bir spor branşına teşvik etmenin fiziksel ve psikolojik gelişime olan olumlu katkıları tartışılabilir.

Öğrencilerin ötekileştirici tutumlarla beden hareketlerini kısıtlamayacakları ve ayrımcılığı deneyimlemek zorunda kalmayacakları bir atmosfer sadece mekânın dönüşümüyle değil o mekânda kullanılan dilin cinsiyetçi ifadeler içermemesiyle de yakından ilişkilidir. Meseleye bu açıdan yaklaşan Yıldız Ecevit sporda kadınları yok sayan/görünmez kılan cinsiyetçi söylemleri kullanmamayı ya da değiştirmeyi teklif eder. Örneğin “sportsmen, adam adama oynamak, gol kralı, adam gibi oynamak, erkek gibi kaslı” ifadelerin yerine sırasıyla “sporcu, birebir oynamak, gol şampiyonu, iyi oynamak, kaslı” kelimeleri tercih edilebilir.³⁰ Böyle bir yaklaşımın benimsenmesi ve sportif etkinlikler sırasında “kız gibi oynama/mızımızlanma/topa vurma vb.” ifadelerin dilden arınması ya da erkeği merkeze alan vurguların değişmesi için öncelikle zihinlerin cinsiyetçilikten temizlenmesi gerekir.

Sporun özünde erkeğe ait bir alan olarak algılanmasının dille olan ilişkisine bakıldığında karşılaşılan bir başka boyut ise şu şekildedir: “spor ve spor araştırmalarındaki cinsiyetli dilin ilk düzlemi, spora ait çoğu kavramın doğrudan erkekleri referans etmesi ve aynı kavramların kadınlar için kullanımında “kadın” ön ekine ihtiyaç duyulmasıdır.”³¹ Örneğin voleybolcu, hakem, oyuncu, sporcu, antrenör, basketbolcu, futbolcu, taraftar gibi kavramlar erkek özne söz konusu olunca özellikle bir cinsiyet belirtme gereği duyulmadan kullanılırken aynı durum kadın özne için geçerli olmamaktadır. Futbol /kadın futbolu, dünya kupası/kadınlar dünya kupası, spor spikeri/kadın spor spikeri gibi daha pek çok örnek bu açıdan değerlendirilebilir ve bu söylemin değişimi için (özellikle cinsiyet belirtmeyi gerektirmeyen durumlarda) “kadın” vurgusu içermeyen kavramların kullanımı tercih edilebilir.³² Ayrıca kadın deneyimlerine de değer veren bir dil kullanmak, sporu bugüne kadar karakterize eden erkek merkezli bakış açısını terk etmeye katkı sağlayabilir. Bu perspektif hem sözel hem de sözel olmayan dil için geçerlidir; örneğin, ders esnasında her iki cinsiyetin de kendi yeteneklerini göstermesine müsaade etmek, kazanımlardan yola çıkarak kadın sporcuların da başarılarından bahsetmek vb. uygulamalar tek bir cinsiyet lehine mesajlar taşımanın ötesine geçme imkânı sağlar.

Beden eğitimi dersinde toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamaya yönelik yapılabilecek uygulamalardan bir diğeri de ders esnasında öğrencileri karar verme sürecine dahil etmektir. Yapılacak etkinlikler, kurulacak takımlar, oynanacak spor dallarıyla ilgili onların görüşlerini almak ve taleplerini değerlendirmek kendilerini değerli hissetmelerine katkı sağlayacaktır. Eğer sınıf ortamında erkek öğrencilerin karşısında yetersiz olduklarını düşünen kız öğrenciler varsa, onların karar alma aşamalarında yer almaları kendi fikirlerinin de ne kadar kıymetli ve anlamlı olduğunu düşünmelerini sağlar.³³ Hatta derse katılımı teşvik etme adına öğrenciyi ödüllendirme, tüm sınıfın önünde takdir etme, puanlama sistemi gibi destekleyici uygulamalar bu süreci daha da kolaylaştırabilir.

Beden eğitimi dersinde cinsiyetçi ya da başka tür bir ayrımcılığa maruz kalan öğrencilerin derse katılımlarını artırmak ve yaşadıkları sorunların önüne geçebilmek adına ilk etapta rekabet içermeyen, eğlenceli ve zevkli faaliyetlerin uygulanması makul olabilir. Örneğin küçük grup çalışmaları

³⁰ Yıldız Ecevit, *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*, Ankara: CEİD Yayınları, Mart 2021, s. 16.

³¹ Kadınlar için Spor ve Fiziksel Aktivite Derneği (KASFAD), *Spor Alanında Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Dil Rehberi*, Eylül 2015, s.3

³² KASFAD, s. 4

³³Thomas G. Ryan, “Secondary Physical Education Avoidance and Gender: Problems and Antidotes”, *International Journal of Instruction*, Vol: 5, No: 2, 2012, p. 186.

öğrencilerin aşama aşama kendilerini güvende hissetmelerine ve fiziki becerilerini sergilemelerine katkı sağlar.³⁴ Akran danışmanlığı da bu noktada etkin bir metod olarak kullanılabilir: Beden eğitimi dersinde aktif olan kız öğrencilerin çekingen öğrencilerle birlikte çalışması ve vakit geçirmesi için adım atılırsa istenilen kazanımlara ulaşmak mümkün hale gelecektir.

Sonuç

Beden eğitimi ve spor öğrencinin bedensel, duygusal, akademik, entelektüel, sosyal ve ruhsal açıdan kendini çok boyutlu ve bütünsel olarak tanımasını sağlayan bir alandır. Çünkü bu alan, öznenin kendi beden pratiklerini “ötekinin yanında ya da ötekiyle” paylaştığı, rahatça-güvenle sergileyebildiği, bedenini olumlama imkânı elde ettiği, kısacası kendini “bedeni” üzerinden tanıdığı ve tanımladığı bir yapıya sahiptir. Beden eğitimi dersi -basitçe- bir takım fiziksel hareketleri uygulamanın ötesinde öğrenciye bir varoluş alanı sunmaktadır. Ancak beden eğitimine ve spora katılım düzeyinin ve biçiminin sınıf, ırk, cinsiyet, kültürel vb. bağlamda dezavantajlı gruplar yaratması öznenin kendini tanımasına ket vurabilmektedir. Peki nasıl bir yol izlemek gerekir? Şayet beden eğitimi dersini kapsayıcı ve kuşatıcı bir perspektifle tanımlar ve uygularsanız, bu alan herhangi bir ayrımcılığa maruz kalan öğrenci için kendini güvende hissettiği ve olumlu benlik algısı geliştirdiği bir yapıya dönüşebilir. Tam tersi durum ise bedenini olumsuzlandığı, yaşam boyunca çekingen, ürkek tavırlar sergilenildiği, özgüven problemi yaşandığı bir tablo yaratabilir. Kız öğrencilerin sportif faaliyetlerde bulunurken kaslı olacakları ve dişilik özelliklerini kaybedeceği, temas içerikli sporların kadın bedeni için (örneğin üreme organları ya da göğüsleri için) tehlikeli/riskli olduğu, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha güçsüz oldukları, fiziksel performanslarını onlar kadar üst düzeyde açığa çıkaramadıkları, yine kız öğrencilerin erkek öğrencilerden daha ince kemik yapısına sahip olduğu ve bundan ötürü daha kolay sakatlandıkları, futbol, güreş, boks, basketbol, judo, karate gibi spor branşlarının erkeğe özgü olduğu gibi daha pek çok fikir spordaki cinsiyetçi tutumları pekiştirerek öğrencinin kendini ontolojik anlamda inşa etmesinde birer engele dönüşmektedir. Bu tür perspektifler sporu, erkeğin atletik deneyimlerini sergilediği bir zemin olarak değerlendirirken kadın bedenini karşı kutupta yer alan hassas, kırılğan, ince, zayıf olarak kodlar. Böylece cinsiyete dayalı iktidar ilişkilerinin spordaki yansıması bir bedeni yüceltirken diğzerinin de alçaltılmasıyla daha da görünür hale gelir.

Beden eğitimi ve sporun, cinsiyetçiliğin yeniden üretimine katkı sağladığı gibi onu bertaraf etmesi de mümkündür ki asıl olması gereken şüphesiz bu ikinci kısımdır. Bunun için öncelikle her iki cinsiyetin bu alanda aktif katılımcı olmalarını sağlamak elzemdir; ancak nicelik olarak eşitliği sağlamak ayrımcılığı ortadan kaldırmada yeterli değildir. Öğretmenin, okul idaresinin ve velilerin toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip olmaları ve bunu öğrenciye aşımaları esas noktayı oluşturmaktadır. Sporu erkekle özdeşiren anlayışa karşın kız öğrencilerin de ilgi ve ihtiyaçlarını göz önünde bulundurmak, liderlik rollerini üstlenebilecekleri fırsatlar yaratmak, kendi talepleri doğrultusunda spor branşlarına yöneltmek, sportif faaliyetleri cinsiyeti merkeze alarak belirlememek, beden eğitimi derslerinde öğrencilerle spor ve toplumsal cinsiyet ilişkisini tartışmak, onların empati, farkındalık, anlayış, saygı vb. beceriler edinmelerini sağlamak, ders esnasında kullanılan top, raket gibi malzemeleri cinsiyete göre ayırmamak, “kız gibi atma, erkek gibi vur, adam gibi savun” şeklindeki cinsiyetçi söylemlerden kaçınmak, spor alanını ya da okul bahçesini yalnızca hakîm cinsiyetin taleplerine göre tasarlamamak (örneğin yalnızca futbol sahasına yer ayırmamak), velilerle işbirliği yaparak onların toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda farkındalık kazanmalarını sağlamak, her iki cinsiyetin de spora katılımının katkılarından bahsetmek kuşkusuz ki daha adil bir eğitim ortamı yaratacaktır.

Öğrencilerin kendi kimliklerini inşa ettikleri, hem bedensel hem de ruhsal açıdan sağlıklı bireyler olarak yetiştikleri bir eğitim ortamının oluşmasındaki en kilit noktalardan biri öğrenci için bir rol-model olan öğretmendir. Cinsiyeti ne olursa olsun öğretmenin bizzat kendi söyleminin, jest ve mimiklerinin, kullandığı materyalin, uyguladığı öğretim ilke ve tekniklerin toplumsal ve kültürel kodları aktarmada ve onların kalıcılığını pekiştirmede bir köprü görevi gördüğünü hatırd tutarak öğrencilerini ayırt etmeksizin sportif faaliyetler konusunda desteklemesi toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlayacak mühim bir aşamadır. Nitekim bir beden eğitimi dersinde tüm sınıfın “kolektif” bir beden pratiği sergilemesi aslında kültürel çeşitliliğin, yeteneklerin, cinsiyetlerin, inançların ve en nihayetinde tüm farklılıkların bir aradalığına işaret eder. Takdir edilir ki söz konusu bir aradalığı zengin

³⁴Ryan, “Secondary Physical Education Avoidance and Gender: Problems and Antidotes”, p. 189.

bir içerik olarak algılayacak öğretmenin tutumu ile bu homojen grup içinden tek cinsiyetin, tek sınıfın yani tek sesin yükselmesine (bilinçli ya da bilinçsiz şekilde) fırsat tanıyan öğretmenin tutumu aynı olmayacaktır. Dolayısıyla öğretmen icra ettiği bu mesleği (onun ileriye dönük etkilerini de hesap ederek) yalnızca biyolojik/fiziksel açıdan değil felsefi, kültürel, sosyolojik, psikolojik bağlamda, yani disiplinlerarası bir yaklaşımla değerlendirmelidir.

Sonuç olarak, beden eğitimi ve spor bir takım uygulamalar sayesinde ayrımcılıkla mücadele edilen ve olumlu sonuçlar alınan bir alana dönüşebilir. Sporun bir cinsiyetin tekelinde olduğu ya da ona özgü olduğu düşüncesi yerine tüm farklılıklarıyla "insanı" gözetken bir söylem içermesi bu alanda yapılacak yeni çalışmalar ve araştırmalarla daha da yaygınlık kazanabilir.

Kaynakça

- (KASFAD), K. i. (2015). *Spor Alanında Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Dil Rehberi*.
- Bailey, L. E. (2007). "Feminist Critiques of Educational Research and Practices". *Gender and Equality: An Encyclopedia* (Cilt I & II). içinde London: Barbara J. Bank.
- Balkın, J. M. (2004). "Yapısöküm". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* , 13 (1), 318-329.
- Beauvoir, S. d. (1993). *Kadın I Genç Kızlık Çağı*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Donovan, J. (2014). *Feminist Teori Entelektüel Gelenekler*. (A. Bora, A. M. Gevrek, & F. Sayılan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ecevit, Y. (2021). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğinin Temel Kavramları*. Ankara: CEİD Yayınları.
- Ecevit, Y., Ecevit, M., Ayata, A., Gölgelioğlu, Ö., Tan, M. G., Kurdoğlu, A., et al. (2011). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Esen, Y. (2015). *Yerel Yönetimler, Kamu Kurumları ve Sivil Toplum Örgütleri İçin Kadın Dostu Kentler Eğitici Kiti Eğitim*. Ankara: Berk Matbaacılık.
- Frühauf, A., Hundhausen, F., & Kopp, M. (2022). "Better Together? Analyzing Experiences from Male and Female Students and Teachers from Single-Sex and Coeducational Physical Education Classes". *Behav. Sci.* , 12 (9).
- (2017). Boys, Bodies, and Physical Education Problematizing Identity, Schooling, and Power Relations through a Pleasure Lens. G. Gerdin içinde, *Routledge Critical Studies in Gender and Sexuality in Education*. New York: Routledge.
- Koca, C. (2006). "Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyet İlişkileri". *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences* , 17 (2).
- Koca, C., & Bulgu, N. (2005). Spor ve Toplumsal Cinsiyet: Genel Bir Bakış. *Toplum ve Bilim* , 103.
- Koca, C., & Demirhan, G. (2005). "Beden Eğitimi ve Spor Alanında Toplumsal Cinsiyetin Yeniden Üretimi". *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe J. of Sport Sciences* , 16 (4).
- Koç, E. (2015). "Simone de Beauvoir'ın "İkinci Cins": Öteki Olarak Kadın". *Sosyal Bilimler Dergisi SOBİDER* , 2 (4), 1-17.
- MEB. (2016). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Duyarlı Okul Standartları Kılavuzu*. Ankara: MEB Yayınları.
- Parri, M., & Cecilian, A. (2019). "Best Practice in P.E. for gender equity-A review". *Journal of Physical Education and Sport (JPES)* , 19 (5).
- Penney, D. (2007). "Physical education, Physical Activity, Sport and Gender Contemporary connections and Debates". I. Wellard (Dü.) içinde, *Rethinking Gender and Youth Sport*. London: Routledge.
- Ryan, T. G. (2012). "Secondary Physical Education Avoidance and Gender: Problems and Antidotes". *International Journal of Instruction* , 5 (2).

Schick, I. C. (2016). "Mekanın Cinsiyeti Vardır". *Kentsel Yaşam ve Sürdürülebilirlik*. içinde İstanbul: Şehir Yayınları.

Shukla, A., & Mishra, S. (2022). "Feminism and Education". *UGC Care Journal* , 43 (4), 56-59.

Stoohart, R. A. (1974). *The development of physical education in New Zealand, Auckland*. NZ: Heinemann Educational Books.

Thompson, A. (2003). "Caring in Context: Four Feminist Theories on Gender and Education". *Curriculum Inquiry* , 33 (1).

Wellard, I. (2007). *Rethinking Gender and Youth Sport*. London: Routledge.

Wright, J. (1996). The construction of complementarity in physical education. *Gender and Education* , 8 (1).

Volume: 6 Issue: 2 Year: 2022

**ADLI OLAYLARDAN ELDE EDİLEN DNA'LARIN FAİLİN TESPİTİ AMAÇLI
KULLANILMASINDA YENİ BİR YÖNTEM: DNA FENOTİPLENDİRME**

Ercan ALTINSOY*

Hasan Hüseyin UÇAR**

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru: 05.10.2021

Revizyon : 09.12.2022

Kabul : 15.12.2022

Orcid Numarası :
0000-0003-3114-3613
0000-0002-4678-8628
Anahtar Kelimeler:
DNA, Adli Olay,
Fenotiplendirme,
Kontaminasyon.

Günümüzde artık adli olayların aydınlatılmasını ve failin tespit edilmesinde Adli Bilimlerin önemi her geçen gün artmaktadır. Adli olaylarda olay yerinden delil arama nedeni şüphelinin kimliğine ulaşmaktır. Burada en iyi DNA molekülü yardımıyla gerçekleştirilebilir. Peki eldeki mevcut şüpheli DNA'sı ve veri tabanındaki DNA profilleri ile eşleşmediğinde ne yapılabilir. Muhtemelen adli olayla ilgili başkaca delil yoksa soruşturmada ilerleme sağlamak mümkün olmayacak ve olay faili meçhul kalacaktır. Ancak son yıllarda kullanılmaya başlanan adli DNA Fenotiplemesi, olay yerinde elde edilen biyolojik numunelerden veya kimliği tespit edilemeyen ölmüş veya öldürülmüş tanınmayacak haldeki cesetlerin fiziksel özelliklerini tahmin etmektir. Bu yöntem adli makamlar nezdinde henüz delil niteliği kazanmasa da büyük ölçüde genetik materyalin adli kullanım sonucunda bazı olaylarda başarı sağlayacağına işaret etmektedir. DNA fenotiplemesinin temel prensibi kimlik tespiti için DNA'dan yüz şeklinin tahmin edilmesi işlemidir. Referans olarak alınan donörün fiziksel özelliklerini, vericinin biyocoğrafik soyunu tahmin ederek ortak genetik atalarının tanımlanması yapılabilmektedir. Buradan yola çıkarak yüz şeklinin ve fiziksel özelliklerinin tahmin edilmesi amaçlanmaktadır. Ortaya çıkartılan yüz şeklinden (resminden) şüpheli kişiyi tespit etmek ve daha sonra DNA profilinin karşılaştırması yapılarak olay yeri ile bağlantısı ortaya çıkarılması işlemi yapılabilmektedir.

**A NEW METHOD FOR USING DNA FROM FORENSIC FACTS FOR PERSON DETECTION:
DNA PHENOTYPING**

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:
Received: 05.10.2021
Revised : 09.12.2022
Accepted : 15.12.2022
Orcid Number:
0000-0003-3114-3613
0000-0002-4678-8628
Keywords: DNA, Forensic
Event, Phenotyping,
Contamination.

Nowadays, the importance of Forensic Sciences is increasing day by day in enlightening forensic events and determining the perpetrator. In forensic cases, the reason to search for evidence from the scene is to reach the identity of the suspect. This can be done with the help of the best DNA molecule. So what can be done when the existing suspect DNA at hand does not match the DNA profiles in the database. Probably, if there is no other evidence regarding the criminal incident, it will not be possible to progress in the investigation and the perpetrator of the incident will remain unknown. However, forensic DNA Phenotyping, which has been used in recent years, is to predict the physical characteristics of unidentified dead or killed bodies from biological samples obtained at the scene. Although this method has not yet gained the quality of evidence before judicial authorities, it mostly points out that genetic material will achieve success in some cases as a result of forensic use. The basic principle of DNA phenotyping is the process of estimating the face shape from DNA for identification. Identification of common genetic ancestors can be made by estimating the physical characteristics of the donor taken as reference and the biogeographical lineage of the donor. Based on this, it is aimed to predict the face shape and physical features. It is possible to identify the suspect person from the face shape (picture) revealed and then to reveal the connection with the crime scene by comparing the DNA profile.

* Öğretim Görevlisi Güvenlik Bilimler Bölümü Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi Ankara/Türkiye
Bursa Uludağ Üniversitesi Kriminalistik T.Y. Lisans Öğrencisi, ercanaltinsoy@gmail.com

** hashus2007@gmail.com

Compilation/ Derleme

Cite As/ Alıntı: Altinsoy E., Uçar H.H. (2022), " Adli Olaylardan Elde Edilen DNA'ların Failin Tespiti Amaçlı Kullanılmasında Yeni Bir Yöntem: DNA Fenotiplendirme", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (2).

GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski olan suç toplum da her zaman korku ve endişeye neden olmuştur. Tarih boyunca insanoğlu kendisini suçtan zarar görmemesi için bir takım tedbirler almaya çalışsa da hiçbir zaman bunda başarılı olamamıştır. İnsan oğlu suç işlenmesini engelleyebilmek için tarih boyunca her toplum kendi kültürüne ve yapısına uygun ceza sistemleri oluşturmaya çalışmıştır. Bu cezaların bazıları acımasız ve barbarcadı, bazılarıda gülünçtü. 21. Yüzyılda suça karşı verilen cezalar kişiye eziyet etmekten ziyade kişinin ıslah edilip topluma yeniden kazandırmayı hedeflemiştir. Ancak dünyada hiçbir toplum almış olduğu tüm tedbirlere rağmen suçu engelleyememiştir. Kısaca şunu diyebiliriz: Suç her zaman her toplumda insanoğluyula birlikte hep var olmuştur. Bundan sonrada hep var olacaktır. Suçun kısaca bir tanımını yapacak olursak: Yasalarda açıkca yapılması men edilmiş tavır ve davranışların yapılması karşılığında kişilere cezai yaptırım uygulanan her türlü fiil ve eylemlerdir diyebiliriz.

1. ADLİ OLAY:

Adli Olayı tanımlayacak olursak: Takibi şikayete bağlı veya doğrudan kamu davasını gerektiren fiil ve eylemlerin oluştuğuna dair şüphe uyandıran, suç şüphesi olayın araştırılması için kolluk marifetiyle yetkili makamlar tarafından başlatılan her türlü araştırma ve inceleme ihtiyacı duyulan olgudur diyebiliriz. Kolluk suç konusu eylemi haber aldıktan sonra olayın cinsine, şüpheli sayısına, muhtemel etki alanına ve toplumda infial yaratıp yaratmadığı gibi hususları gözönüne alarak yeteri kadar kuvvetle gerekli malzeme ve donanımla olay yerine hareket eder. Hukukun kendisine verdiği yetki çerçevesinde olay yerinde devam eden olayın önleme ve sonlandırma işlemi ile işe başlamalıdır. Kolluk olay yerinde kişilere, eşyalara çevreye ve topluma zarar gelmemesi için gerekli ilk tedbirleri hemen alması gerekmektedir.

1.1. Adli Olayın Soruşturulmasında Delil Güvenliği:

Kolluğun soruşturmaya yönelik yapması gereken en önemli faaliyetlerden bir tanesi de olay yeri alanını belirleyerek ve "OLAY YERİ GIRİLMEZ" güvenlik şeridinin çekilmesi işlemidir. Bu işlemin temel amacı olay yerindeki delillere zarar verilmemesi için girişin sınırlandırılması işlemidir. Suç soruşturmasının en önemli aşamalarından olan olay yeri alanının belirlenmesi ve olay yerinin ilk haliyle olay yeri inceleme ekibine teslim edilmesi işlemidir. Olay yerinde delillerin zarar görmesine yolaçan başlıca faktörler:

- ✓ Geride delil bırakmamak için tedbir alan failler, yakınları ve bilerek ve isteyerek yangın çıkarılması,
- ✓ Olaya müdahale eden kamu görevlileri (itfaiye, elektrik, sağlık görevlileri vb.),
- ✓ Meraklı kalabalık ve basın mensupları,
- ✓ Yabani hayvanlar ve iklimsel olaylar,
- ✓ Bilgisizlik nedeniyle, gelenek görenekleri gereği ortamın dağınık olmasını istemeyen olay yeri sahipleri,
- ✓ Olay yerinde dikkatsiz, tedbirsiz ve amaçsızca dolaşan kolluk personelidir.

Olay yeri inceleme ekibine suç mahalli ne kadar ilk haliyle teslim edilirse delillere ulaşmakta o kadar kolay olacaktır. Olay yerinde fail ne kadar tedbirli davranırsa davranışın mutlaka hata yapacağı akıldan çıkartılmamalıdır. "Nereye bassa, nereye dokunsa, arkada ne bıraksa, farkında olmasa bile kendisi aleyhine sessiz birer tanıktır onlar. Parmak izleri, ayak izleri değil yalnızca. Saçları, elbisesinin lifleri, kırdığı bardağın parçaları, kullandığı aletin izleri, sıyırdığı boya, bıraktığı ya da üstüne bulaştırdığı kan ve artıklar. Bütün bunlar ve dahası; aleyhine dilsiz tanıklardır. Heyecan anında akli karışmayan tanıklardır. İnsan tanıkların varlığı bile onları yok etmez. Bunlar olgusal delillerdir. Fiziksel delil yanılmaz, yalan söylemez. Belki yalnızca yanlış yorumlanabilir. Ancak ve ancak insanlar tarafından aranırken yapılan hatalar yüzünden değerlerinden kaybedebilirler. Unutulmamalıdır ki

gerçek, karanlıklar arkasında da gerçektir." Prof. Dr. E. LOCARD'ın sözünü bir kez daha hatırlatmakta fayda var.

2. DNA

DNA nedir?

Deoksiribonükleik asit (DNA), tüm canlı organizmalarda genetik materyali temsil eden bir moleküldür. Sırası bir DNA dizisinin kimliğini oluşturan nükleotidler (bazlar olarak da bilinir) olarak bilinen bir yapı zincirinden oluşur.(İbrahim ve ark. 2020) Deoksiribonükleik asit veya kısaca DNA, proteinlerin bileşimini belirleyen ve diğer hücrel bileşenlerle birlikte bunların sentezine katkıda bulunan hücrelerdeki kimyasaldır. DNA ayrıca organizmaların kalıtsal özelliklerinden de büyük ölçüde sorumludur. Yetişkin bir insan vücudu yaklaşık 40 trilyon hücreden oluşur. (ACPO. 2005)

Her insanda farklı DNA profili olduğundan benzersizdir ve bu nedenle adli kimliklendirmede kullanılabilir. Olay yerinden elde edilen DNA ile şüpheli kişinin DNA'sı karşılaştırılmak suretiyle olay yeri ile bağlantısı ortaya çıkartılarak failin kimliği tespit edilebilir. Bu suçluların cezalandırılabilceği ve hapse atılabileceği anlamına geldiği gibi, hapisanede ki masum insanların masumiyeti tespit edilebilir.

DNA'yı insan kanından izole etmeye yönelik ilk girişim, 1869'da İsviçreli doktor Friedrich Miescher tarafından insan lökositlerinin kullanılmasını içeriyordu. Bu çalışma, "nüklein" olarak adlandırılan DNA molekülünün keşfine yol açtı. Yıllar içinde, DNA'yı kan örneklerinden izole etmek için çeşitli yöntemler geliştirildi. Bununla birlikte, birçok protokol hala Miescher'in yaklaşık 130 yıl önce geliştirdiği temel ilkeleri kullanmaktadır.

1901 yılında Karl Landsteiner kan transfüzyon reaksiyonlarının nedenleri üzerine bir çalışma esnasında insanda A , B ve O kan grupları olduğunu keşfetti. Bir yıl sonra AB kan grubunu da bularak insan da dört ayrı kan grubu olduğunu ortaya çıkardı. Landsteiner'in bu keşfi kan naklini mümkün kıldı ve 1930'da Nobel Tıp Ödülü'nü aldı.

1953'te James Watson ve Francis Crick tarafından DNA'nın ikili sarmal merdivene benzeyen yapısının bulunması onlara 1962 yılında Nobel Tıp ve Fizyoloji Ödülü'nü kazandırdı.

Kan, suç mahallinde bulunan en yaygın biyolojik örneklerden birisidir. İnsanlar için normal kan hacmi, toplam vücut ağırlığının yaklaşık % 8'i kadardır. Kanın hücrel kısmı eritrositler (kırmızı kan hücreleri olarak da bilinir), lökositler (beyaz kan hücreleri olarak da bilinir) ve trombositlerden oluşur. Olgun insan eritrositleri ve trombositlerinin çekirdeği olmadığından, bunlar nükleer DNA için yararlı kaynaklar değildir.

1980'lere gelindiğinde, Kary Mullis ve arkadaşları, küçük miktarda DNA'yı çoğaltan polimeraz zincir reaksiyonu (PCR) tekniğini geliştirdiler. Mullis'in icadı ona 1993 yılında Nobel Ödülü kazandırdı. PCR tekniği ile bir DNA modelinde tekrarlanan diziler görülebilir. Şaşırtıcı bir şekilde, bunun üzerinde çalışılacak bir gram DNA materyalinin milyarda biri yeterlidir.(Krimsky,&Simoncelli 2010).

PCR tabanlı analizler, bir suç mahallinden elde edilen kıl, izmarit gibi DNA örneği olabilecek çok küçük miktarlarda numunelerin analizini yapmayı mümkün kıldı. Bu testler, adli DNA'nın güvenilirliğini büyük ölçüde artırmıştır.

1984'te Sir Alec Jeffreys, çoklu lokus profillemeyi ve ardından tek lokus profillemeyi içeren değişken sayıda ardışık tekrar (VNTR) tekniği kullanarak bir DNA profillemeye tekniği geliştirdi. Bu teknik, 1980'lerde Leicestershire'da (İngiltere) işlenen bir cinayetin çözülmesinde sağladı. Bu yöntem "DNA Parmak İzi" adı verildi. İlk mahkumiyet 1987 yılında verildi.

Bu olay DNA'nın delil olarak kabul edildiği ve aynı zamanda dünyadaki ilk ceza soruşturması davasıydı. Soruşturma sırasında, DNA profili sadece faili tespit etmekle kalmadı, aynı zamanda bir şüphelininde masum olduğu da ortaya çıktı. Bu olay adli soruşturmalarda DNA profillemesinin ne kadar önemli olduğunun anlaşılmasını sağladı.

1995 yılında Birleşik Krallık'ta ilk ulusal DNA veri bankası oluşturuldu. 1998'in sonunda, Amerika Birleşik Devletleri dahil birçok ülkede ulusal DNA veribankaları kuruldu.

Başlangıçta DNA analizi, bir şüphelinin DNA'sı olay yerinden elde edilen DNA ile karşılaştırmak için kullanıldı. DNA kanıtı artık toplu suçlardan (hırsızlık ve oto suç) tecavüz ve cinayet gibi ciddi ve büyük suçlara kadar geniş bir yelpazedeki suç türlerinin araştırılması ve tespiti için standart bir adli teknik olarak kabul edilmektedir. (Kayser 2015) Günümüzde ise artık adli makamlar suçla ilgisi olabileceği düşünülen onlarca kişinin DNA örneğini alarak olayla ilgisi olmayanları ayırmak için kullanılmaktadır.

2.1. DNA ile Fenotiplendirme Yöntemi:

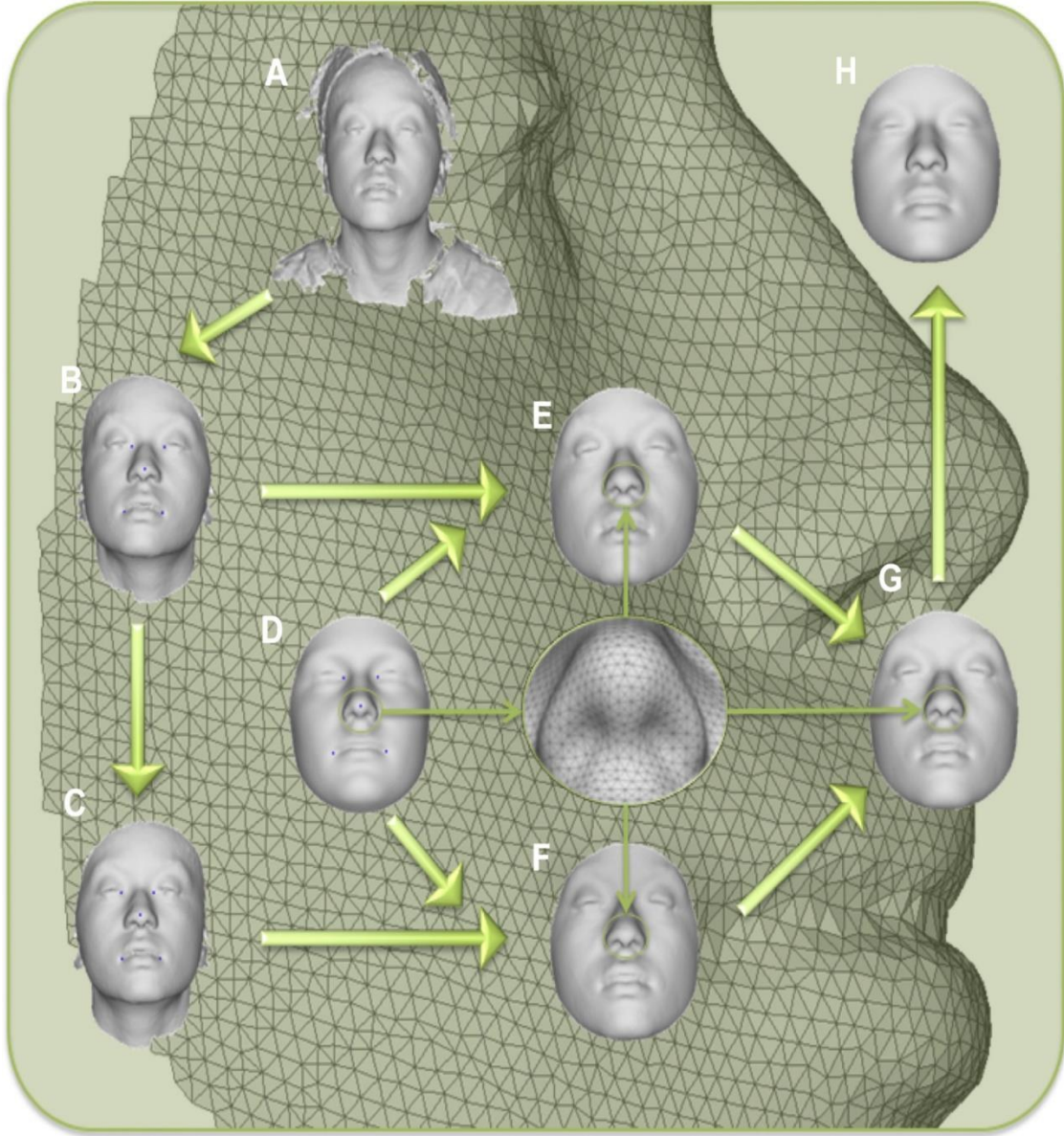
DNA'daki son on yıldaki gelişmelerden bir tanesinde yüz şeklinin ortaya çıkarılması ile ilgili çalışmalardır. Yüz, belki de insan vücudunun doğası gereği en büyüleyici ve estetik özelliği olan bölgedir. İnsanlık tarihi boyunca, kültürler ve toplumlar arasında temel bir sanat konusudur. Sağlık, cinsiyet ve yaşın yanı sıra duygularımızı ve niyetlerimizi iletme için en önemli araçtır. Yine de kaş çıkıntısının gücü, gözler arasındaki boşluk, burun genişliği ve philtrum şekli gibi özellikler büyük ölçüde bilimsel olarak açıklanamamıştır. (Claes ve ark. 2014)

Olay yerinden elde edilen kanıtlar üzerinden elde edilen DNA profili ile mevcut veritabanlardaki DNA profilleri arasında bir eşleşme yoksa ne yapılabilir. Tanık veya başka bir delil yoksa, ceza soruşturması son bulur. Yani olay faili meçhul kalır. Şu anda, Avrupa'dan 100'den fazla kişi üzerinde test edildiğinde, birden çok adli tıp laboratuvarı tarafından onaylanan birleşik göz rengi ve saç rengi modeli oluşturmada yaklaşık % 75'e yakın doğrulukla tahmin sağlanmıştır. (Matheson, 2016). Tabiki göz rengi, saç rengi gibi tahminler mahkemede geçerli bir delil olması mümkün değildir. İnsanın saç rengi boyama ile değişebilir ayrıca gözlere değişik renklerde lens de takılabilir. Ancak şüpheli kişinin DNA profili alınarak eşleştirme yapılmak suretiyle olayla bağlantısı olup olmadığı ortaya çıkartılabilir. Bu şekilde en azından şüphelilerin masumiyeti ortaya çıkartılabilir veya şüpheli sayısı daraltılabilir.

Göz, saç ve ten rengini tahmin etmenin ötesinde bir adım, yüzün ayrıntılı görünümünü tahmin etmektir. Pennsylvania Eyalet Üniversitesi'nin antropoloji bölümünde genetikçi ve profesör olan Mark Shriver, yüz şeklini yalnızca DNA'dan tahmin etmek için bir bilgisayar programı yaptı. Bu işlem Walsh gibi hukuken oluşturulmuş veritabanlarını kullanarak standart DNA profilini karşılaştırması yapmıyor. Şüphelinin fiziksel özelliklerini ortaya çıkarmak için doğrudan DNA'ya bakıyor. (Matheson, 2016).

Belçika'daki KU Leuven'de biyomedikal görüntüleme uzmanı olan Peter Claes ile birlikte çalışan Shriver, ilk olarak gönüllülerden DNA örnekleri ve yüz verileri topladı. Yüz verileri, yüzün her küçük özelliğini üç boyutlu olarak doğru bir şekilde tanımlamasını yaptı. Farklı açılardan ayarlanmış kameralar kullanmak suretiyle bir yüz görüntüsünü birden çok ve aynı anda çekerek yüzün üç boyutlu temsili resmini oluşturdu. Yazılım programı daha sonra her fotoğrafta 30.000'den fazla noktayı işaretleyerek üçgenleme yöntemiyle sabit noktalar meydana getirerek üç boyutlu hayali x, y, z koordinat kümeleri oluşturur. Bu program daha sonrasında köşeleri birbirine bağlayarak bir görüntü oluşturur. Bu görüntü, orijinal yüze yaklaşan pürüzsüz bir yüzey oluşturmak için yumuşatılır (Şekil 1). Claes bu yöntemle, görüntüleme sisteminden veri çıkmasını alan ve bunları 7.000 yüz işaretinden oluşan ortak bir sete eşleyen yoğun yazışma analizi kullanan bir algoritma tasarladı. Böylece veri kümesi üzerinde gelişmiş istatistiksel analiz gerçekleştirilebilir. (Claes ve ark. 2014)

Şekil 1 : Mark Shriver'ın 3D Yüz Taraması için İş Akışı (A-H) Orijinal yüz yüzeyi (A) kırılır (B) ve bir ayna görüntüsü (C) oluşturmak için yansıtılır; daha sonra yüzdeki işaretler haritalanır (D), yeniden çizilir ve yansıtılır (E ve F), simetrik hale getirilir (G) ve yeniden oluşturulur (H). (Reprinted from Claes, Liberton, Daniels, 2014) Modeling 3D Facial Shape from DNA. PLOS Genetics 10, e1004224.)

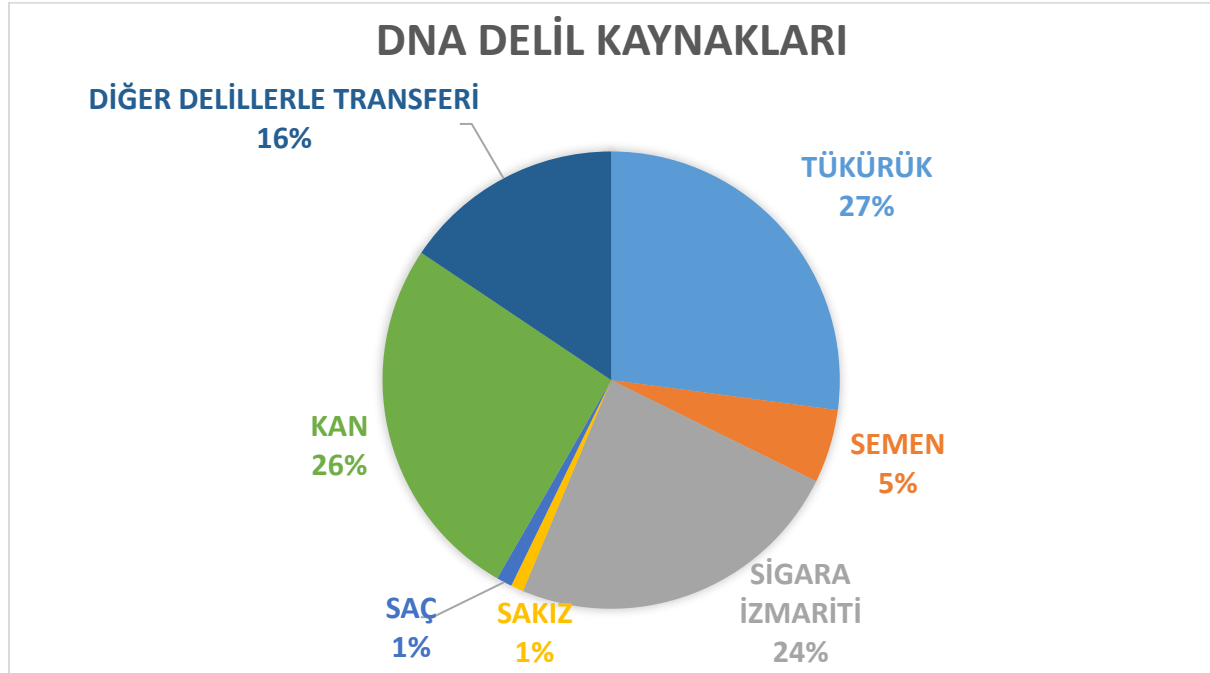
Son zamanlarda DNA fenotiplendirme denilen yeni bir yöntemle olay yerinden elde edilen ancak hiçbir eşleşme sağlanamayan DNA profillerine bakılarak şüphelinin fotoğrafı % 90'a yakın doğrulukla tespit edilebilmektedir. (Demircan 2018)

3.2. DNA Olay Yerinde Nerelerde Bulunabilir:

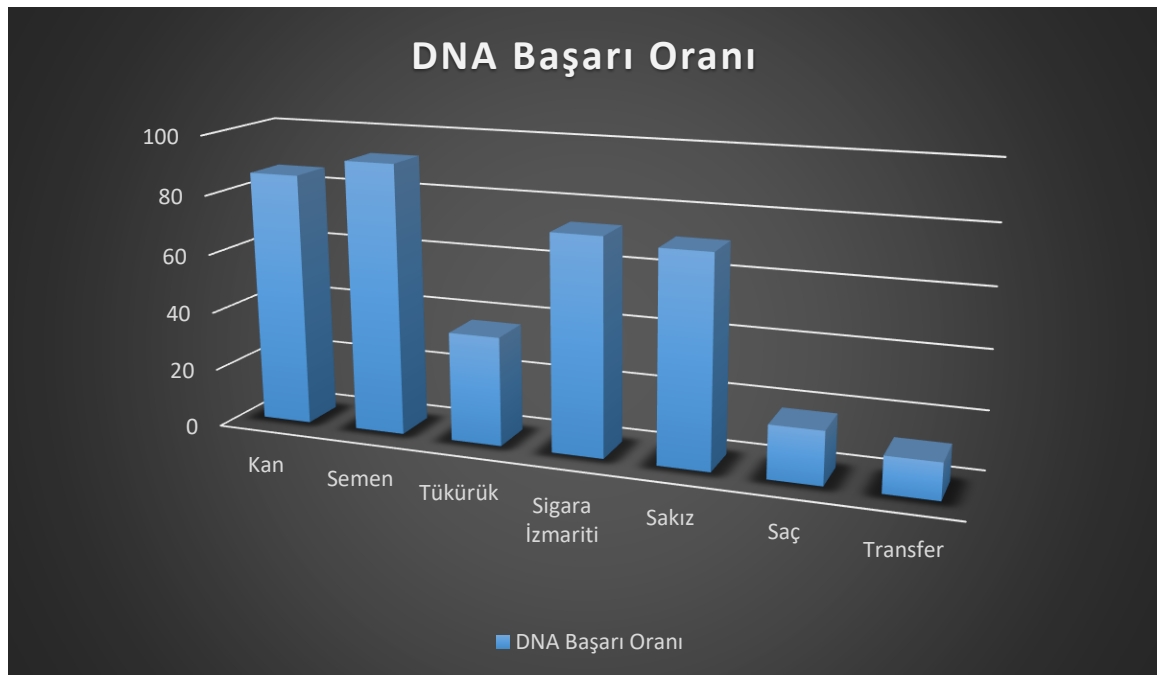
Peki DNA nerelerde bulunabilir. Olay yerinde bırakılan hemen hemen her türlü materyal de bulunabilir. En çok kan, tükürük, kıl, doku parçası ve meni DNA bulunduram biyolojik materyallerdir. Kısaca şunu diyebiliriz. kişilerin kullandığı tüm şahsi eşyalarında DNA bulunabilir. Olay yerinden elde edilen failin kullandığı alet ve malzemelerde el teması nedeniyle DNA bulunabilir. Yine kişisel eşyalar olan diş fırçası, tırnak makası, traş bıçağı vb malzemelerde olabilir. Özellikle cinsel suçlarda mağdurun tırnak arasındaki epitel deri kalıntıları DNA tespiti için mutlaka değerlendirilmelidir.

Bir canlı dışında DNA normal koşullar altında uzun yıllar varlığını sürdürebilir. Bununla birlikte, DNA'nın güneş ışığı, sıcaklık, yüksek nem, bakteri ve mantara maruz kalması durumunda bozulabilir. (Krimsky, & Simoncelli 2010).

İngiltere Galler'de Temmuz- Eylül 2005 ayları arasında tüm polis departmanlarınca olay yerinden elde edilen delillere bakıldığında DNA en çok tükürük, kan ve sigaradan elde edildiği görülmektedir. Buradan şu sonuca varabiliriz. En iyi DNA kaynağımız tükürüktür diyebiliriz. (Şekil 2)

Şekil 2: İşlenen temsili kanıt örnekleri türleri. Veriler derlendi. İngiltere ve Galler'deki tüm polis güçleri için 2005'in üçüncü çeyreğinden (Temmuz - Eylül) sonuçları. (Bond 2007).

Şekil.3 : DNA göndermeye uygun profiller elde etmedeki başarı oranı işlenen örneklerden veritabanı. Veriler, İngiltere ve Galler'deki tüm polis güçleri için 2005'in üçüncü çeyreği (Temmuz-Eylül) sonuçlarından alınmıştır. (Source: Adapted from Bond, J. W. 2007. Value of DNA evidence in detecting crime. J Forensic Sci 52 (1):128.)

İngiltere Galler'de Temmuz- Eylül 2005 ayları arasında tüm polis departmanlarınca olay yerinden elde edilen delillerin laboratuvar analiz sonuçlarına bakıldığında % 92,1 semen,% 86,1 kan, % 73.5 sigara izmariti, % 71,2 sakız, % 37,2 tükürük, % 18,1 saç ve diğer transfer denilen bulguların % 12,4'ünden DNA elde edilmiştir.(Şekil 3) (Bond 2007).

Bütün bu özellikleri ile DNA adli olaylarda şüphelinin tespit edilmesinde çok önemli bir delil kaynağı olduğunu göstermektedir. Yeterki olay yerinde tespit edilsin ve usulüne uygun olarak toplanıp, ambalajlanıp kriminal laboratuvarlara gönderilsin. Bugün tüm dünyada ve ülkemizde sayısız adli olayın aydınlatılması DNA sayesinde olmuştur.

3.3. DNA ile Masumiyet Projesi:

DNA'nın şüpheliyi tespit etmesinin yanında olayla ilgisi olmayan kişilerin masumiyetinin ortaya çıkartılması açısından da büyük rol oynamıştır. ABD.lerinde DNA'nın adaletin hizmetine sunulmasından sonra 1989 ile Kasım 2019 tarihleri arasında 1992'de Cardozo Hukuk Fakültesi'nde Peter Neufeld ve Barry Scheck tarafından kurulan Masumiyet projesi kapsamında cezaevinde tutuklu bulunan 367 kişinin dosyaları yeniden incelenmiş; olay yerinden elde edilen DNA örnekleri ile cezaevinde tutuklu bulunan kişilerin DNA'sı karşılaştırıldığında masum oldukları ortaya çıkmıştır. Bu kişilerden 21'i idama mahkum edilmişlerdi.(Wikipedia 2021) Masumiyet Projesi Grubu, Amerika Birleşik Devletleri'nde tüm mahkumların % 2.3 ila % 5'inin masum olduğunu tahmin eden çeşitli araştırmalara atıfta bulunmaktadır. (Wikipedia 2021)

Yanlış mahkumiyetlerin ortaya çıkmasının birçok nedeni olmakla birlikte, en yaygın neden olarak yaklaşık (Masumiyet Projesi kapsamında suçsuz olduğu tespit edilen dosyalarda yapılan incelemede) % 75'inde görgü tanıklarının yanlış beyanından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Çoğunlukla görgü tanığının beyanı hiç tartışılmadan doğru olarak kabul edilir. Ancak son zamanlarda giderek artan sayıda kanıtlar gösterdiği, görgü tanıklarının kimlik tespiti yönündeki beyanlarının her zaman doğru olmayacağı görülmektedir. (Innocence Project 2021)

3.4. DNA tiplene teknikleri ve kontaminasyon

DNA'dan profil oluşturma teknikleri ve teknolojileri sürekli olarak geliştirilmekte ve iyileştirilmektedir, bu da hassasiyetlerini ve doğruluğunu önemli ölçüde artırmıştır. İlk teknik (yani kısıtlama parçası uzunluk polimorfizmi (RFLP) analizi), bireysel genetik profiller oluşturmak için büyük miktarlarda DNA gerektirdi. (Flores ve ark. 2014) Bununla birlikte, oldukça hassas PCR multipleks tahlillerinin ortaya çıkışı, bu miktarı önemli ölçüde azaltmıştır, öyle ki, kantifikasyon sırasında "saptanamaz" olarak kabul edilen DNA, yine de tam genetik profiller verebilir (Cupples ve ark.2009) .

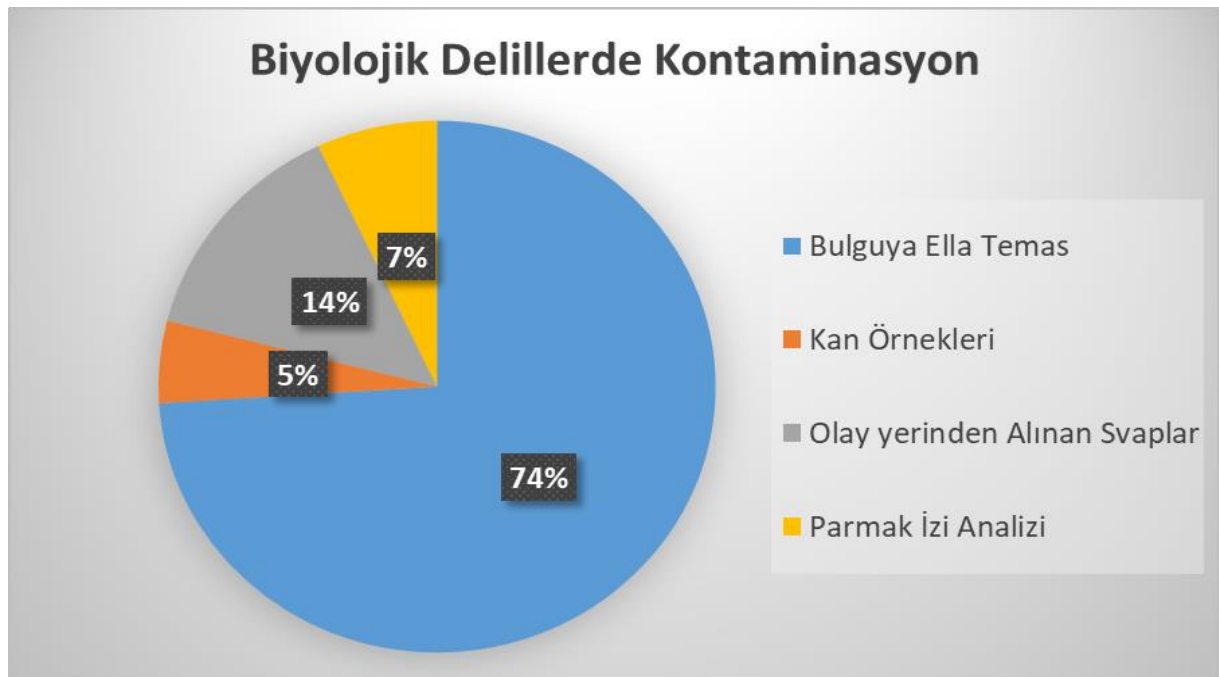
Mevcut ve gelecekteki DNA profilleme yöntemleri ve teknolojileri, doğrudan veya dolaylı yollarla çeşitli yüzeylere aktarılabilen "iz DNA" nın tespit edilme şansını önemli ölçüde artırmıştır. Doğrudan transfer, bir bireyin bir yüzeye doğrudan temasını (ör. Dokunmak) ve / veya yüzeye yakın belirli faaliyetleri yürüten kişinin (ör. Hapşırma, öksürme ve konuşma) doğrudan temasını içerir. Dolaylı transferin varlığı ile ilgili ilk gözlemlerden bu yana, bu durumun adli vaka çalışmalarıyla ilgili yıllar boyunca tartışmalar olmuştur. Bu tartışmadan bağımsız olarak, artık dolaylı transferin gözlemlendiği kabul edilmektedir, bu da ikincil ve muhtemelen üçüncül transferin artık vaka çalışmasında iz DNA'nın değerlendirilmesinde dikkate alınması gerektiğini göstermektedir.(Van Oorschot ve ark. 2010).

Dolaylı transfer, birey ile incelenen metaryal arasında bir veya daha fazla ara transfer yani aracı transfer olduğu anlamına gelir. Suç mahalli ve laboratuvar çalışanları sıkı kontaminasyon önleme tedbirleri uygulayabilseler de, son analiz yöntem ve araçlarının artan hassasiyeti, zaman zaman DNA kontaminantlarının eser miktarlarını ne olursa olsun tespit ettiğini göstermiştir (Ballantyne ve ark. 2013). Tanımlanamayan DNA profillerinin ortaya çıkması, failerin kimliği konusunda belirsizlik yaratabilir, soruşturma ile ilgili hatalı ipuçları verebilir. Bu soruşturma dosyalarının faili meçhul olarak kalmasına sebebiyet verebilir. Bu tür olayların önüne geçmek için kriminal laboratuvarlarında çalışan personel ile adli olaya müdahale eden ilk ekip ve olay yeri inceleme birimlerinde çalışan personelin DNA profillerinin veritabanına yüklenmesi son derece önemlidir.

Dolaylı DNA transferi, bir bireyden DNA'nın bir ara yüzey yoluyla bir ögenin üzerine gelmesidir. Örneğin, DNA kişiden başka bir kişiye ve ardından ögeye aktarılırsa. Bu dolaylı aktarımdır. Söz konusu kişi ve öge arasında bir ara transfer adımı olduğundan 'ikincil' transfer olarak bilinir; arasındaki iki ara adım 'üçüncül' transfer olarak adlandırılır ve bu böylece devam eder.

DNA taşıyan hücre malzeme, doğrudan veya dolaylı aktarım yoluyla bir yüzeyde mevcut olabilir. Doğrudan veya birincil transfer, temas içerir, ancak aynı zamanda, konuşma, öksürme ve hapsirme gibi, herhangi bir temas olmaksızın doğrudan bir kişiden DNA transferiyle sonuçlanabilecek bir ögenin yakınında bulunan faaliyetleri de içerir. Tükürük ve burun mukozasında bilinen DNA varlığından dolayı, konu hakkında çok az araştırma yayınlanmış olmasına rağmen, bu faaliyetlerin DNA transferiyle sonuçlandığına inanılmaktadır.

Lapointe ve arkadaşlarının Kanada'da yapmış olduğu araştırmalar neticesinde Laboratuvar çalışanları, olay yeri inceleme personeli, olay yerine müdahale eden polis memurlarının içinde olduğu gönüllü 327 kişiden DNA örneği alarak; olay yerinden elde edilen fakat laboratuvar veri tabanında hiçbir kişi ile eşleşme sağlanmadığı için bekleyen örneklerle karşılaştırmaları yapılmıştır. Sonuç olarak bunlardan 46'sı (% 14) 58 ceza davasıyla eşleşme sağlamıştır. (Lapointe ve Ark. 2015) Kanada Adli bilim laboratuvar yönetimi çalışanların DNA profillerinin veri tabanına bulunmasını zorunlu kılmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken husus tüm polis teşkileti ve olay yeri inceleme birimi çalışanları dikkate alındığında sayının çok küçük olduğu söylenebilir. Tamamından DNA örneği alınıp veri tabanında tarandığında eşleşme sağlayan ceza davası sayısı çok daha fazla olacağı açık bir gerçektir.

Şekil 4 : Olay yeri çalışanları tarafından kirletilen delil nesnelere. Tablo, kontaminasyonun bulunduğu dört ana öğenin göreceli oranlarını göstermektedir: işlenen kanıt nesnelere (yani "dokunma DNA"), olay yeri yüzey swabları, parmak izi analizleri (söz konusu adli tıp yöntemi sırasında meydana gelen kontaminasyon olaylarını ifade eder) ve suç mahallerinden alınan düşük miktarlarda kan örneklerinde bulunan kontaminasyon. (Lapointe ve Ark. 2015) Şekil 4 te elle elle olarak yazılmış

Lapointe ve arkadaşlarının yaptığı çalışmadan anlaşılmaktadır ki biyolojik kirlenmenin temel nedeni bulguya bir şekilde elle temastan kaynaklanmaktadır.(Şekil 4)

3. TARTIŞMA

DNA ile kimliklendirme yöntemiyle % 99,99 oranında güvenilir sonuç alınmaktadır. Bu yönü ile olay yerinden biyolojik bulgu elde edilmesi halinde şüphelinin kimlik tespitini sağlayacak başka bir bulgu yoksa genelde en çok tercih edilen yöntemdir diyebiliriz. Hangi tür olaylarda daha çok biyolojik bulgunun elde edildiği ve ne kadarında sonuç alındığı ile ilgili bilimsel araştırmalar yapılmasına ihtiyaç vardır.

Son zamanlarda geliştirilen DNA fenotiplendirme yöntemi eşleşme sağlamayan DNA profillerinin kimlik tespitinde önemli bir fayda sağlayabilir. Özellikle kimliği tespit edilemeyen cesetlerin kimlik tespitinde faydalanılabilir. Emniyet Genel Müdürlüğü kayıtlarında 1.380 buluntu ceset (AA. 2017) var olduğu bilgisinde hareket edilecek olursa konunun önemi daha iyi anlaşılabilir olacaktır. Ayrıca Olay yerinden elde edilen ancak eşleşme sağlamayan DNA profillerinin (olay sayısı) ne kadar olduğu bilinmemekle birlikte azımsanamayacak sayıda olduğu tahmin edilmektedir.

DNA fenotiplendirme ile kimlik tespiti veya yüzleendirme yöntemi Türkiye’de yapılabilir mi? Acaba olay yerinden elde edilen ama eşleşme sağlamayan elimizde kaç tane DNA profili vardır. Yani kaç tane adli olay bu şekilde beklemektedir? İnceleme başına 4 bin dolar maliyeti olan bu yöntemle faili meçhul olaylar aydınlatılabilir mi? Bu soruların cevabı yapılacak olan bilimsel araştırmaların sonucunda ortaya çıkacaktır.

Son zamanlarda DNA kitlerindeki teknolojik gelişmelerle eser mikatardaki biyolojik bulgularda DNA incelemesi yapılabilmesi sebebiyle kontaminasyon riskinin daha da yükselmiş olduğunu söyleyebiliriz. Kanada da yapılan çalışmada kolluk ve laboratuvar personelinin’sı ile DNA veri tabanındaki DNA profilinin % 14’ünün eşleşmiş olması çok büyük bir rakamdır. Kanada’daki durumu Türkiye ile kıyasladığımızda nasıl değerlendirilebilir.

Masumiyet Projesinin Türkiye’de tam olarak uygulanıp uygulanmadığı konusunda bir bilgiye ulaşamadım. Ancak Amerika Birleşik Devletleri’nde tüm mahkumların % 2.3 ila % 5’inin yapılan çalışmalarda masum olduğu tahmin edilmektedir. İnancım odurki Türkiye’de de masumiyet Projesi gibi benzer çalışmalarının yapılması bir çok masum insanın ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Ayrıca benzer bir bilimsel çalışma Türkiye’de de yapılması halinde cezaevinde hüküm giymiş mahkumların yüzde kaçının masum olduğu da ortaya çıkartılabilecektir.

Dünyada bir çok ülkede DNA veri bankası oluşturulmuş iken Türkiye’de henüz DNA veri bankası oluşturulmamıştır. Bunun için hukuki düzenlemeye ihtiyaç duyulmaktadır. Hukuki düzenlemelerin yapılarak biran önce DNA veri bankasının oluşturulması olay yerinden elde edilen biyolojik bulguların analiz edilerek elde edilen DNA profilleri ile şüpheli profili eşleşmediğin de başkada delil yoksa, olay faili meçhul olarak kalmakta, şüphelinin kimlik tespiti yapılamamaktadır. DNA veri bankası sayesinde binlerce adli olayın aydınlatılması sağlanacaktır.

4. SONUÇ

Sonuç olarak DNA adli olaylarda failin tespit edilmesinin yanında masumiyetin ortaya çıkartılması açısından da hayati öneme sahiptir. DNA yanlış mahkumiyetleri, DNA testi yoluyla temize çıkararak, gelecekteki adaletsizliği önlemek için ceza adalet sistemini yeniden şekillendirdiği görülmektedir. Suç soruşturmasında olay yerinden biyolojik numune elde edilme imkanı varsa mutlaka elde edilmeli, daha sonra olay yerinden elde edilen DNA profili ile şüphelinin tespitinin yapılması gerekmektedir. Elde bir şüpheli yoksa DNA veribankasına gidilmesi gerekirken Türkiye’de henüz DNA veribankasının olmaması suçlunun tespiti ve suçlulukla mücadeyi zaafiyete uğratmaktadır. Ayrıca adaletin tecellisinin sağlanamaması durumunda halkın adalete olan inancında azalmasına neden olacaktır.

Türkiye’de DNA fenotiplendirme yönteminin uygulanması hiç şüphesiz adli olayın aydınlatılmasına, failin tespit edilmesine çok ciddi katkı sağlayacaktır. Bu yöntemin Türkiye’de yapılabilmesi ile ilgili bilimsel çalışma grubu oluşturulması faydalı olacaktır.

DNA’nın diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye’de de masumiyet projesi adı altında akademisyenler, sivil toplum örgütleri ve kamunun desteği ile bir çalışma grubu oluşturulması haksız yere ceza almış kişilerin masumiyetinin ispatını ortaya çıkartacaktır.

DNA kontaminasyon riskine karşı kolluk personeli ile laboratuvar personelinin hizmet içi eğitimden geçirilmesi bu riskin azaltılmasına yardımcı olacaktır. Aynı zamanda Parmak izinde olduğu gibi DNA konusunda da kolluk personeli ve Laboratuvar personelinin DNA profillerinin veritabanına eklenmesi, kontaminasyon riskinden kaynaklı faile ait olduğu düşünülen ancak kolluk personeline ait DNA profillerinin ortaya çıkmasını sağlayacak ve soruşturmalar da hata yapılmasını önleyecektir.

KAYNAKÇA

- AA (2017) E.T. 05.03.2021 <https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/kimliksiz-cesetlerin-yakinlari-araniyor-720653>
- Association of Chief Police Officers (2005) (England & Wales). The DNA good practice manual. London: ACPO, 2005:5.
- Ballantyne, K. N., Poy, A. L., & van Oorschot, R. A. (2013). Environmental DNA monitoring: beware of the transition to more sensitive typing methodologies. *Australian Journal of Forensic Sciences*, 45(3), 323-340.
- Bond, J. W. (2007). Value of DNA evidence in detecting crime. *Journal of Forensic Sciences*, 52(1), 128-136.
- Claes, P., Liberton, DK, Daniels, K., Rosana, KM, Quillen, EE, Pearson, LN, ... & Shriver, MD (2014). DNA'dan 3D yüz şeklinin modellenmesi. *PLoS Genet*, 10 (3), e1004224.
- Cupples, CM, Champagne, JR, Lewis, KE ve Cruz, TD (2009). "Tespit edilmemiş" veya düşük Quantifiler™ sonuçları olan DNA örneklerinden STR profilleri. *Adli bilimler dergisi*, 54 (1), 103-107.
- Demircan Kadir (2018) Olay Yeri İnceleme Timaş yayınları İstanbul. pp.119-123
- Flores, S., Sun, J., King, J., & Budowle, B. (2014). Internal validation of the GlobalFiler™ Express PCR Amplification Kit for the direct amplification of reference DNA samples on a high-throughput automated workflow. *Forensic Science International: Genetics*, 10, 33-39.

Ibrahim, M., Liang, T. C., Scott, K., Chakrabarty, K., & Karri, R. (2020). Molecular Barcoding as a Defense Against Benchtop Biochemical Attacks on DNA Fingerprinting and Information Forensics. *IEEE Transactions on Information Forensics and Security*, 15, 3595-3609.

Kayser, M. (2015). Forensic DNA phenotyping: predicting human appearance from crime scene material for investigative purposes. *Forensic Science International: Genetics*, 18, 33-48.

Matheson, S. (2016). DNA phenotyping: snapshot of a criminal. *Cell*, 166(5), 1061-1064.

Wikipedia (2021) E.T. 28.02.2021 https://en.wikipedia.org/wiki/Innocence_Project#cite_note-DNA_Exonerations-9

Van Oorschot, RA, Ballantyne, KN ve Mitchell, RJ (2010). Adli iz DNA: bir inceleme. *Araştırmacı genetik*, 1 (1), 1-17.

Lapointe, M., Rogic, A., Bourgoïn, S., Jolicoeur, C., & Séguin, D. (2015). Leading-edge forensic DNA analyses and the necessity of including crime scene investigators, police officers and technicians in a DNA elimination database. *Forensic Science International: Genetics*, 19, 50-55.

Bond, J. W. (2007). Value of DNA evidence in detecting crime. *Journal of Forensic Sciences*, 52(1), 128-136.

Krimsky, S., & Simoncelli, T. (2010). Genetic justice: DNA data banks, criminal investigations, and civil liberties. Columbia University Press.

Innocence_Project (2021) E.T. 02.03.2021 https://en.wikipedia.org/wiki/Innocence_Project

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)
INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 2 Year: 2022

SOCIOLINGUISTICS AND ITS CONTRIBUTION TO ENGLISH SPEAKING SKILLS

Ali KURT*

ARTICLE INFO

Article History:
Received: 10.12.2022
Revised : 28.12.2022
Accepted :28.12.2022
Orcid Number:
0000-0001-7197-8979

Keywords:
Sociolinguistics,
foreign/second language
learning, verbal schema,
discourse, speech acts,
critical age, gender

ABSTRACT

The study examines the relationship between sociolinguistics and English speaking skills, focusing on sociocultural aspects within a target community and its verbal communication, as well as the benefits of integrating social values into interpersonal interaction to form socially appropriate and constructive relationships with others. The study also investigates the significance of critical age in language learning when a foreign language turns into a native language, with a further highlight on the interplay of gender in social interactions. It also adds to the discussion that sociolinguistics facilitates contextual learning that enables them to efficiently communicate in line with given situations and at an appropriate level of language. This leads us to the significance of communicative competence for daily acts, including inviting, ordering, congratulating, and so on. Parallel to this, the paper additionally suggests that English belongs to everyone rather than being a sole possession of Britain; thus, there should be no widely accepted variety in pronunciation, and instead, the focus of the billions of English (as lingua franca) speakers is to adopt an understandable, clear accent. With its significant points addressed on the interplay between sociolinguistics and spoken language acquisition, the study on the related literature offers a brief but comprehensive review for researchers.

TOPLUM DİL BİLİM VE İNGİLİZCE KONUŞMA BECERİLERİNE KATKISI

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru: 10.12.2022
Revizyon : 28.12.2022
Kabul : 28.12.2022
Orcid Numarası :
0000-0001-7197-8979

Anahtar Kelimeler:
Toplumdilbilim, yabancı/ikinci
dil öğrenimi, sözel şema,
söylem, söz edimleri, kritik yaş,
cinsiyet

Bu çalışma, hedef topluluktaki sosyokültürel yönlere ve İngilizce sözlü iletişime odaklanarak, toplumdilbilim ve konuşma becerileri arasındaki ilişkiyi ve diğer konuşmacılarla uygun ve yapıcı ilişkiler oluşturmak için sosyal değerleri kişilerarası etkileşime entegre etmenin faydalarını incelemektedir. Bunlara ek olarak, sosyal etkileşimlerle cinsiyetin etkileşiminin nasıl olduğuna vurgu yaparak, yabancı bir dilin anadile dönüşebileceği kritik yaşın dil öğrenimindeki önemini altını çizmektedir. Çalışma, toplumdilbilimin bağlamsal öğrenmeyi nasıl kolaylaştırdığı, verilen durumlar doğrultusunda ve uygun bir dil seviyesinde etkili bir şekilde iletişimin nasıl sağladığı tartışmasına da katkıda bulunmaktadır. Bu bizi, davet, sipariş, tebrik vb. gibi günlük işler için iletişimsel yeterliliğin önemine götürmektedir. Bu doğrultuda, makale İngilizcenin, tek varlık sahibi olarak Britanya'nın değil de, herkese ait olduğunu öne sürmektedir; bu nedenle, herkesin kabul ettiği tek bir telaffuz versiyonu olmamalıdır ve bunun yerine, bu çağın dili olan İngilizce konuşan milyarlarca kişinin odak noktası, anlaşılır ve net bir aksan benimsemektir. Toplumdilbilim ve konuşma dili edinimi arasındaki etkileşime değinen bu önemli noktaları ile ilgili alan yazın üzerine yapılan bu çalışma, araştırmacılar için kısa ama kapsamlı bir inceleme sunmaktadır.

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Esenyurt University, Pre-Sessional English School, Istanbul, Turkey, alikurt05@gmail.com, alikurt@esenyurt.edu.tr
Research Article/ Araştırma Makalesi
Cite As/ Alıntı: Kurt A. (2022), " Sociolinguistics And Its Contribution To English Speaking Skills ", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (2).

1. Sociolinguistics and its Contribution to Foreign Language Learning

Sociolinguistics is a broad and integrated field of study that examines the perspectives of a particular society, together with its culture, how the target language is used, and the consequences of language on that society. The relationship between Foreign Language Teaching (FLT) and sociolinguistics is significant in various ways.

1.1. Discourse and Speaking

Sociolinguistics is related to second language acquisition (SLA) to the extent that it emphasizes an understanding of the process of language acquisition. This can be accomplished by providing a broader and more comprehensive aspect of language, at a verbal or non-verbal level (Rogen, 2002) because what a native speaker says may be above the actual meaning. Thus, understanding with whom, where, when, and how to communicate (discourse) is a critical conceptual issue for learners to uncover the underlying meaning behind what is spoken (Kramsch, 1991). This leads the learner to decipher the implications, resulting in a more sophisticated comprehension of what is presented.

Discourse analysis is a comprehensive analysis that explains what people do unconsciously in daily life: language use patterns and the circumstances, including interlocutors, situations, and aims, with which these are typically associated (Trappes-Lomax, 2004). In other words, discourse analysis is a general term that focuses on communicative events with the underlying assumption that linguistic meaning is dependent on more than just the sentence's literal meaning. It also includes contextually oriented and observable conduct, speech acts, written texts, conversation, and gestures. What are the favorable effects of grammar teaching and discourse analysis on English language learners' speaking skills?

Grammar itself assists with how to begin a sentence, get into the topic or theme, and maintain it throughout, either in speeches or written formats, by using connectives such as "well, then, moreover, what is next?" and so forth. Therefore, in order to apply these transition words, one should initially master them from grammar class, and then discourse, in turn, helps the learner reinforce their usage in the right context. A further benefit of the integration of discourse into grammar classes is that it adds one more dimension to the sentence level of language: implications – what the speaker exactly intends to say. For instance, when a learner hears 'How brilliant you are!' he may struggle to understand the relationship between the exact implication and the utterance itself, as the context in this specific example does refer to irony. Thus, discourse highlights the communicative aspect of learning. Briefly, discourse provides an explicit description of grammatical structures.

Discourse also helps a learner to have ways of choosing what structure to use when, with whom, and how to use it (for instance, can vs. could) when communicating with others. So the learner can realize what is grammatically correct in a more appropriate context. This enables one to obtain "replicable analysis," which encompasses the ability to interpret what message each speaker intends to convey (Gumperz, 2001). Thus, it reinforces cultural awareness as contextual assumptions should be attentively analyzed by the speaker and spoken properly.

All in all, discourse analysis while learning a foreign language enables a learner to go through a dynamic process, which is an intrinsic and compulsory step not only to fully comprehend utterances

but also to use the right language (Thomas, 1995). It also helps put grammar rules into more real-life situations, as well as focusing on the hearer and the social, cultural, and linguistic context, so that the learner will eventually know the exact meaning of the given structured grammar sentence and be more competent in the spoken and written languages of the target language.

1.2. Speech Act and Speaking

Sociolinguistics also highlights another key concept, 'culture' where a language comes alive. So, this discipline offers learners a high degree of awareness of 'sociolinguistic competence', through which a foreign language learner gets exposed while acquiring values and beliefs in a particular society.

Speaking skill is seen as a productive ability that enables the learner to interact with native speakers and thus target cultures. As an international language, English enables its learners to make contact with many nations and cultures over the globe. Some desire to work or study by achieving near-native behavior; others may wish to gain "recognition" in the target society, or some at least to survive (Fantini, n.d.). This section aims to look into how intercultural communicative competence and speech act theory practices assist learners to boost their communication skills.

Speech Act theory suggests language is not only used to inform or to describe things but is often used to do things or perform acts. Intercultural communicative competence refers to the use of the linguistic system effectively in the target language and culture. This also implies that perfect knowledge in four skills only provides communication at the sentence level. However, language is mostly above what is uttered. Even in the Turkish language, it is common to communicate through indirect meanings and implications. This process of interaction at societal and individual levels is necessary so that students will be able to speak perfectly grammatically correct English, but this may not be enough; the learners hence should know the process of interaction, otherwise, communication will be a failure (Parmenter, 2003).

To be a competent language user, Curate and Swain (1980) classified competencies into four sub-categories: grammatical competence, sociolinguistic competence, strategic competence, and discourse competence. However, language is not limited to language codes, for instance, when an older or more status person comes to a place, the rest is expected to stand up and greet the elder in Turkish culture. This is a sociocultural rule in Turkish culture (the sociocultural aspect of language). The speaker then initiates a speech by asking how that elder person feels (a strategic competence), while he is expected to use kind language (e.g., a second plural pronoun in Turkish), which builds discursive competence. Without these last three kinds of competencies, it is really difficult to convey a proper message to the listener and thus create efficient illocutionary communication. Acquiring such knowledge does not occur overnight: the learner must get exposed to the language in real contexts or take university-level cultural studies.

In conclusion, while it is quite imperative to acquire the basic competencies such as grammar, vocabulary, pronunciation, and four major skills to interact with native speakers, all this does not suffice to carry out real communication. In addition to this fundamental linguistic knowledge, language use also entails using the above-mentioned skills effectively and efficiently to convey what we mean to the listener in a target language. L2 learners should thus be able to appreciate and practice the other competencies.

1.3. Fragility in Social Contexts and Speaking

This part highlights the fact that sociolinguistics enables foreign language learners to acquire a target language realistically and functionally, not only at the word and sentence levels but also at contextual levels. Hence, sociolinguistics allows learners to interact with native speakers through oral and written communication with more confidence.

Speaking ability itself is a complicated ability that requires the interlocutors to establish the content of the speech in their minds, formulate it in an accurate and meaningful way to make sense, and immediately react back to the interlocutor. To achieve good communication, there are many factors to take into consideration, including the status of the speaker or listener, the content, courtesy, and more. The concepts introduced by Brown and Levinson have expanded the notion of kindness; faces; negative and positive faces, and face-threatening acts. Here are some suggestions of how a teacher could teach the strategies of positive and negative face-threatening activities, keeping in mind cultural differences and different strategies and skills.

Every person develops a face, which essentially is a social image, according to Brown and Levinson (1987). Brown and Levinson also coined the terms "positive face" and "negative face" in the related literature. Positive face is defined as "the desire of an individual that his want is appealing to at least some others," while the negative face is "the want that one's action is unimpeded by others" (p. 62). To put it simply, the negative face is the ability of a person to behave as he is asked to behave, while the positive face is the ability to be approved through his self-expression. Both faces, which come alive during social interaction, exist in distinct ways in every culture. This is referred to as "face-threatening conduct" when one's face conflicts with the desires of another speaker.

When one's wish is obstructed by one another -in such cases as request, refusal, or denial-, negative face is then threatened. To exemplify this, when one can't find his favourite colour of t-shirt at a store, he experiences a negative face threatening case because his wish is hindered by the unavailability in the store. So the shop attendant is expected to sympathize with the customer since he could not carry out the order (as discussed in the Speech Act reaction paper). In a second example of a negative face threatening act, suppose one person offers to accompany another to the shop. If he refuses to go, he is expected to clearly articulate his relevant excuses. To do so, he may need to be taught how to talk in such situations, which would be a responsibility of a teacher. The same applies to such cases as promises, advice, threats, warnings, and so forth. Moreover, one's positive face may be threatened when a desire is not taken seriously by the speaker or listener addressed to. This may even hurt his feelings; the speaker's indifference toward the listener, insults, disrespect, and belittling comments are just a few examples of this kind of face-threatening activity.

Some strategies are set up to minimize these face threats. For instance, when one says to someone, "You look down," Is there anything I can do?", such a statement aims to minimize the threat to the listener's face. So, a language learner should figure out how to receive the message implied in a certain context indirectly. For instance, when one asks for some money from one of his close friends, he may prefer to make it sound more kind by simply saying, "You know I really hate bothering you, and it is somehow a lot to ask, but could you please lend me some money till my pay day?". This will probably not end in disappointment, and it is a more efficient way than saying, "Can you lend me some money for a while?" because the speaker gives relevant reasons and shows empathy toward the person. So, a language learner should be aware of and competent with these kinds of strategies to be able to communicate with others effectively. Finally, a speaker should also take into consideration the status (lower vs. higher status) and power of the listener in certain contexts to address him/her more appropriately.

Consequently, positive and negative faces and face threats are of great importance, as the politeness theory reveals how language is flexible and complex, requiring much more effort to properly respond according to specific situations. Hence, a teacher is expected to raise students' awareness of the topic.

2. Sociolinguistics and Verbal Schema

A majority of English learners strive to learn the target language for years; however, they fail to accomplish this most of the time (Dharma & Selvi, 2011; Getie & Popescu, 2020; Sabboor Hussain et al., 2020). There are many reasons to discuss this long-lasting problem. This section aims to investigate the reasons for these failures concerning disequilibrium from the perspective of reading comprehension and to discuss some beneficial aspects of nativization.

Schema (plural: schemata) is a conceptual understanding of knowledge and how knowledge is both presented and used in both spoken and written English (Song, 2011). It plays a vital role in comprehension as it represents a description of the item and its relationship or actions and reminds the speaker of his own experience with that item. Learners have some schemata for many issues before they begin school, and they continuously develop more schemata as new information is introduced. It is doubtless that while listening and speaking, many different sources (the oral text, the listener, the environment, background information, and so forth) are highly active in the construction of meaning.

According to Ruddell and Ruddell (1998), comprehension as a process highly involves meaning negotiation within an oral text; the listener, environment, community, and even sociocultural factors and settings are at play. Schemata are not static, but, rather, a dynamic and transactional process as the conversation imposes upon the speaker to transform. However, while this transaction may sometimes result in the speaker achieving a higher degree of interactional comprehension, sometimes it does not. In the latter cases, verbal communication turns out to be empty and meaningless. "What if the speaker is not able to combine the message to be conveyed with his available knowledge of the world?" (Grabe, 1988:56). Such a case mentioned above creates disequilibrium in the listeners: they cannot draw any meaningful information from the speech. One of the most common causes of this condition of inability is some new concepts and, or terms that are introduced in the text. When the learner is not in balance with the new situation, the speaker may minimize the number of new unassociated items in the verbal text, creating more smooth-flowing but equivalent ideas in the learner's own culture in parallel with the ones in the original message.

Such familiarity with the concepts improves the learner's degree of verbal comprehension, which is of considerable value. Because in most cases, the unassociated terms or concepts to the native culture may be the names of places or people in the target language, there is no harm in changing Santa into Hızır or Manhattan Street into Taxim Square. Through this simple exchange, the learner's schema will not face any difficulties; their schema will be able to function within their cultural elements. In the long run, the learner will simply concentrate on the verbal message's main ideas and supporting arguments rather than exerting additional effort to comprehend the unfamiliar cultural items, and they may not feel uneasy or end up struggling with the conversation.

All in all, some verbal concepts may not fit into the learners' personal view, moving them into disequilibrium. The learners may finally make a shift toward the new concepts. New things fit in the learners' schemata when the speaker, as a facilitator, should eliminate unfamiliar cultural items by means of nativization, which is of great value as this whole process facilitates foreign language learning.

3. Sociolinguistics, Language Acquisition and Age

There are certain periods in one's life span to perform some tasks, and if one fails to do these duties then, it would be a really hard nut to crack them afterward. This simple rule also applies to language learning—both first and second languages. Because this certain period—the "critical age"—triggers a learner's sensitivity and capacity to generate the right stimuli, without which it would be difficult or futile to acquire any foreign language. This section attempts to address the question of whether there is an ideal age to start learning a foreign language.

The problem of finding out the correlation between age and mastering a foreign language has always captured the attention of linguists. According to Bialystok and Hakuta (1999), there is an observational co-occurrence between the two. Bialystok and Hakuta also state that "the age at which a person starts learning a second language corresponds in some way to the ultimate success that the person will attain after years of having used that language" (p. 162). The Critical Age Hypothesis finds a proper explanation for different levels of achievement in foreign language acquisition by younger and older learners. But the question at this point raises, 'What is the most appropriate age to acquire a second language?'

Johnson and Newport (1989) attempted to seek a correlation between the effects of maturation and the ability of a person concerning their second language learning. They sampled 46 Korean and Chinese speakers from different age groups (3-39), who migrated to the United States, in order to determine the relationship between the age when a learner is exposed to English and the level of accurate morphosyntactic competence in English. Their conclusions, as expected, the youngest age group was observed with the most consistent level of native-like performance, while the older learners performed not as high as the age group of 3- 7 did. And they concluded that "success in learning a language is almost entirely predicted by the age at which it begins" (p. 81).

A plateau of studies has proven that if one language is not attained before puberty, it may not be fully acquired. In early research, Oyama (1978) and Patkowski (1980) focused on the ultimate language attainment of immigrants in the United States and concluded that the only factor that contributes to a supreme acquisition is the age at which an immigrant gets exposed to English. They also found that language acquisition would turn into "language learning" if the learner starts to learn a foreign language after the critical age. According to Eugene et al. (2009), this whole special part of the brain would become inactive due to the failure of the effective utilization of cortical areas designated for learning acquisition. And over time, the underused/unused brain parts will adjust to carry out different functions.

In conclusion, it is widely accepted that young learners of a second language achieve more native-like competence and perform to a greater extent than older learners. David Singleton (2005) summarizes that "the younger, the better," since a younger age for acquisition enables the learner to master the target language more accurately and fluently. However, there is controversial evidence regarding what this critical age exactly is, but there is a consensus that this critical age is "before the close of puberty period."

4. Sociolinguistics, Gender, and Language Assessment

Foreign language learners' abilities vary from one society to another society, age to age, and even from one city to another. This also applies to both genders: males and females. Assuming that they have even similar capabilities between both genders, they have various tendencies derived from their sex-oriented identities. This section examines some vital aspects of gender issues in the assessment process.

In communities, certain tasks are carried out by different genders as society assigns some particular tasks and responsibilities exclusively to boys or girls (Flintan & Tedla, 2010). This type of bifurcation has been shared and practiced this way for ages. Girls, for instance, are expected to do babysitting while

boys tend to play rough games in the streets. As for formal education in a designed learning environment, nations initially set up their own curriculum, taking into consideration the needs of their society and determining specialized methods to implement the objectives.

It is important to stress, however, that the curriculum designers do not discriminate against or favor any gender. Thus, they set up standardized objectives and goals for genders, regardless of their sexual identity. In the language learning process, it would be quite bizarre if some different objectives were set and stated in a national curriculum in such a way that girl language learners are expected to say "Would it be impolite if I kindly asked you to hand in the document soon?" and boys are expected to utter 'Get it here as soon as possible'.

In most societies, girls are encouraged or even forced to use elegant language, while boys are rewarded for using rough language. But a systematic language learning curriculum and process entails both male and female learners acquiring a common language, at least at a proper level for negotiation. Hence, one cannot advocate that politeness is limited to only girls. To request something politely is a plus, and even, may bring a female learner more marks. Nevertheless, the argument is that preparing a different rubric would be significantly unfair when assessing the students' speaking skills. Because there is a reliability principle in the assessment process that states an evaluator should give a fair chance to the assessed to demonstrate their abilities (Dochy, 2009), preparing a different rubric implies that the teacher has different expectations of both groupings in a standard environment. To exemplify, suppose that both groups are taught the structures 'can' and 'could'. Deciding which one to use in a context does not depend on either group for its usage. Both genders are expected to use 'could' in a new setting – a universally accepted norm.

Such language use does not normally change for males and females. It is worth pointing out that differentiating some speech utterances between sexes is tremendously beneficial. For instance, teaching the learners to use "OMG" (referring to Oh My God!) is a girlish saying, and boys had better avoid using it. But this does not have anything to do with assessment criteria or preparing a different rubric to assess both groups.

To sum up, the teacher should set and follow a standardized assessment framework, no matter how elegantly and politely the girls talk. In this manner, the teacher expects the learner to speak based on the topics covered. The objectives should not vary from one gender to another. Otherwise, it may be seen as favoring or disfavoring one gender rather than the other, which contradicts Assessment's Validity and Reliability Principles.

5. Sociolinguistics and English Accents

English has been in the latest century a widely-spoken language through especially British public diplomacy and long-lasting colonization, with an approximate number of 1.5 billion people over the globe (Crystal, 2003). This pioneering academic language has some varieties in accordance with the regions where it is used: British English, American English, Australian English, Chinglish, and so forth (the first two ones function as main varieties of English). To learn and speak either of those two is generally based on the region where the learner lives or works: for instance, Turkey, Europe, and the Middle East predominantly prefer to learn British English as the mentioned countries are geographically close to Britain.

The requirements and interests of the learners are also a factor in which pronunciation variation to adopt. According to research (Friedrich, 2000) done in Brazil, over 80% of respondents picked American English in response to the question "What variation best matches your needs?" This is due to the

learner's belief that they would be exposed to it more frequently and should thus be able to respond quickly. The same holds for British English if a student wishes to study in the United Kingdom or American English if they are interested in business English, which is predominantly created and, or influenced by American English. Thus, in parallel with this desire, the instructor is expected to select such resources.

In addition, if one's sole objective is the social connection with a particular English-speaking population, such as the African-American community, one should prefer learning non-standard English over standard English to "pick up" on what people say and, or mean. Consequently, the curriculum and, consequently, the course should be designed with this objective in mind.

English Language as a tool for worldwide communication has numerous dialects and varieties, which are derived mainly from the different and far regions from its origin land. So, people's preference on which variety to learn is their homeland's geography close to that variety, for instance France to the UK, Mexico to the USA. Another reason for people to learn standard or non-standard English may be due to their personal needs or interests, but there is no doubt that whatever the reason is, the coursebook selection should be done according to the English variety chosen.

6. Conclusion

This study set out to examine how sociolinguistics and speaking skills interact, specifically concerning the immediate and key role of sociocultural influence on verbal communication and the benefits of the integration of social values into the interaction to make socially proper and constructive connections with others. The study also investigated the significance of age in language acquisition and the intermingling of gender in social interactions as well as in the language assessment process, emphasizing that English belongs to everyone and there is no need for concerns regarding which accent to adopt. This is because understanding and being understood are the primary interests among lingua franca speakers.

References

- Bialystok, E. & Hakuta, K. (1999). Confounded Age: Linguistic and Cognitive Factors in Age Differences for Second Language Acquisition. In a D. Birdsong (Ed.), *Second Language Acquisition and the Critical Period Hypothesis* (pp. 161-181). London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some universals in language use*. Cambridge. Cambridge University Press.
- Canale, M. & Swain, M. (1980). Theoretical **bases of communicative approaches to second language teaching and testing**. *Applied Linguistics*. (1,1), 1-47.
- Dharma Raja, B. W., & Selvi, K. (2011). Causes of Problems in Learning English as A Second Language as Perceived by Higher Secondary Students. *I-Manager's Journal on English Language Teaching*, 1(4), 40-45. <https://doi.org/10.26634/jelt.1.4.1604>
- Dochy, P. (2009). Edumetric quality of new modes of assessment: Some issues and prospects. In Joughin G. (Ed.), *Assessment, Learning and Judgment in Higher Education* (pp. 85-115). Wollongong, Australia. Springer.
- Eugène D. & Deforges, S. & Vibert, N., and Vidal P.P. (2009). "Vestibular Critical Period, Maturation of Central Vestibular Neurons, and Locomotor Control". *Basic and Clinical Aspects of Vertigo and Dizziness Annals of the New York Academy of Sciences*, 1164, 180-187
- Flintan F. & Tedla S., (2010). *Natural Resource Management*, Kampala, Uganda. Fountain Publishers.

Getie A. S. & Popescu, M. (2020). Factors affecting the attitudes of students towards learning English as a foreign language, *Cogent Education*, 7, 1, DOI: 10.1080/2331186X.2020.1738184

Grabe, W., (1988). Reassessing the term interactive. In Carrell, P.L., Devine, J. and Eskey, D.E. (eds.). *Interactive approaches to second language reading*. CUP

Gumperz, J. (2001) Interactional sociolinguistics: a personal perspective. In D.Schiffrin, D. Tannen & H. E. Hamilton (eds.), *The handbook of discourse analysis* (pp. 215–28). Oxford, Blackwell.

Johnson, J. S., & Newport, E. L. (1989). Critical period effects in language learning: The influence of maturational state on the acquisition of English as a second language. *Cognitive Psychology*, 21, 60-99.

Murakami, M. (2011). *A Study of Compensation for Face-Threatening Acts in Service Encounters in Japan and the United States* (Master's Thesis). Portland State University.

Oyama, S. (1976). A sensitive period for the acquisition of a non-native phonological system. *Journal of Psycholinguistic Research*, 5, 261- 285.

Pannenter, L. (2003), *Intercultural Competence*, Council of Europe, Strasbourg

Patkowski, M. (1980). The sensitive period for the acquisition of syntax in a second language. *Language Learning*, 30, 449-472

Ruddell, R. & Ruddell, M. (1998). Language Acquisition and Literacy Processes. In Ruddell, R. B., Ruddell, M. R., Singer, H. (Ed.). *Theoretical models and processes of reading*, 4th ed. (pp.83-103). Newark, DE: International Reading Association.

Saboor Hussain, M., Salam, A., & Farid, A. (2020). Students' Motivation in English Language Learning (ELL): An Exploratory Study of Motivation-al Factors for EFL and ESL Adult Learners. *International Journal of Applied Linguistics and English Literature*, 9(4), 15. <https://doi.org/10.7575/aiac.ijalel.v.9n.4p.15>

Singleton, D. (2005). The critical period hypothesis: A coat of many colours. *International Review of Applied Linguistics*, 43, 269-286.

Song, M. (2011), *Effects of background context and signaling on comprehension recall and cognitive load: The perspective of cognitive load theory*. (Unpublished doctoral dissertation), University of Nebraska, Lincoln, Nebraska.

Thomas, J. (1995). *Meaning in interaction*. London, Longman.

Trappes-Lomax, H. (2004). Discourse analysis. In Alan Davies and Catherine Elder (Ed.) *The handbook of applied linguistics*. UK: Blackwell Publishing Ltd.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 2 Year: 2022

PERAKENDE ŞİRKETLERİNİN MALİ PERFORMANSININ DEĞERLENDİRİLMESİ
Göktürk Nuri KONDAK*
Nuray ERGÜL**

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Tarihiçesi:
Başvuru: 07.12.2022
Revizyon : 26.12.2022
Kabul : 26.12.2022
Orcid Numarası :
0000-0002-4804-4921
0000-0002-9145-8150

Anahtar Kelimeler:
Perakende Sektörü,
VIKOR Yöntemi,
Performans Analizi.

Tüm dünyayı etkileyen Covid 19 pandemisi süreci 2019 yılında Çin'in Wuhan kentinde başlamış ve kısa sürede tüm dünyaya yayılmıştır. Pandemi 2022 yılına gelinmesine rağmen halen devam etmektedir. Bu pandemi sürecinde devletler, hükümetler, şirketler el birliği içinde yeni yöntemler geliştirerek bu global krizin etkilerini ortadan kaldırmak için çaba göstermişlerdir. Kriz dönemlerinde perakende sektörü ihtiyaçların temininde önemli rol oynar. Bu nedenle perakende sektörünün etkinliği ve verimliliğini belirlemek gerekir. Krizler, globalleşme, teknolojik gelişmeler, ağırlaşan rekabet koşulları, finansal riskler perakende şirketlerinin mali performanslarının analizini zorunlu hale getirir. Performans analizleri perakende şirketlerinin sürdürülebilirliklerini kolaylaştırır. Bu çalışma Covid 19 pandemisi sürecini ve öncesini kapsayan 2017-2021 döneminde perakende sektöründe işlem gören perakende şirketlerinin mali performanslarını VIKOR yöntemi ile değerlendirmeyi amaçlar. Çalışmada Borsa İstanbul'da işlem gören perakende şirketlerin mali oranlarından faydalanarak, VIKOR yöntemi ile mali performans sıralamaları yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda en başarılı performans gösteren perakende şirketinin 2017-2019 yıllarında BIZIM şirketi, 2020 yılında BIMAS şirketi, 2021 yılında VAKKO şirketi olduğu belirlenmiştir. En kötü performans gösteren şirketler ise 2017-2018 ve 2021 yıllarında MIPAZ, 2019-2020 yıllarında MEPET şirketi olmuştur. Varlık ve kaynak yapısının gücü, uyguladıkları stratejiler gibi farklı hususlarda güçlü olmaları nedeniyle BIZIM, BIMAS, VAKKO kodlu perakende şirketleri en iyi ve en başarılı performans gösteren şirketler olmuşlardır.

EVALUATION OF FINANCIAL PERFORMANCE OF RETAIL COMPANIES

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:
Received: 07.12.2022
Revised : 26.12.2022
Accepted : 26.12.2022
Orcid Number:
0000-0002-4804-4921
0000-0002-9145-8150

Keywords: Retail Industry,
VIKOR Method, Performance
Analysis.

The Covid 19 pandemic process, which affected the whole world, started in Wuhan, China in 2019 and spread all over the world in a short time. Despite reaching the year 2022, the Pandemic still continues. In this pandemic process, states, governments and companies have tried to eliminate the effects of this global crisis by developing new methods in cooperation. In times of crisis, the retail sector plays an important role in meeting the needs. For this reason, it is necessary to determine the efficiency and productivity of the retail sector. Crises, globalization, technological developments, intensifying competition conditions, financial risks make it necessary to analyze the financial performance of retail companies. Performance analyzes facilitate the sustainability of retail companies. This study aims to evaluate the financial performances of retail companies traded in the retail sector in the period of 2017-2021, covering the Covid 19 pandemic process and before, with the VIKOR method. In the study, financial performance rankings were made using the VIKOR method by making use of the financial ratios of retail companies traded in Borsa Istanbul. As a result of the study, it was determined that the most successful retail company was BIZIM company in 2017-2019, BIMAS company in 2020, and VAKKO company in 2021. The worst performing companies were MIPAZ in 2017-2018 and 2021, and MEPET in 2019-2020. Retail companies with the code BIZIM, BIMAS, VAKKO were the best and most

* gokturk-1997@hotmail.com

** Prof. Dr. Marmara Üniversitesi, SBMYO, nuray.ergul@hotmail.com

Research Article/ Araştırma Makalesi

Cite As/ Alıntı: Kondak G. N., Ergül N. (2022), " Perakende Şirketlerinin Mali Performansının Değerlendirilmesi", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (2).

1. Giriş

Covid 19 pandemisi dünyada ilk kez 2019 yılının sonunda Çin’de ortaya çıkmış ve ardından hızla tüm dünyaya yayılmıştır. Pandemi sürecinin her sektör üzerinde önemli etkileri olmuştur. Halen de olmaya devam etmektedir. Ağır geçen pandemi süresince ortaya çıkan olumsuzlukları ortadan kaldırmak için sokağa çıkma yasağı, home office çalışma, seyahat yasakları gibi farklı kısıtlamalar uygulamaya geçilmiştir. Tüm dünya pandemi nedeniyle belirsizlik içinde ve ağır ekonomik sorunlarla birlikte yaşamak zorunda kalmıştır.

Covid 19 pandemisi iş hayatımızda da dahil olmak üzere tüm hayatımız üzerinde zorunlu değişiklikler yaratmış ve bu değişiklikler özellikle perakende sektörünü çok derinden etkilemiştir. Perakende sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin pandemi sürecince karşılaştıkları sorunlar nedeniyle performansları daha fazla arttırmıştır. Süreçte tüm insanlar alışveriş yapmaktan kaçınmış ve alışverişlerini internette yapmaya başlamışlardır. Yaşananlar perakende sektörünün teknolojik olarak gelişmesini hızlandırırken, sektörde faaliyet gösteren ve teknolojik alt yapısı zayıf şirketlerinde kendini hızla geliştirerek sürece ayak uydurmasını sağlamıştır. Pandemi döneminde uygulanan tüm yasaklar şirketleri olumsuz etkilemiş olsa bile teknolojik alt yapısını güçlendirmiş şirketlerin cirolarını arttırmıştır.

Bu çalışmada insanların özellikle zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan 2017-2021 döneminde Borsa İstanbul perakende sektöründeki şirketlerin mali oranlarından faydalanarak performanslarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada VIKOR yöntemi kullanılmaktadır. İnsanların ihtiyaçlarını karşılayan perakende şirketlerinin büyük önem taşıması ve ulusal düzeyde literatür taramasında yeterli ampirik çalışmaya rastlanmaması, çalışmanın yapılmasını teşvik edici kılmuştur.

Çalışma, VIKOR yönteminin perakende şirketlerinin Covid 19 pandemi süreci nedeniyle kriz dönemlerinde perakende şirketlerinin performans değişimlerini belirlenmesi VIKOR yöntemi sebebiyle finans literatürüne katkı sağlayacağından, özgünlük kazanmıştır.

Bu çalışmanın amacı Covid 19 pandemi sürecini ve öncesini kapsayan 2017-2021 döneminde Borsa İstanbul perakende sektöründeki şirketlerin performanslarını VIKOR yöntemi ile değerlendirmektir. Çalışmada şirketlerin mali oranlarından faydalanarak, VIKOR yöntemiyle performans sıralamaları yapılmıştır.

Çalışma literatür taraması, metodoloji, araştırmada elde edilen bulguları ve sonuç bölümlerinde oluşmaktadır.

2. Literatür Taraması

Aşağıda VIKOR yöntemiyle yapılmış ampirik çalışmalar özetlenmektedir.

Obricovic ve Tzeng (2004), TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinin her biri ayrı normalizasyon tekniklerini kullanarak ideal yakınlığı belirtmişlerdir. Çalışmada VIKOR yönteminde değerler birime bağlı değilken, TOPSIS yönteminde ise değerlerin birime bağlı olduğunu tespit etmişlerdir. *Tzeng vd. (2005)*, Taiwan kamu taşımacılığında kullanılan otobüs yakıtlarının analiz edilmesinde TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini kullanmışlardır.

Chu vd. (2007), TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinin SAW yöntemine göre elde edilen analiz neticesinin ifade edilmesinde daha başarılı bir ayırt etme yeteneğinin bulunduğunu, VIKOR yönteminin ise TOPSIS yönteminden farklı bir biçimde karar vericilere daha fazla alternatif üretebildiğini açıklamışlardır. *Obricovic ve Tzeng (2007)* çalışmada PROMETHEE sonuçlarının en yüksek grup yararına dayandığı, VIKOR yönteminde en yüksek grup faydası ve en düşük kişisel pişmanlığı birleştirdiğini belirlemişlerdir. *Liu ve Yan (2007)*, inşaat sektöründeki inşaat proje tekliflerini inceleyerek en iyi inşaat

projesinin seçiminde VIKOR yöntemini kullanmışlar ve başarılı sonuç elde etmişlerdir. *Tong vd. (2007)*, çoklu süreçlerin optimizasyonda kalite kayıplarındaki değişikliği esas alan yöntemin VIKOR yöntemi olduğunu belirlemişlerdir.

Ertuğrul ve Karakaşoğlu (2008), VIKOR yöntemini kullanarak ticari bankaların mali performanslarını derecelendirmişler ve bu yöntemin ticari bankalarının derecelendirilmesinde faydalı bir yöntem olduğu sonucuna ulaşmışlardır. *Büyüközkan ve Ruan (2008)* çalışmada bulanık VIKOR yönteminin yazılım geliştirme projelerinin analizinde kullanılabileceği sonucuna ulaşmışlardır.

Nann ve Tian (2011), TOPSIS yönteminde karar vericilerin oluşturdukları alternatiflerin pozitif ideal çözüme en yakın ve negatif ideal çözüme en uzak olmasına dayandığını tespit etmişlerdir. Ayrıca pozitif ideal çözüme en yakın uzaklıkta hesaplanması gerektiği sonucuna ulaşmışlardır. *Dinçer ve Görener (2011)*, VIKOR ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak yaptıkları performans analizinde yabancı sermayeli bankaların diğer banka gruplarına kıyasla en iyi performansı gösterdiklerini saptamışlardır. *Wu ve Liu (2011)*, tedarikçi seçimi uygulamasında VIKOR ve Fuzzy TOPSIS yöntemlerinden faydalanarak iki algoritmanın verimliliğini belirlemek için rakamsal bir uygulama önerisinde bulunmuşlardır. *Kuo ve Liang (2011)*, VIKOR ve Gri İlişkisel yöntemlerini kullanarak, havayolu işletmelerinde hizmet kalitesi ve performansını analiz etmişlerdir.

Özden, vd. (2012), Borsa İstanbul çimento sektöründe işlem gören şirketlerin performanslarını belirlemede VIKOR yönteminden faydalanmışlar ve 2011 yılında faaliyet gösteren onaltı çimento şirketini sıralamışlardır. *Yalçın, vd. (2012)*, çalışmada üretim sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin performansını Bulanık Analitik Hiyerarşi Süreci yöntemi ile ağırlıklandırmış ve TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinden faydalanarak bu işletmeleri derecelendirmişlerdir. *Çakır ve Perçin (2013)*, Fortune 500 listesindeki on adet lojistik şirketinin performanslarını CRITIC, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini kullanarak değerlendirmişler ve belirgin bir performans değeri belirlenemediği için ölçümle ilgili objektif ve subjektif kriterlerin beraber analiz edilmesinin önemli olduğu kanaatine ulaşmışlardır.

Jovanovic, vd. (2014), AHP, Entropy, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinden faydalanarak, ISO 14001 standardının uygulanmasında en önemli adım olan çevresel etkileri değerlendirmişler ve bu yöntemlerin faydalı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. *Rajiv ve Darshana (2014)*, inşaat sektöründeki şirketlerin en uygun tedarikçinin seçiminde çoklu karar verme yöntemlerinden TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinden faydalanmışlardır. Bu sıralama endeksine göre TOPSIS yönteminin en başarılı tedarikçiyi belirlediği, VIKOR yönteminin ise en başarılı tedarikçiye en yakın olan tedarikçinin uygun tedarikçi olacağını saptamışlardır. *Ömürbek, vd. (2014)*, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini ile üniversitelerin performanslarını analiz etmişler ve çalışmanın sonucunda Süleyman Demirel Üniversitesi'nin en başarılı performans gösteren üniversite olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Hsu, (2015), Tayvan borsasındaki yarı iletken şirketlerin verimlilikleri ve performanslarının düzeltilmesi için GREY, Veri Zarflama, Entropi ve VIKOR yöntemlerini kullanarak bir karar verme modeli geliştirmiştir. *İç, vd. (2015)*, TOPSIS, VIKOR, GRA ve MOORA yöntemleri kullanılarak dört farklı sektörde faaliyet gösteren şirketlerin mali performanslarını değerlendirmişler ve kıyaslamalar neticesinde TOPSIS yönteminin mali performans analizinde kullanılmasının daha uygun olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Kandemir ve Karataş (2016), çoklu karar verme yöntemlerinden üçünden faydalanarak 2004-2014 döneminde bankaların mali performanslarını değerlendirmişler ve neticesinde GIA ve TOPSIS yöntemiyle yapılan analizde Vakıfbank'ın en başarılı banka olduğu, VIKOR yöntemiyle yapılan analizde ise Denizbank'ın en başarılı banka olduğu sonucuna ulaşmışlardır. *Basuki, (2016)*, Entropi ve VIKOR yöntemlerinin her ikisini kullanarak KOBİ'lerde sürdürülebilir strateji seçiminde kullanılmak üzere bir model önerisinde bulunmuştur. *Tezergil (2016)*, VIKOR yöntemini kullanarak 2009-2013 döneminde Türkiye'deki mevduat bankalarının performanslarını analiz etmiştir. *Uludağ ve Doğan (2016)*, TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile ulaşılan son karar üzerinde AHS veya Bulanık AHS yöntemlerindeki karar kriterlerinin ağırlıklarının kullanılmasının herhangi bir değişikliğe sebep olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. *Bahadır ve Şahin (2017)*, Trakya'daki bir gıda şirketinin yer seçimi için uzmanlar, akademisyenler ve sektör çalışanlarının fikri alınarak oluşturulan karar verici gruplarla VIKOR ve TOPSIS yöntemlerinden faydalanarak belirlemişlerdir. *Yüce ve Temiz (2017)* çalışmada

asen kron elektrik motoru belirlenmesine için kriterleri kullanarak TOPSIS, MOORA, VIKOR yöntemleri ile performans değerlendirme yapmışlardır.

Tayyar ve Gökakın (2018) VIKOR ve GİA yöntemleri ile Borsa İstanbul'da gelişen işletmeler piyasasında faaliyet gören şirketlerin performanslarını analiz etmişler ve her iki yöntemle karşılaştırmışlardır. *Perçin ve Sönmez (2018)*, sigorta şirketlerinin performanslarını Bütünleşik Entropi Ağırlık ve TOPSIS yöntemlerini kullanarak değerlendirmişler ve bu şirketlerin derecelendirmesini yapmışlardır. *Karaoğlan ve Şahin (2018)*, VIKOR, TOPSIS, GİA ve MOORA yöntemleri ile Borsa İstanbul Kimya Petrol Plastik sektöründeki şirketlerin performanslarını analiz etmişler ve analiz sonucunda şirketlerin farklı derecelendirmelerinin bulunduğunu saptamışlardır. *Wang ve Lin (2018)*, çevre koruma firmaları için Entropy-VIKOR yöntemlerinden faydalanarak objektif bir büyüme değerlendirme modeli oluşturmuşlardır. *Gök-Kısa ve Perçin (2018)*, Global 2000'de listelenen bilgisayar donanım şirketlerinin mali performanslarını Bütünleşik ENTROPI Ağırlık-VIKOR yöntemleriyle analiz etmişlerdir.

Stanković, vd. (2019), kentsel gelişim endekslerine, ekonomik, sosyal, çevresel, yönetsel faktörleri esas alınarak Avrupa kentlerinin derecelendirilmesi yapılmıştır. *Sindhvani, vd. (2020)*, Entropi ve VIKOR yöntemlerinden faydalanılarak *Yeşil ve Çevik Üretim Sistemini* etkileyen faktörler için değerlendirme yapmışlardır. *Chen (2020)*, Çin, Tayvan, Japonya, Güney Kore'nin sağlık turizmindeki rekabet gücünü VIKOR ve Entropi yöntemleriyle analiz etmiştir. *Lixia, vd. (2020)*, AHP, Entropi ve VIKOR yöntemleri ile nesnelerin İnternet güvenliğinde kullanılmak üzere önemli bir iş düğümü tanımlama modelini geliştirmişlerdir.

Yılmaz ve Yakut (2021), Entropi, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini kullanarak, 2009-2018 döneminde bankaların mali performanslarını analiz etmişler ve bankaların maksimum kriterleriyle banka yapısını güçlendiren ve minimum yönlü kriterlerin düşük düzeyde olmasını sağlayacak yeni çalışmalar yapılmasının uygun olacağı sonucuna ulaşmışlardır. *Yetiz ve Kılıç, (2021)*, VIKOR yöntemini kullanarak mevduat bankalarının performanslarını test etmişler ve neticesinde en başarılı performans gösteren bankanın ilk üç yıl Ziraat Bankası, sonraki iki yılda ING Bank olduğunu tespit etmişlerdir. *Borjalilu, vd. (2021)*, havacılık endüstrisinde havayolu uçuş operasyonlarında en başarılı tedarikçi seçiminin belirlenmesinde Entropi ve VIKOR yöntemlerinin faydalı yöntemler olduğunu belirlemişlerdir. *Aktaş ve Demirel (2021)*, şirketlerin ekonomik, sosyal ve çevresel amaçlarına varmada hibrit Entropi, VIKOR ve MAUT yöntemlerini kapsayan bir yaklaşım önermişlerdir. *Siew, vd. (2021)*, Entropi ve VIKOR yöntemleri ile Malezya inşaat sektöründe faaliyet gösteren firmaların performanslarını değerlendirmişler ve başarılı sonuç elde etmişlerdir. *Zheng, vd. (2021)*, Entropi ve VIKOR yöntemlerini kullanarak Fujian'da stratejik sektörlerde kullanılmak üzere güçlü bir *Değerlendirme Sistemi* oluşturmuşlardır. *Teimouri vd. (2021)*, Entropi ve VIKOR yöntemlerini ile internet teknoloji hizmeti veren işletmelerin hedeflenen pazarlama modelinin belirlenmesinde müşteri kümelenmesinin rolünü araştırmışlardır. *Zhang vd. (2021)*, Entropi ve VIKOR yöntemleri ile tedarikçi seçiminde sürdürülebilirlik kriterlerine en uygun özel markalı tedarikçi seçimi için yeni üç adımlı çoklu karar verme modelini önermişlerdir.

Dalbudak ve Rençber (2022), TOPSIS, AHP, PROMETHEE, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerini kullanarak yapılmış ampirik çalışmalar özetlenmiş ve ampirik çalışmalar arasında en fazla TOPSIS yönteminin kullanıldığı, her yıl yapılan çalışmalarda mutlaka AHP, PROMETHEE, TOPSIS ve VIKOR yöntemlerinin de kullanıldığını saptamışlardır. *Akandere (2022)*, COVID pandemi süresince lojistik firmaların mali performanslarını ENTROPI ve VIKOR yöntemlerinden faydalanarak analiz etmiş ve sonucunda bu yöntemlerin lojistik süreçlerdeki kararlara katkı sağlayabileceği ve sektördeki uzman ve yöneticilerle birlikte süreç yürütüldüğünde subjektif ve objektif verilerin birlikte değerlendirilerek daha başarılı bir model oluşturulabileceği sonucuna ulaşmıştır. *Wang vd. (2022)*, Entropi ve VIKOR yöntemlerinden faydalanılarak inşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler için bir *Büyüme Değerlendirme İndeks Sistemini* kurmuşlardır. Bu çalışmada söz konusu yöntemlerin faydalı olduğunu saptanmışlardır.

3. METODOLOJİ

Çalışmada 2004 yılında Opricovic ve Tzeng tarafından tavsiye edilen VIKOR yöntemi kullanılmaktadır. Bu yöntem farklı hatta çelişen kriterlerden oluşan düzenlerde farklı ve çoklu kriterli

problemin çözülmesinde kullanılır. VIKOR yöntemi çoklu kriterlerle beraber değerlendirilerek ideal çözüme en yakın çözümlerin geliştirilmesini aynı zamanda en iyi alternatifin belirlenmesini sağlar (Tezergil, 2016, 361). Bu yöntemin tercih edilmesinin temel nedeni karar almayı kolaylaştırması ve geçerli çözümler geliştirmesidir (Atan ve Altan, 2020, 99-101).

VIKOR yönteminde karar vericilerin fikir ayrılıklarını uzlaşma ile çözmeleri gerektiği ve ideal çözüme en yakın çözümü kabul etmeleri gerekir. Bu yöntemde fayda maliyet ve fayda kriter fonksiyonları arasında doğrusal bir ilişki mevcuttur. VIKOR yönteminde kullanılan alternatiflerin hepsi tüm kriterlerde değerlendirilir ve karar vericilerin belirledikleri ağırlıklar kullanılır. Yöntem karar vericilerin katılımı olmaksızın başlar ve karar vericiler kendi seçimlerini de dahil ederek son çözümü onaylanmalıdır. VIKOR yöntemi çoğunluğun en yüksek grup yararını ve karşıtın en düşük bireysel pişmanlığını sağlayarak, karar vericiler bu yöntemle elde edilen çözüm önerilerini kabul eder. Bu yöntem karar vericilerin deneyimsiz ya da seçimini belirtmeyi bilmediği hallerde etkilidir. Yöntemde alternatif gruba farklı bir alternatifin ilave edilmesi ya da çıkartılması durumunda sıralamalar değişir (Dinçer ve Görener, 2011, 113).

VIKOR yöntemi, farklı ve çelişen kriterlerin bulması halinde alternatifler grubundan en iyi seçimin belirlenmesini veya alternatiflerin derecelendirmesini sağlar (Büyükközkın ve Ruan, 2008). VIKOR yönteminde alternatiflerin ve kriterlerin analiz edildiği ve en iyi alternatifte yakınlık değerleri karşılaştırılarak, uzlaşık sıralanır (Memiş ve Korucuk, 2019, 1077).

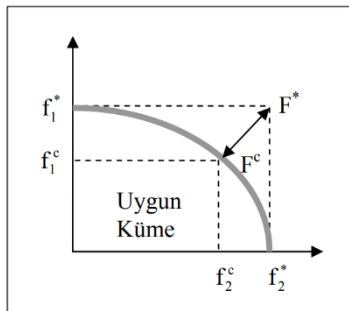
Uzlaşık çözüm, ideale en yakın çözüm olup, uzlaşma, ortak kabulde uzlaşılır (Opricovic ve Tzeng, 2004). Yu (1973), uzlaşık çözümün temellerini atmıştır. Bu çalışmada farklı ve çok kriterli ölçümlerde uzlaşık sıralamanın temelini uzlaşık programlamada toplama fonksiyonu olan L_p ölçütü oluşturur (Yu, 1973). J tane alternatifin $a_1, a_2, \dots, a_j$ şeklinde ifade edilmesi halinde a_j alternatifinin i kriterine göre değerlendirme sonucu f_{ij} olarak ifade edilir (Ertuğrul ve Karakaşoğlu, 2008, 21)

VIKOR yönteminin özünü L_p ölçütü oluşturur ve aşağıdaki formülle hesaplanır (Zeleny 1982). Formülde n kriter sayısını ifade eder.

$$L_{pj} = \left\{ \sum_{i=1}^n \left[w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-) \right]^p \right\}^{1/p} \quad 1 \leq p \leq \infty; j = 1, 2, \dots, J \quad (1)$$

VIKOR yönteminde L_{ij} ve $L_{\infty j}$ sıralama ölçütünün oluşturulmasında kullanılır. En yüksek grup faydasını $\min_j R_j$ 'den elde edilen sonuç ve zıt fikirdekilerin en düşük şahsi pişmanlığını ise $\min_j R_j'$ 'den elde edilen sonuç gösterir.

Bu yöntemdeki alternatif grup için bir sıralama yapılır. VIKOR yönteminde alternatif gruba bir alternatifin eklenmesi veya çıkarılması ile netice mutlaka değişir. Uzlaşık çözüm F^c , ideal çözüme yani F^* 'e en yakın çözümdür. Uzlaşık, anlaşmanın karşılıklı kabulü anlamına gelir ve Şekil 1 'de görüldüğü gibi

$$\Delta f_1 = f_1^* - f_1^c \text{ ve } \Delta f_2 = f_2^* - f_2^c$$

ile ifade edilir (Yıldız ve Deveci, 2013, 429).

Şekil 1. İdeal ve Uzlaşık Çözümler

VIKOR yönteminin aşamaları aşağıda yer almaktadır (Yazıcıoğlu ve Yıldırım, 2022, 654).

Birinci aşamada her bir kriter için en iyi f_i^* değeri ve en kötü f_i^- değeri hesaplanır. Şayet i fayda kriteri ise formül (2)'deki gibi ifade edilir.

$$f_i^* = \max_j f_{ij} \quad f_i^- = \min_j f_{ij} \quad i = 1, 2, \dots, n \quad (2)$$

İkinci aşamada S_j ve R_j değerleri $j = 1, 2, \dots, J$ için hesaplanır. S_j ve R_j değerleri, j. alternatif için ortalama ve en kötü grup sonuçlarını gösterir.

$$S_j = \sum_{i=1}^n w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-) \quad (3)$$

$$R_j = \max [w_i (f_i^* - f_{ij}) / (f_i^* - f_i^-)] \quad (4)$$

burada w_i görece önemleri gösteren kriter ağırlıklarını açıklar ve ağırlıkların toplamı 1'e eşit olmalıdır.

Üçüncü aşamada Q_i değerleri tüm $j = 1, 2, \dots, J$ için formül (5) yardımıyla hesaplanır.

$$Q_j = v(S_j - S^*) / (S^- - S^*) + (1-v)(R_j - R^*) / (R^- - R^*) \quad (5)$$

Burada

$$S^* = \min_j S_j \quad S^- = \max_j S_j \quad R^* = \min_j R_j \quad , \quad R^- = \max_j R_j$$

ve "v" değeri kriterlerin çoğunluğu en yüksek grup faydasını ifade eder. "v" değeri ise en yüksek grup faydasını veren ağırlığı ifade ederken, (1-v) karşıt görüştekilerin en düşük pişmanlığının ağırlığını açıklar (Köse ve Akıllı 2021, 177). Uzlaşma, "çoğunluk oyu" ($v > 0,5$) ile, "konsensus" ($v = 0,5$) ile veya "veto" ($v < 0,5$) ile sağlanır.

Dördüncü aşamada S, R ve Q değerleri küçükten büyüğe doğru sıralanarak alternatifler sıralanır ve sonuçlarda üç sıralama listesi oluşturur.

Beşinci aşamada şayet aşağıda açıklanan iki şart yerine getirilirse en iyiyi en düşük Q değerleri ile sıralayan alternatife a' uzlaştırıcı çözüm olarak önerilir.

C_1 Kabul Edilebilir Avantaj

$Q(a'') - Q(a') \geq DQ$ burada a'' değeri, Q değerine göre sıralamada ikinci sırayı alan alternatif olur. $DQ = 1/(J-1)$; J alternatif sayısını gösterir.

C_2 Karar Vermede Kabul Edilebilir İstikrar

Alternatif a', S değerlerine göre sıralanan en iyi alternatif olup bu uzlaşık çözüm karar verme sürecinde istikrarlıdır. Her iki durumdan biri sağlanmazsa uzlaşık çözüm kümesi önerilir: Şayet C_2 durumu sağlanmıyorsa a' ve a'' alternatifleri, C_1 durumu sağlanmıyorsa a', a'', ..., a(M) alternatifleri ve değeri maksimum M için $Q(a(M))$, $-Q(a') < DQ$ belirlenir. Q değerlerine göre sıralanan en iyi alternatif, minimum Q değerine sahip alternatiflerden biridir (Tayyar ve Gökakın, 2018, 68).

VIKOR yöntemi sistem tasarlanırken karar vericilerin seçimlerini açıklamamaları halinde çoklu kriterli karar vermede son derece etkindir. Uzlaşık çözüm, çoğunluk için en yüksek grup faydasını aksi durumda ise en düşük pişmanlığı getireceğinden karar vericilerce kabul edilir (Ertuğrul ve Karakaşoğlu, 2008).

4. Araştırmadan Elde edilen Bulgular

Yoğun rekabet ortamında perakende sektöründe faaliyet gösteren şirketlerin kaynaklarını en doğru biçimde kullanmaları, sektördeki rakiplerini incelemeleri, finansal risklerini belirlemeleri, yeni stratejiler üretebilmeleri sürdürülebilirlikleri açısından büyük önem arz eder. 2017-2021 döneminde BİST perakende sektöründe işlem gören perakende şirketlerin mali performansını değerlendirerek, şirketlerin derecelendirmeleri hedeflenmektedir.

Çalışmada perakende şirketlerinin mali performanslarının belirlenmesinde kullanılan kriterler literatürden ve konuyla ilgili uzman görüşlerinden faydalanarak belirlenmiştir. Ayrıca çalışmada kullanılan mali tablolar Kamuyu Aydınlatma Platformu (KAP)'dan alınmıştır. Hesaplamalar 2017-2021 dönemindeki her bir yıl için ayrı ayrı yapılmıştır. Çalışmada sadece 2021 yılı hesaplamaları sunulmuştur

2017-2021 döneminde Borsa İstanbul perakende sektöründe faaliyet gösteren 11 adet perakende şirketi bu çalışmanın *alternatiflerini* oluşturmaktadır. Tablo (1)'de çalışmaya dahil edilen şirketler yer alır.

Tablo 1: Çalışmaya Dahil Edilen Şirketler

1.	BIMAS	Bim Birleşik Mağazalar AŞ.
2.	BIZIM	Bizim Toptan Satış Mağazaları AŞ.
3.	CASA	Casa Emtia Petrol Kimyevi ve Türevleri Sanayi ve Ticaret AŞ.
4.	CRFSA	Carrefoursa Carrefour Sabancı Ticaret Merkezi AŞ.
5.	MAVİ	Mavi Giyim Sanayi ve Ticaret AŞ.
6.	MEPET	Mepet Metro Petrol ve Tesisleri Sanayi ve Ticaret AŞ.
7.	MGROS	Migros Ticaret AŞ.
8.	MIPAZ	Milpa Ticari ve Sınai Ürünler Pazarlama Sanayi ve Ticaret AŞ.
9.	SOKM	Şok Marketler Ticaret AŞ.
10.	TKNSA	Teknosa İç ve Dış Ticaret AŞ.
11.	VAKKO	Vakko Tekstil ve Hazır Giyim Sanayi İşletmeleri AŞ.

Çalışmada kamuyu aydınlatma platformundan elde edilen veriler kullanılarak, Tablo (2)'deki oranlar hesaplanmaktadır. Tablo (2)'de çalışmaya dahil edilen kriterler yer alır.

Tablo (2): Çalışmaya Dahil Edilen Oranlar

	Kod	Kriterler
1.	A1	Cari Oran
2.	A2	Nakit Oranı
3.	A3	Stok / Aktif Toplamı Oranı
4.	A4	Stok Bağımlılık Oranı
5.	B1	Borçlanma Oranı
6.	C1	Alacak Devir Hızı
7.	C2	Stok D/kriterlerin evir Hızı
8.	C3	Çalışma Sermayesi Devir Hızı
9.	D1	Satışların Karlılığı Oranı
10.	D2	Aktif Karlılık Oranı
11.	D3	Varlık Devir Hızı
12.	E1	Dönen Varlıklar / Aktif Toplamı
13.	E2	Duran Varlıklar / Toplam Aktif Oranı

Çalışmada perakende şirketlerin performanslarına negatif etkili oranlara (kriterler) dönüştürülerek, pozitif etkili oranlar analize dahil edilmiştir (Ertuğrul & Karakaşoğlu, 2008, 24). Dönüştürme işleminde j'inci oranının negatif etki yapan yüksek bir oran olması halinde j'inci oranın şirketlere ilişkin en yüksek

değerinden diğer değerler düşülerek, formül (6)'da yeni dönüştürülmüş değerler pozitif etki yapan olumlu oran değerleri olarak hesaplanır (Yazıcıoğlu ve Yıldırım, 2022, 654).

$$X_{ij\text{yeni}} = (\text{maks } x_{ij} - x_{ij}) \quad (6)$$

Çalışmada en yüksek gruba fayda sağlayan ağırlığı açıklayan “v =0,5” (konsensüs) olarak ve w_j , ağırlıkları ise eşit diğer bir ifadeyle 13 kriter olması dolayısıyla $w_j = (1/13)$ olarak alınmıştır (Yılmaz & Yakut, 2021, 1307).

Aşağıda 2021 yılı VIKOR yönteminin uygulama aşamaları yer almaktadır.

Birinci aşamada en iyi ve en kötü değerler hesaplanmıştır (Tablo 3).

Tablo (3): 2021 En İyi ve En Kötü Kriterler													
	A1	A3	A4	A5	B2	C1	C2	C4	D1	D2	D4	E1	E2
f_i^*	22,77	0,50	0,57	0,00	-13,45	284,23	69,76	9,32	41,11	0,17	3,35	0,87	0,13
f_i^-	0,38	0,00	0,00	15,27	0,97	0,00	0,59	0,47	-0,05	-0,09	0,00	0,01	0,99

İkinci aşamada $R_j = 1, 2, \dots, j$ değerleri hesaplanmıştır (Tablo 4).

Tablo (4): 2021 R_j Değerleri

A1	A3	A4	A5	B2	C1	C2	C4	D1	D2	D4	E1	E2
0,977	0,626	0,616	0,874	0,016	0,934	0,857	0,484	0,998	0,273	0,309	0,478	0,522
0,977	0,325	0,401	0,898	0,005	0,855	0,853	0,527	0,999	0,502	0,000	0,178	0,822
0,000	1	1	1	0,046	0,661	0,457	0,523	0,998	0,195	0,164	0,319	0,681
0,990	0,597	0,477	0,847	1	0,962	0,931	0,640	1	1	0,433	0,408	0,592
0,972	0,000	0,639	0,896	0,012	0,963	0,974	0,901	0,999	0,647	0,736	0,248	0,752
1	0,985	0,969	0,000	0,039	0,955	0,000	0,000	0,996	0,239	0,716	0,892	0,108
0,987	0,447	0,549	0,867	0,000	0,283	0,909	0,582	0,999	0,576	0,403	0,454	0,546
0,986	0,775	0,988	0,889	0,056	1	1	1	0,000	0,000	1	1	0,000
0,989	0,622	0,489	0,869	0,001	0,000	0,881	0,319	0,999	0,522	0,130	0,491	0,509
0,972	0,462	0,000	0,927	0,004	0,830	0,943	0,729	0,998	0,481	0,253	0,000	1
0,959	0,544	0,315	0,938	0,022	0,946	0,990	0,848	0,996	0,071	0,666	0,296	0,704

w_j ağırlıkları 13 oran için eşit (1/13) alınmış ve v_{ij} değerleri hesaplanmıştır (Tablo 5).

Tablo (5): 2021 Yılı v_{ij} Değerleri

A1	A3	A4	A5	B2	C1	C2	C4	D1	D2	D4	E1	E2
0,977	0,626	0,616	0,126	0,984	0,934	0,857	0,484	0,998	0,273	0,309	0,478	0,478
0,977	0,325	0,401	0,102	0,995	0,855	0,853	0,527	0,999	0,502	0	0,178	0,178
0	1,000	1,000	0	0,954	0,661	0,457	0,523	0,998	0,195	0,164	0,319	0,319
0,990	0,597	0,477	0,153	0	0,962	0,931	0,640	1,000	1,000	0,433	0,408	0,408
0,972	0	0,639	0,104	0,988	0,963	0,974	0,901	0,999	0,647	0,736	0,248	0,248
1,000	0,985	0,969	1,000	0,961	0,955	0	0	0,996	0,239	0,716	0,892	0,892
0,987	0,447	0,549	0,133	1,000	0,283	0,909	0,582	0,999	0,576	0,403	0,454	0,454
0,986	0,775	0,988	0,111	0,944	1,000	1,000	1,000	0	0	1,000	1,000	1,000
0,989	0,622	0,489	0,131	0,999	0	0,881	0,319	0,999	0,522	0,130	0,491	0,491
0,972	0,462	0	0,073	0,996	0,830	0,943	0,729	0,998	0,481	0,253	0	0
0,959	0,544	0,315	0,062	0,978	0,946	0,990	0,848	0,996	0,071	0,666	0,296	0,296

Üçüncü aşama toplam S_j , R_j ve Q_j değerleri hesaplanmıştır (Tablo 6).

Tablo (6): 2021 Yılı S_j , R_j ve Q_j Değerleri

S_i	0,651	0,551	0,527	0,640	0,674	0,769	0,622	0,784	0,565	0,539	0,637
R_i	0,080	0,080	0,080	0,080	0,080	0,080	0,080	0,080	0,080	0,080	0,080
Q_i	0,506	0,676	1	1	0,730	1	1	1	0,676	0,642	0

S_i	0,6	0,5	0,5	0,6	0,6	0,7	0,6	0,7	0,5	0,5	0,6
R_i	51	51	27	40	74	69	22	84	65	39	37
Q_i	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
R_i	80	80	80	80	80	80	80	80	80	80	80
Q_i	0,5	0,6	1	1	0,7	1	1	1	0,6	0,6	0
Q_i	06	76	1	1	30	1	1	1	76	42	0

Dördüncü aşamada Q_j , S_j , R_j değerleri sıralanmış ve ardından belirlenen en küçük Q_j değeri en iyi seçim olarak saptanmıştır. Çalışmada elde edilen sonucun geçerliliği için iki şartın sağlanıp sağlanmadığı test edilmiş ve ardından performans sıralamaları ve uzlaşık çözüm kümeleri oluşturulmuştur.

Tablo (7): Perakende Şirketlerinin VIKOR Yöntemiyle Performans Sıralamaları

VIKOR		VIKOR		VIKOR		VIKOR		VIKOR	
2017		2018		2019		2020		2021	
BIZI	0,0	BIZI	0,0	BIZI	0,2	BIMAS	0,1	VAK	0,2
M	40	M	82	M	44		07	KO	14
BIM	0,0	BIM	0,1	MAV	0,2	TKNSA	0,1	TKNS	0,3
AS	57	AS	01	I	48		90	A	44
TKN	0,2	SOK	0,2	VAK	0,2	BIZIM	0,2	BIZI	0,3
SA	00	M	28	KO	69		30	M	85
MG	0,3	MA	0,5	BIMA	0,4	SOKM	0,2	SOK	0,4
ROS	12	Vİ	22	S	08		73	M	12
MA	0,5	MG	0,5	SOK	0,5	MAVİ	0,2	BIMA	0,4
Vİ	20	ROS	88	M	43		86	S	94
VA	0,5	TKN	0,6	TKNS	0,6	VAKKO	0,4	CASA	0,5
KKO	56	SA	10	A	17		49		00
SOK	0,7	VA	0,6	MGR	0,6	MGROS	0,5	MAVI	0,6
M	40	KKO	15	OS	45		28		50
MEP	0,7	CRF	0,7	CRFS	0,7	MIPAZ	0,7	MGR	0,6
ET	69	SA	91	A	07		32	OS	84
CAS	0,8	CAS	0,8	MIPA	0,7	CASA	0,7	CRFS	0,7
A	05	A	62	Z	93		78	A	19
CRF	0,8	MEP	0,8	CAS	0,9	CRFSA	0,9	MEPE	0,9
SA	14	ET	71	A	44		67	T	69
MIP	1,0	MIP	1,0	MEP	1,0	MEPET	1,0	MIPA	1,0
AZ	00	AZ	00	ET	00		00	Z	00

Tablo (7) perakende şirketlerinin VIKOR yöntemiyle performans sıralamalarını göstermektedir. Tablo (7)'ye göre VIKOR yöntemi ile yapılan analiz sonucunda 2017-2019 yıllarında en başarılı performans gösteren perakende şirketinin BIZIM şirketi, 2020 yılında BIMAS şirketi, 2021 yılında VAKKO şirketi olduğu belirlenmiştir. BIZIM şirketi 2020 ve 2021 yılında üçüncü sırada olduğu görülmüştür. En kötü performansı gösteren şirketler ise 2017-2018 ve 2021 yıllarında MIPAZ, 2019-2020

yıllarında MEPET şirketi olmuştur. Varlık ve kaynak yapılarının gücü, uyguladıkları stratejiler gibi farklı hususlarda güçlü olmaları nedeniyle BIZIM, BIMAS, VAKKO kodlu perakende şirketleri en iyi, en başarılı performansı gösteren şirketlerdir.

Tablo 8'deki sıralamalar perakende şirketlerin beş yıllık performanslarının sıralamalarının daha kolay anlaşılmasını ve yorumunu kolaylaştırmak için Tablo (8) düzenlenmiştir.

Tablo (8): Perakende Şirketlerinin Sıralaması

Kod	2017	2018	2019	2020	2021
BIZIM	1*	1*	1*	3	3
BIMAS	2	2	4	1*	5
TKNSA	3	6	6	2	2
MGROS	4	5	7	7	8
MAVİ	5	4	2	5	7
VAKKO	6	7	3	6	1*
SOKM	7	3	5	4	4
MEPET	8	10	11	11	10
CASA	9	9	10	9	6
CRFSA	10	8	8	10	9
MIPAZ	11	11	9	8	11

Tablo (8)'de perakende şirketlerinin sıralamaları yer alır. Bu sıralamada karşılıklı kabul gören en uygun çözüm kümeleri mevcuttur. Mevcut kümelerdeki şirketlerin kabul edilebilir avantajı vardır. 2021 yılında uzlaşık çözüm kümesinde yer alan BIZIM, BIMAS ve VAKKO şirketleri hem kabul edilebilir avantaja hem de istikrara sahiptir. u kümedeki diğer şirketlerse ilk koşulu sağlayarak kabul edilebilir avantaja sahiptir. 2017-2020 yıllarında ise *'la işaretlenmiş şirketler, grupları içinde diğerleri ile karşılaştırıldıklarında kabul edilebilir avantaja ve istikrara sahiptir. Diğer şirketler ise sadece kabul edilebilir avantaja sahiptir.

4. Sonuç

İlk defa çok sayıda kısıtlanın yapılmasına neden olan Covid 19 dünyanın genelini olumsuz etkilemiştir. Covid 19 pandemi süreci tüm sektörleri de olumsuz etkilemiştir. Ancak bu pandemi süreci özellikle teknolojik alt yapılarını geliştirmiş ve geliştiren perakende şirketlerinin mali performanslarını hızla arttırmıştır.

Perakende sektörü en önemli sektörlerden biri olup bu sektörde faaliyet gösteren şirketlerin mali performanslarının değerlendirilmesi çok önemli bir konudur. Perakende sektörünün çok ağır rekabet koşulları altında çalışıyor olmaları bu şirketlerin büyümesini, gelişmesini ve rekabet güçlerini arttırarak sürdürülebilirliklerini güçlendirmelerini zorlaştırmaktadır. Bu sebeple perakendeci şirketlerin mali performanslarını analiz etmeleri ve bu analizler doğrultusunda kendilerini en doğru biçimde yönlendirmeleri gerekir.

Bu çalışmada VIKOR yöntemi kullanılarak 2017-2021 döneminde Borsa İstanbul perakende sektöründeki şirketlerin Covid 19 pandemi sürecindeki mali oranlarından faydalanarak performansları değerlendirilmiştir. Çalışmada 11 adet perakende şirketinin mali performans analizinde 13 adet mali orandan faydalanılarak şirketlerin mali performansları sıralanmıştır. Çalışma kapsamındaki şirketlerin performanslarının analizinde kriterler bütün olarak değerlendirilmiştir. VIKOR yöntemi ile karar vericilerin ağırlık verdikleri kriterlere daha yüksek, diğerlerine daha düşük ağırlık vermek suretiyle sıralama yapılmıştır. Yöntemde piyasa koşulları nedeniyle uzun ya da kısa dönemde kriterlere verilen ağırlıklar değiştirilerek sıralama tamamlanmıştır.

Mali oranlar Covid 19 gibi kriz dönemlerinin öncesi ve sonrasında ya da şirket politikalarının değişmesi gibi nedenlerden dolayı yöntemdeki ağırlıklar değişir. Çalışmada her kriterin eşit ağırlığa sahip olduğu kabul edilerek hesaplamalar yapılmıştır. VIKOR yönteminin uygulanması sonucu; en başarılı performans gösteren perakende şirketinin 2017-2019 yıllarında BIZIM şirketi, 2020 yılında BIMAS şirketi, 2021 yılında VAKKO şirketi olduğu belirlenmiştir. BIZIM şirketinin 2020 ve 2021

yıllarında üçüncü sırada olduğu belirlenmiştir. En kötü performans gösteren şirketler ise 2017-2018 ve 2021 yıllarında *MIPAZ*, 2019-2020 yıllarında *MEPET* şirketi olmuştur. Varlık ve kaynak yapılarının gücü, uyguladıkları stratejiler gibi farklı hususlarda güçlü olmaları nedeniyle BİZİM, BIMAS, VAKKO kodlu perakende şirketleri en iyi ve en başarılı performans gösteren şirketlerdir.

VIKOR yönteminden elde edilen sonuçlar temel analiz sonuçları ile karşılaştırıldığında; sonuçların her iki yöntemle tutarlı olduğu belirlenmiştir. Buda perakende şirketlerinin performanslarının analizinde VIKOR yönteminin uygulanabilen başarılı bir yöntem olduğunu göstermiştir. VIKOR yöntemi sıralama endeksini esas almış ve alternatifleri sıralamanın dışında uzlaşık çözüme ulaştırmıştır. Böylece ideal çözümden uzak grupta yer alan perakende şirketleri kabul edilebilir performansa sahip olmuştur.

Perakende şirketlerinin mali performans ölçüm sistemlerini etkin duruma getirmeleri halinde hem bugünlerini hem de yarınlarını daha aydınlık yapabileceklerdir. Bunun için kullanacakları verimli ve birden fazla sayıda performans yönteminden faydalanmaları başarılarını arttıracaktır. Bu yöntemlerin mutlaka hem kendilerini hem de sektörü ulusal ve uluslararası boyutta olmak üzere çok iyi anlaması ve analizlerine dahil etmesi gerekir. Şirketler kullanacakları etkin performans analiz yöntemleri sayesinde hızlı karar verebilecekler, doğru stratejiler geliştirebilecekler, yönetimin vereceği kararlar daha doğru ve verimli olacaktır. Şirketlerin olumlu yönde atacağı her adım şirketlerin mali performanslarını hızla arttıracaktır.

Sonuç olarak kriz dönemlerinde dahi perakende şirketlerinin performans analizinde en doğru kriterler ve en doğru ağırlıkların belirlenmesi halinde VIKOR yöntemi perakende şirketlerin sıralanmasında başarılı bir biçimde kullanılır.

KAYNAKLAR

- Akandere, G. (2022). Covid-19 Pandemisi Sürecinde Lojistik Firmalarının Performansının Entropi-VIKOR Yöntemi İle Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 74, 363-374; 2022
- Aktaş, N & Demirel, N. (2021). A Hybrid Framework for Evaluating Corporate Sustainability Using Multi-Criteria Decision Making. *Environment, Development and Sustainability*, 23(10), 15591-15618.
- Atan, M., & Altan, Ş. (2020). Örnek Uygulamalarla Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri. *Gazi Kitabevi, Ankara*.
- Bahadır, G. & Şahin, G. (2017). VIKOR ve TOPSIS Yöntemleri Kullanılarak Peyniraltı Suyu Tozu Üretimi Yapan Bir İşletme İçin Tesis Yeri Seçimi: Trakya Bölgesinde Bir Vaka Çalışması, *Istanbul Commerce University, Journal of Science*, 16(31): 1-22.
- Basuki, A. (2016). Sustainable strategies selection in SMEs using MCDM approach. In *MATEC Web of Conferences*, 58, 02007.
- Borjalilu, N., Sazvar, Z., & Nayeri, S. (2021). An Integrated Method for Airline Company Supplier Selection Based on The Entropy and VIKOR Methods: A Real Case Study. *International Journal of Aviation, Aeronautics and Aerospace*, 8(4), 1-20.
- Büyüközkan, G. & Ruan, D. (2008). Evaluation of Software Development Projects Using Fuzzy Multi-Criteria Decision Approach. *Mathematics and Computers in Simulations*, 77 (5-6), 464-475.
- Chen, Y. H. (2020). Applying Linguistic VIKOR and Entropy to Evaluate Competitive Ability of Medical Tourism in Taiwan. In *2020 IEEE 2nd Eurasia Conference on Biomedical Engineering, Healthcare and Sustainability (ECBIOS)*, 190-192.
- Chu, M. T., Shyu, J., Tzeng, G. H. & Khosla, R. (2007). Comparison Among Three Analytical Methods for Knowledge Communities Group-Decision Analysis. *Expert Systems with Applications*, 33, 1011-1024.

- Çakır, S. & Perçin, S. (2013). Çok Kriterli Karar Verme Teknikleriyle Lojistik Firmalarında Performans Ölçümü. *Ege Akademik Bakış*, 13 (4): 449-459.
- Dalbudak, E & Rençber, Ö. F. (2022). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri Üzerine Literatür İncelemesi. *GAUNIIBFD*, 4(1), Mayıs, 1-16.
- Dinçer, H. ve Görener, A. (2011). Performans Değerlendirmesinde AHP-VIKOR ve AHP - TOPSIS Yaklaşımları: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama. *Journal of Engineering and Natural Sciences*, Sigma 29, 244-260.
- Dincer, H. & Görener, A. (2011). Analitik Hiyerarşi Süreci ve VIKOR Tekniği ile Dinamik Performans Analizi: Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama", *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 109-127.
- Ertuğrul, İ., & Karakaşoğlu, N. (2008). Banka Şube Performanslarının VIKOR Yöntemi İle Sıralanması. *Endüstri Mühendisliği Dergisi*, 20(2), 19-28.
- Gök-Kısa, A. C., ve Perçin, S. (2018). Bütünleşik Entropi Ağırlık-VIKOR Yöntemi İle Bilişim Teknolojisi Sektöründe Performans Ölçümü. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 14(1), 1-13.
- Görçün, Ö. F., Zolfani, S. H. & Çanakçıoğlu, M. (2022). Analysis of Efficiency and Performance of Global Retail Supply Chains Using Integrated Fuzzy SWARA and Fuzzy EATWOS Methods. *Operations Management Research*, Advance Online Publication.
- Hsu, L. C. (2015). Using a Decision-Making Process to Evaluate Efficiency and Operating Performance for Listed Semiconductor Companies. *Technological and Economic Development of Economy*, 21(2), 301-331.
- İç, Y., Tekin, T., Pamukoğlu, M., Ziya, F. & Yıldırım, E. (2015). Kurumsal Firmalar İçin bir Finansal Performans Karşılaştırma Modelinin Geliştirilmesi. *Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 30 (1), 71- 85.
- Jovanovic, J., Shah, H., Vujovic, A., & Krivokapic, Z. (2014). Application of MCDM Methods in Evaluation of Environmental Impacts. *International Journal for Quality Research*, 8(4).
- Kandemir, T., ve Karataş, H. (2016). Ticari Bankaların Finansal Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle İncelenmesi: Borsa İstanbul'da İşlem Gören Bankalar Üzerine Bir Uygulama (2004- 2014). *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1766-1776.
- Karaoğlan, S., & Şahin, S. (2018). BİST XKMYA işletmelerinin finansal performanslarının çok kriterli karar verme yöntemleri ile ölçümü ve yöntemlerin karşılaştırılması. *Ege Akademik Bakış*, 18(1), 63-80.
- Köse, A. & Akıllı, K. (2021). Financial Performance of Brokerage Firms Evaluation with Vikor Method. *Cumhuriyet University Journal of Economics and Administrative Sciences*, 22(2), 168-192.
- Kuo, M. S., & Liang, G. S. (2011). Combining VIKOR With GRA Techniques To Evaluate Service Quality of Airports Under Fuzzy Environment. *Expert Systems with Applications*, 38(3), 1304-1312.
- Liu, H. C., Chen, X. Q., Duan, C. Y. & Wang, Y. M. (2019). Failure Mode and Effect Analysis Using Multi Criteria Decision Making Methods; A Systematic Literature Review. *Computers and Industrial Engineering*, 135, 881-897.
- Liu, H. & Yan, T. 2007. Bidding-Evaluation of Construction Projects Based on VIKOR Method. *Proceedings of the IEEE International Conference on Automation and Logistics*, Jinan, China.
- Lixia, X., Huiyu, N., Yang, H., & Zhang, J. (2020). A Key Business Node Identification Model For Internet of Things Security. *Security and Communication Networks*, 1-1.
- Memiş, S. & Korucuk, S. (2019). Dematel ve VIKOR Bütünleşik Yaklaşımı İle Gıda İşletmelerinde İnovasyon Çeşitlerinin Önceliklendirilmesi ve En İdeal Firma Seçimi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 1070-1084.

- Nan, Y. & Tian, Y. (2011). Performance Evaluation on Regional Innovation System Based of AHP-TOPSIS Methodology. International Conference on Computer Science and Network Technology (ICCSNT), 24-26 Aralık 2011, 1140-1143.
- Opricovic, S., & Tzeng, G.-H. (2004). Compromise Solution by MCDM Methods: A Comparative Analysis of VIKOR and TOPSIS. European Journal of Operational Research, 156(2), 445-455.
- Opricovic, S. & Tzeng, G.H. 2007. Extended VIKOR Method in Comparison with Other Outranking Methods. European Journal of Operational Research, 178, 514-529.
- Ömürbek, N., Karaatlı, M. ve Yetim, T. (2014). Analitik Hiyerarşi Sürecine Dayalı Topsis ve Vikor Yöntemleri İle Adım Üniversitelerinin Değerlendirilmesi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Dr. Mehmet Yıldız Özel Sayısı, 189-207.
- Özden, Ü. H. (2009). Türkiye'deki Mevduat Bankalarının Performansları: Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri İle Analizi. 1.Baskı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Özden, Ü. H., Başar, Ö. D., & Kalkan, S. B. (2012). İMKB'de İşlem Gören Çimento Sektörü Şirketlerinin Finansal Performanslarının VIKOR Yöntemi İle Sıralanması. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonomi ve İstatistik Dergisi, 17, 23-44.
- Perçin, S, & Sönmez, Ö. (2018). Bütünleşik Entropi Ağırlık ve TOPSIS yöntemleri kullanılarak Türk sigorta şirketlerinin performansının ölçülmesi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, Özel Sayı, 565-582.
- Rajiv, B. & Darshana, B. (2014). Supplier Selection For Construction Projects Through TOPSIS and VIKOR Multicriteria Decision Making Methods. International Journal of Engineering Research and Technology, 3 (5), 1971-1976.
- Sindhvani, R., Lata Singh, P., Kaushik, V., Sharma, S., Kumar Phanden, R., & Kumar Prajapati, D. (2020). Ranking of Factors For Integrated Lean, Green and Agile Manufacturing for Indian Manufacturing SMEs. In Advances in Intelligent Manufacturing, 203-219.
- Stanković, J. J., Popović, Ž., & Marjanović, I. (2019). Assessing Smartness and Urban Development of the European Cities: An Integrated Approach of Entropy and VIKOR. In International Conference on Multiple Criteria Decision Making, 69-97.
- Siew, L. W., Fai, L. K., & Hoe, L. W. (2021). Performance Evaluation of Construction Companies in Malaysia With Entropy-VIKOR Model. Engineering Journal, 25(1), 297-305.
- Tayyar, N., & Gökakın, E. (2018). BİST Gelişen İşletmeler Piyasasına Dahil Şirketlerin Finansal Performanslarının ÇKKV Yöntemleri İle Analizi. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 17(65), 62-78.
- Teimouri, H. B., Gharibi, J., Hossein Zadeh, A., & Pooya, A. (2021). An Integrated Entropy/VIKOR Model for Customer Clustering In Targeted Marketing Model Design (Case Study: IoT Technology Services Companies). Advances in Mathematical Finance and Applications, 6(4), 671-693.
- Tezergil, A. S. (2016). VIKOR Yöntemi İle Türk Bankacılık Sektörünün Performans Analizi. Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 38(1), Haziran.
- Tong, L. I., Chen, C. C. & Wang, C.H. (2007). Optimization of Multi-Response Processes Using the VIKOR Method. International Journal of Advanced Manufacturing Technology, 31, 1049-1057.
- Tzeng, G. H., Lin, C. W., Opricovic, S. (2005). Multi-Criteria Analysis of Alternative-Fuel Buses for Public Transportation. Energy Policy, 33, 1373-1383.
- Uludağ, A. S. & Doğan, H. (2016). Çok Kriterli Karar Verme Yöntemlerinin Karşılaştırılmasına Odaklı Bir Hizmet Kalitesi Uygulaması. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 6(2), 17-47.

- Wang, W., & Lin, W. (2018). Multi-Criteria Decision Making Model for Evaluation of The Growth of Environmental Protection Enterprises. *Ecology*, 27(106), 1887-1894.
- Wang, W., Lin, W., Bao, Z., Dai, X., & Lin, Q. (2022). Study on The Influence of COVID-19 on The Growth of China's Small and Medium Sized Construction Enterprises. *Plos One*, 17(6), 266-315.
- Wu, Min & Zhujun, L. (2011). The Supplier Selection Application Based on Two Methods: VIKOR Algorithm With Entropy Method and Fuzzy TOPSIS With Vague Sets Method. *International Journal of Management Science and Engineering Management* Volume, 6(2), 109-115.
- Yalçın, N., Bayrakdaroğlu, A. & Kahraman, C. (2012). Application of Fuzzy Multi-Criteria Decision Making Methods for Financial Performance Evaluation of Turkish Manufacturing Industries. *Expert Systems With Applications*, 39(1), 350-364.
- Yazıcıoğlu, Y. & Yıldırım, M. (2022). BİST İnşaat Endeksinde Yer Alan Şirketlerin Finansal Performanslarının AHP ve VIKOR Yöntemiyle Analizi. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(3), 647-662.
- Yetiz, Y. & Kılıç, Y. (2021). Bankaların Finansal Performansının VIKOR Yöntemi ile Değerlendirilmesi: Türkiye Örneği. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 151-164.
- Yıldız, A. & Deveci, M. (2013). Bulanık VIKOR Yöntemine Dayalı Personel Seçim Süreci. *Ege Akademik Bakış*, 13(4), 427-436.
- Yılmaz, N. (2020). Türkiye'deki Mevduat Bankalarının VIKOR Yöntemiyle Performans Analizi. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, , 12(3), 2733-2748.
- Yılmaz Ö. & Yakut E. (2021). Entropi temelli TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile bankacılık sektöründe finansal performans değerlendirmesi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(4), 1297-1321.
- Yu, P. L. (1973). A Class of Solutions for Group Decision Problems. *Management Science*, 19(8), 936-946.
- Yüce, G. & Temiz, İ. (2017), Multi Criteria Decision Making Methods Approach to Asynchronous Electric Motor Selection. *The Journal of Operations Research, Statistics, Econometrics and Management Information Systems*, 5(2), 171-190.
- Zeleny, M. (1982) *Multiple Criteria Decision Making*. McGraw Hill, New York.
- Zhang, J., Li, L., Zhang, J., Chen, L., & Chen, G. (2021). Private-Label Sustainable Supplier Selection Using A Fuzzy Entropy-VIKOR-Based Approach. *Complex & Intelligent Systems*, 1-18.
- Zheng, Q., Chen, K., Kong, D., Liang, J., & Wu, J. (2021). A Selection Model of Strategic Emerging Industries in Fujian Based on Entropy and VIKOR Algorithm. *Discrete Dynamics in Nature and Society*, 1-10.

**ULUSLARARASI BEŞERİ VE SOSYAL
BİLİMLER İNCELEME DERGİSİ (UBSBİD)**
**INTERNATIONAL HUMANITIES AND SOCIAL
SCIENCE REVIEW (IHSSR)**

Volume: 6 Issue: 2 Year: 2022

**YUNANİSTAN'DA HÂLÂ AYAKTA BİR OSMANLI: NARDA (ARTA) SAAT
KULESİ**

Neval KONUK HALAÇOĞLU*

MAKALE BİLGİSİ

ÖZ

Makale Tarihi:

Başvuru:

Revizyon :

Kabul :

Orcid Numarası :
0000-0002-9322-0541

Anahtar Kelimeler:

*Saat Kulesi, vakit, Narda
(Arta), Balkanlarda
Osmanlı Mimarisi,
Yunanistan.*

Saat kulesi inşa etme geleneği Avrupa'da XIII. yüzyıldan itibaren görülmeye başlamış ve XIV. yüzyılda yaygınlaşmıştır. Osmanlı topraklarına ise Kanunî Sultan Süleyman döneminden hemen sonra, XVI. yüzyıl sonlarında girmiş, XVIII. yüzyıl ile beraber gelişip yayılmıştır. Osmanlı Devleti'nde saat kulesi yapımı Osmanlıların batılılaşma süreciyle de ilgili olarak; Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıkışının 25. sene-i devriyesinde (1901-1902), valilere saat kulesi yapımıyla ilgili gönderdiği irâde ile başlar. Bu çalışmamızda Yunanistan'da yaptığımız arazi çalışması sonrasında ayakta olduğunu tespit ettiğimiz Narda Saat Kulesi ilk defa seyahatnâmeler, Yunanca ve Türkçe bilimsel kaynaklarla ele alınarak bilim dünyasına tanıtılacaktır.

**AN OTTOMAN STILL STANDING IN GREECE: NARDA (ARTA) CLOCK
TOWER**

ARTICLE INFO

ABSTRACT

Article History:

Received:

Revised :

Accepted :

Orcid Number:
0000-0002-9322-0541

Keywords:

*Clock Tower, time, Narda
(Arta), Ottoman Architecture in
the Balkans, Greece.*

The tradition of building clock towers started to be seen in Europe from the 13th century and became widespread in the 14th century. It entered the Ottoman lands at the end of the 16th century, right after the reign of Suleiman the Magnificent, and developed and spread with the 18th century. Clock tower construction in the Ottoman Empire In relation to the westernization process of the Ottomans; It begins with the order sent to the governors regarding the construction of the clock tower in the 25th year of Sultan Abdulhamid II's accession to the throne (1901-1902). In this study, the Narda (Arta) Clock Tower, which we determined to be standing after the fieldwork we did in Greece, will be introduced to the scientific world for the first time by considering travel books, Greek and Turkish scientific sources.

* Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Turizm Rehberliği Bölümü. E-posta: neval.konuk@marmara.edu.tr

Research Article/ Araştırma Makalesi

Cite As/ Alıntı: Konuk H. N. (2022), " Yunanistan'da Hâlâ Ayakta Bir Osmanlı: Narda (Arta) Saat Kulesi ", Uluslararası Beşeri ve Sosyal Bilimler İnceleme Dergisi , 6 (2).

Narda(Arta) Şehri'nde Osmanlı Hâkimiyeti Dönemi

Narda (Arta), Yunanistan'ın batısında Narda (Arta) körfezinin kuzeyindeki delta düzlüğüyle dağlık alanın sınırında Arakhtos (Narda) Nehri'nin sol kenarında denize 16 km. mesafede yer alır. Hicri 832 (milâdi 1429)'de Rumeli Beylerbeyi Sinan Paşa Yanya'yı fethedince Epir Despotu Karlo, vasal olarak Osmanlı Devleti'ni tanır ve şehir milâdi 853 (hicri 1449)'te Osmanlı hâkimiyetine girer. Bu dönemde şehrin ismi Narda olarak değiştirilir. 16. yüzyıl başlarında Piri Reis burayı Narda adıyla anıp aynı adlı akarsuyun Narda Denizi'ne döküldüğü yerden 6 mil uzaklıkta bulunduğunu yazar. Evliya Çelebi ise narlarının çokluğu ve ünü sebebiyle buranın Narda adını aldığı ileri sürer (Evliya Çelebi, 8.kitap, 2011: 621). Önceleri Yanya'ya bağlı bir kaza merkezi olan Narda milâdi 1078 (hicri 1668)'de Paşa Sancağı'na bağlanır. 20. yüzyıl başlarında kaza merkezi, yüzyılın ortalarında ise Yanya eyaletine bağlı bir sancağın merkezi olur. 1830'da Yunanistan bağımsızlığı sonrası, sınır Golos Körfezi'nden Narda Körfezi arasında çizilir ve şehir Osmanlılarda kalır. Berlin Antlaşması sonucunda (1878) Narda Yunanistan'a bırakılır. 1897 Türk-Yunan Savaşı sırasında Narda bir ara Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine geçtiyse de savaş sonunda iade edilir (Bostan, 2013:385-387).

Günümüzde Yunanistan sınırları içerisinde Epirus bölgesinde Arta ili Arta Belediyesi sınırları içinde yer alan Narda Saat Kulesi, Türkiye'de bölgedeki mimari eserleri ve saat kulelerini ele alan bilimsel yayınlarda hiç yer verilmediği (Eyice, 1954:157-182); (Eyice, 1955: 205-230); (Eyice, 1968: 67-73); (Eyice, 1995:102-103); (İnciciyan-Andreasyan, 1973-1974:11-52); (Aslanapa, 1965-1966: 477-485); (Ottoman Architecture in Greece, 2008: 494 s.); (Büktel, 2017:1004-1023) veya hâlâ ayakta olduğunun bilinmemekle birlikte Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nden alıntı yapılarak verildiği görülmektedir (Ayverdi, 2000: 315); (Bıçakçı, 2003, 353); (Çam, 2000:213-214); (Acun, 2018: 266). Ayrıca, Hakkı Acun'un kitabında Yunanistan'daki tüm saat kulelerine de yer verilmiştir: Anabolu (Nafplion), Atina, Dimetoka (Didimotiho), Florina, Grebene (Grevena), Gümülcine (Komotini), İskeçe (Xanthi=Yenice), Karaferye (Veria), Ağustos (Naussa), Kavala, Kozana (Kozani), Serfice, Livadeia, Narda(Arta), Selanik (Thessaloniki), Serez (Serres), Demirhisar/Temurhisar, Tırhala (Trikala), Veroia, Yanya (Ioannina) Kalesi'ndeki Saat Kulesi, Yanya (Ioannina) Lorus Kazası, Yenice Vardar (Giyaniça), Yenişehir (Larissa), Girit Hanya, Rodos (Rhodes) (Acun, 2018: 257-277). Semavi Eyice, Arda (Narta) ile ilgili tespit ettiği yapılarla ilgili yazılmış ansiklopedi maddeleri de olmakla birlikte, saat kulesine hiç değinmemiştir (Eyice, 1991: 413-414); (Eyice, 1995: 525).

Osmanlı Saat Kuleleri

Osmanlı Devleti'nde ilk mekanik saatler 15. yüzyılın sonlarında padişahın sarayına ulaşır ve 16. yüzyılda yavaş yavaş sarayın dışına da yayılır. Osmanlı İmparatorluğu'nda saat kulelerinin yapımına 16. yüzyılın ortalarında başlanır ve ilk örnekleri Balkanlar'da inşa edilir. Kuleler esas olarak ticaretin yoğun olduğu, halka açık yerlerde/pazarlarda ve Hristiyan nüfusunda bulunduğu yerlerde yapılır. Balkanlarda inşa edilen saat kulelerinin ilk örnekleri ise, Bosna-Hersek Banyaluka Ferhat Paşa Cami saat kulesi (1577) ve Makedonya Üsküp Saat Kulesi'dir (Acun, 2018:6). 1660-1661'de Üsküp'e gelen Evliya Çelebi de saat kulesinden bahsetmektedir (Evliya Çelebi V, 1984:383).

Tamamen Müslüman halkın bulunduğu alanlarda saat kulelerinin inşası, Anadolu'da daha sonraki yüzyıllarda gerçekleşir. Çünkü, saat kulelerine karşı Müslümanlar arasında güçlü bir önyargı bulunmaktaydı. Bu durumun nedeni; minarelerin İslam dini açısından taşıdığı sembol/imege hâlini gölgeleme durumunun meydana gelme ihtimali ve saat kulesi çanları sesinin Hristiyanların ibadete çağrısını sembolize eden kilise çanlarının sesine benzerliğine andırması durumudur. Osmanlı Devleti, bu önyargıları, Müslüman ve Hristiyan halkın birlikte yaşadığı bölgelerde; minarelerden daha alçak kuleler inşa ederek, onları Hristiyan sembolleri olarak değil de, Müslüman halkın belleğinde vakit bildiren yapılar olarak tanımlayarak aşar. Bununla birlikte; 18. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Hristiyan bölgelerinde bile kulelerin yaygınlaşması azdır. Çünkü, önyargılar dışında, saat kulelerinin inşa ve bakım masrafları da yüksek olduğundan inşaatları oldukça geç

gerçekleşir. Bu nedenle de saat kuleleri, ekonomik refaha sahip ve yoğun ticari faaliyetin olduğu şehirlerde öncelikle inşa edilir.

Saat kuleleri konumlarına göre; meydanlarda, yamaç ve tepelerde ve bir yapı üzerinde yer alanlar olmak üzere üçe ayrılırlar (Acun, 2018:5).

Narda Saat Kulesi:

Saat Kulesi, Narda (Arta) Kalesi'nin güneybatı yönünde, Arta 2. İlköğretim okulu ile Yahudi Şehitleri Meydanı'nın yanında, Bizans kilisesi Agios Vassilios'a da oldukça yakın bir konumdadır.

1670 yılında şehri gezen Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi'nde Bayezid Han Camisi'nin yol aşırısına yapılmış büyük bir tüccar hanının kapısı önünde yer aldığını söylediği saat kulesi hakkında şu bilgileri verir:

“İbretlik Saat Kulesi: Hanın yol aşırısında bir yüksek saat kulesidir ki çanı gayet büyüktür. Tam bir saat yerden sesi duyulur. Bir çarklı olup 24 saat devreder. Gayet sanatlıdır ki böyle bir çarklı saat bir diyarda yoktur” (Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 8.kitap, 2011:620).

Narda Kalesi'nin yanında bağımsız bir yapı olarak inşa edilen saat kulesi, 17.yüzyıla ait bir eserdir. Ancak, kesin yapım tarihi bilinmemektedir. 16.yüzyılın ilk yılları arasında inşa edilmiş olması muhtemeldir. Epirus'un en eski, Yunanistan'ın en eski saatlerinden biri iken, saatin orijinal mekanizması onu Osmanlı İmparatorluğu boyunca kendi türünde eşsiz kılar.

Kalede olduğu gibi oyma taştan inşa edilen kule, 21 metre yüksekliğindedir. Kare planlı yapı; kaide, gövde ve çatıdan oluşmaktadır. Kulenin cepheleri iddiasızdır ve doğu ve güney taraflarında içe doğru genişleyen ve güneş ışığının girişi için pencere görevi gören üç dikey açıklık gösterir.

Kulenin saat kadranı, güney cephenin üst kısmında yer alan beyaz camlı dairesel bir demir diskten oluşur. Bu diskin içine 12 metal çember içerisinde saat numaraları ile diskin merkezinde ise akrep ile yelkovan yer alır. Saatin orijinalinde bulunan Arap rakamları emayedendi ve oldukça süslüydü.

Kuleye tek giriş kuzey tarafındadır ve zemin seviyesinden yükseltilmiştir; bakım personelinin yapıya erişimi ise taş merdivenle mümkündür. Saat Kulesi'nin iç duvarları, yaklaşık 1 metre yüksekliğe yerleştirilmiş, ahşap direklerle desteklenmiş ve güçlendirilmiştir. Çatıya çıkış, yatay bir rampa ile biten metal bir sarmal merdivenle yapılır. Saatin üst kısmına giriş, rampayı saat mekanizmasının bulunduğu ahşap merdivene bağlayan ikinci bir merdivenden yapılır. Bu mekanizma kulenin tepesindeki büyük zili her 30 ve 60 dakikada bir çalacak ve zamanı işaret edecek şekilde ayarlanmıştır.

Kulenin üstü, orijinal kuleye sonradan eklenen kiremitli bir çatı ile kaplıdır. Kiremit çatının destekleri küçük kırmızı tuğlalardan yapılmıştır ve düzenlemeleri ile her iki tarafta ikişer tane olmak üzere sekiz kemerli açıklık oluşturmaktadır. Saat zili sabit tiptedir ve vuruşlar harici bir hareketli çekiçle mümkündür.

1908 yılına kadar saat, günün 24 saate eşit süreye bölündüğü Avrupa sisteminden farklı olarak, eşit olmayan süreli mevsimsel saatlere dayalı olan Osmanlı zaman ölçme sistemine “Ezanî saat”e dayanıyordu. Ezanî saate, çoğunlukla “Alaturka saat” de denilmekte olup, bir mahallin en yüksek noktasından [güneşin](#) batışı esas alınarak her gün saatlerin 12:00'a (yani takvimlerde gösterilen [akşam namazı](#) vakti) ayarlandığı bir saat sistemi olup mevsimlere göre değişiklik göstermektedir.

1908'de eski mekanizma, Avrupa saatlerini işaret etmek için sarkaçlı yeni bir mekanik saatle değiştirilir.

Bu saatin 5 temel parçası vardı:

- a. Dişliyi döndüren bir telin üzerindeki ağırlık olan itici güç.
- b. Sarkaç.
- c. Sarkaç ile birlikte kısa bir süre için ağırlık kuvvetini serbest bırakan ve aynı zamanda aynı sarkacı iterken dişlilerin dönmesini sağlayan kaçış mekanizması.
- d. Ağırlık kuvvetini sarkaca aktaran dişliler dizisi.
- e. Sarkacın hareketlerine göre hareket eden göstergeli kadran.

Bu tür bir saat, modern bir elektronik mekanizma ile değiştirildiği 1994 yılına kadar kullanımda kalır.1994 yılında bu mekanizma yeniden, elektronik bir mekanizma ile değiştirilir (<https://www.kastra.eu/castleen.php?kastro=artaclock> (İnternet Erişim Tarihi 10.10.2022)).

Sonuç:

Kaynaklarda sıklıkla yer almayan veya sadece adının yer aldığı Narda (Arta) Saat kulesi; bölgenin tarihi, ekonomik ve sosyal değişimleriyle yakından bağlantılıdır. Narda(Arta) Kalesi'nin yanındaki merkezi konumu, onu bir referans noktası haline getirmiştir. Saatin önündeki Hera Meydanı

(günümüzdeki ismi), şehrin en işlek yerlerinden biri olup ve Narda'nın üç dini cemaatinin buluşma yeri idi. Şehrin adeta kent sembolü hâline gelmiş olan eser, Rumeli'deki Osmanlı saat kulesi mimarisini en yalın biçimde yansıtan yapıdır.

BİBLİYOGRAFYA

Acun, Hakkı. (2018), **Osmanlı İmparatorluğu Saat Kuleleri**, Atatürk Kültür Merkezi Yay., Ankara, 2.baskı.

Aslanapa, Oktay. (1965-1966), "Yunanistan'da Türk Eserleri ve Türklerin Durumu", **Türk Kültürü**, S.37-48, s.477-485.

Ayverdi, Ekrem Hakkı. (2000), **Avrupa'da Osmanlı Mimari Eserleri, Bulgaristan, Yunanistan, Arnavudluk, IV, (4.5.6.Kitap)**, İstanbul Fetih Cemiyeti, 2.baskı İstanbul.

Bıçakçı, İsmail. (2003), **Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri**, İSAR, İstanbul.

Bostan, İdris. (2013), "Narda", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.32, s.385-387.

Büktel, Yılmaz. (2017), "Arta-Narda Osmanlı Hatraları", **XX.Uluslararası Ortaçağ Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 2-5 Kasım 2016**, Sakarya, s.1004-1023.

Çam, Nusret. (2000), **Yunanistan'daki Türk Eserleri/Turkish Monuments in Greece**, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi. (1984), V, İstanbul, s.383.

Eyice, Semavi. (1991), "Arta Köprüsü" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.3, s.413-414.

Eyice, Semavi. (1995), "Faik Paşa Camii", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.XII, s.102-103.

Eyice, Semavi. (1995), "Feyzullah Camii", **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, c.12, s.525.

Eyice, Semavi. (1954), "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri-I", **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, XI, s.157-182.

Eyice, Semavi. (1955), "Yunanistan'da Türk Mimari Eserleri-II", **Türkiyat Mecmuası**, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Enstitüsü, İstanbul, XII, s.205-230.

Eyice, Semavi. (1968), "Yunanistan'da Unutulmuş Eski Bir Türk Eseri", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, S.5, s.67-73.

Günümüz Türkçesi'yle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Gümülcine- Kavala- Selânik -Tırhala- Atina- Mora-Navarin- Girit Adası- Hanya- Kandiye- Elbasan- Ohri- Tekirdağı, (2011) Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, 8.Kitap-2.cilt, Yapı Kredi Yay., İstanbul, s.621.

İnciciyan, P.L.,-Andreasyan, H.D. (1973-1974) "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", **Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi**, S.2-3, s.11-52.

Ottoman Architecture in Greece. (2008), (Author: Ersi Brouskari), Hellenic Ministry of Culture, Directorate of Byzantine and Post-Byzantine Antiquities, Athens, 494 s.

Yunanistan, tarihi, resimli. 280 tarihi gravür içeren tarihi, topografik ve sanatsal belgelerin eksiksiz bir koleksiyonu]. (1984), Atina, Nikolas Books.

Ελλάδα, ιστορική, εικονογραφημένη. Μια πλήρης συλλογή ιστορικών, τοπογραφικών και καλλιτεχνικών ντοκουμέντων. Με 280 γκραβούρες εποχής, 1842 - 1885.

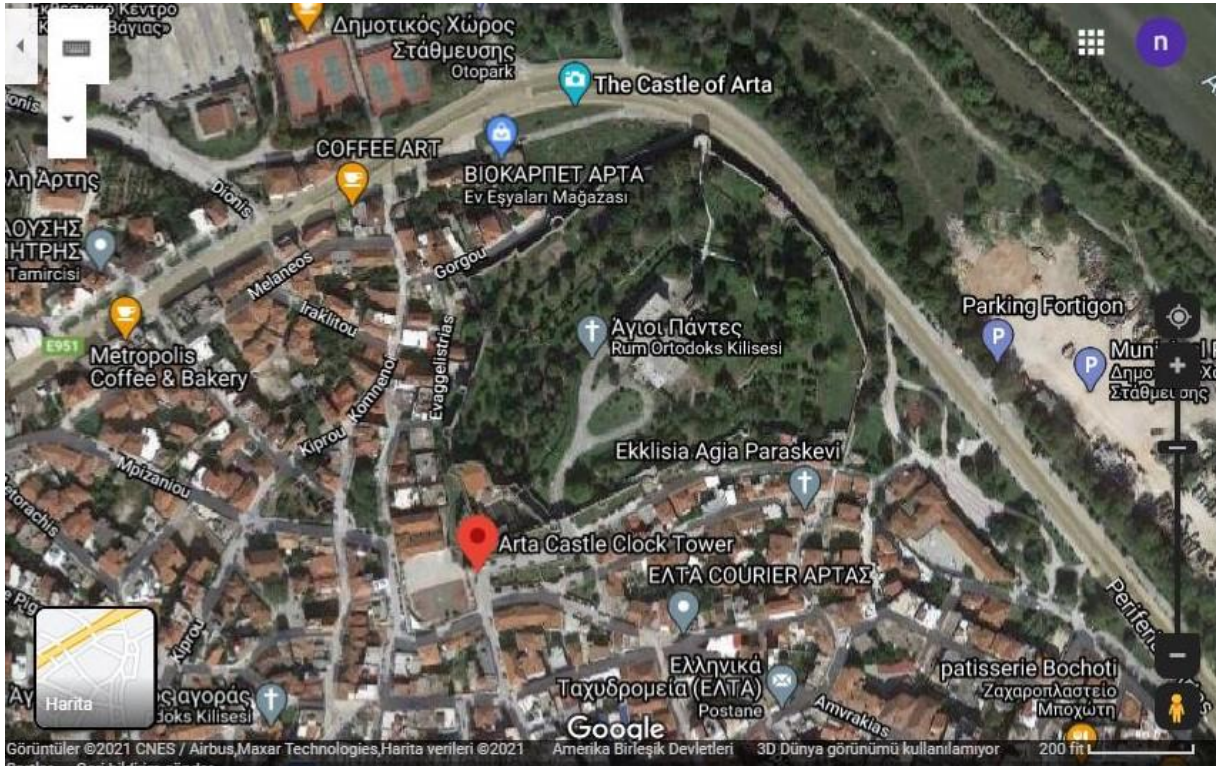
<https://www.kastra.eu/castle.php?kastro=artaclock> (İnternet Erişim Tarihi 10.10.2022).

FOTOĞRAF VE PLANLAR LİSTESİ

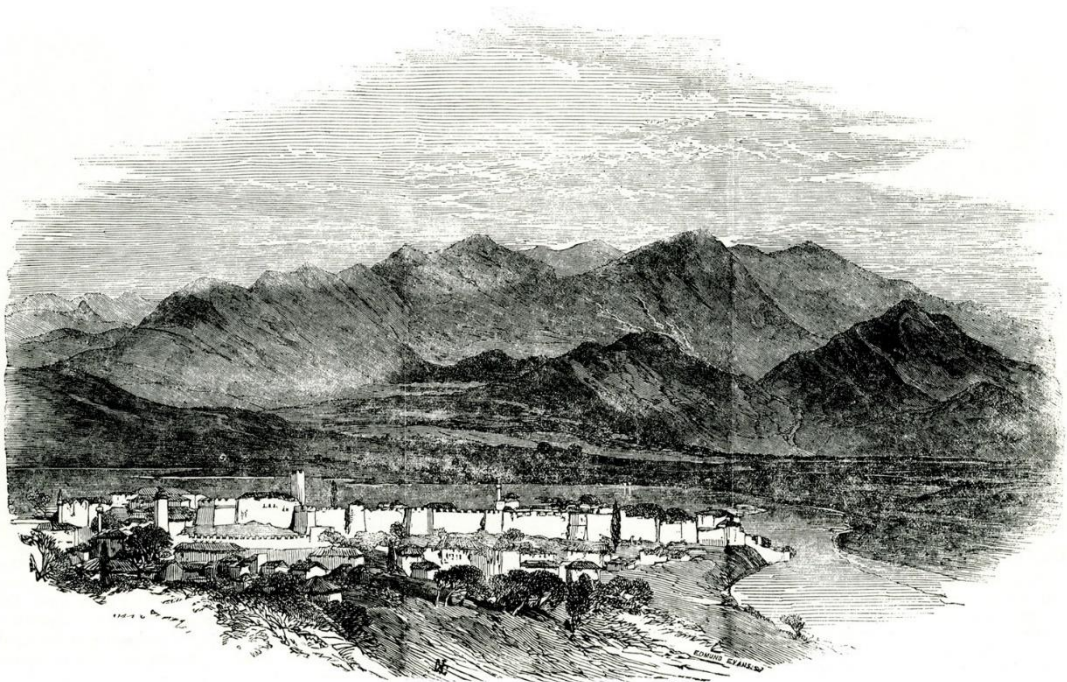
Harita- 1 Yunanistan Arta şehrinin görünüşü (<https://commons.m.wikimedia.org/wiki/Erişim>)
Traihi: 10.10.2022

Fotoğraf-1 Yunanistan Arta şehri kalesi ve saat kulesini gösteren google earth

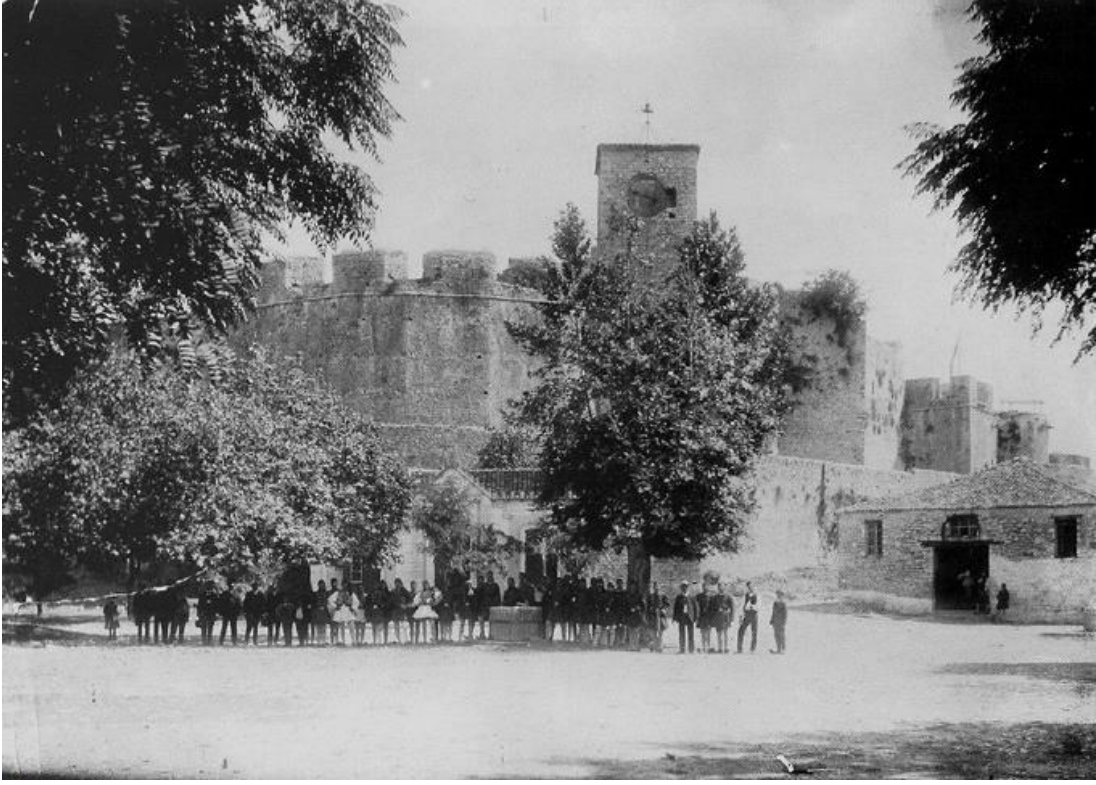
Fotoğraf-2 Seyyah Edward Lear'in 1849 tarihli Narda şehri gravüründe Saat Kulesi ve Kalenin görünüşü (Yunanistan, tarihi, resimli. 280 tarihi gravür içeren tarihi, topografik ve sanatsal belgelerin eksiksiz bir koleksiyonu], Atina, Nikolas Books, 1984).

TOWN AND FORTRESS OF ARTA, IN ALBANIA.

Fotoğraf-4 Seyyah Edmund Evans'ın Nisan 1854 tarihli Narda şehri gravüründe Saat Kulesi ve Kalenin görünüşü (Yunanistan, tarihi, resimli. 280 tarihi gravür içeren tarihi, topografik ve sanatsal belgelerin eksiksiz bir koleksiyonu], Atina, Nikolas Books, 1984).

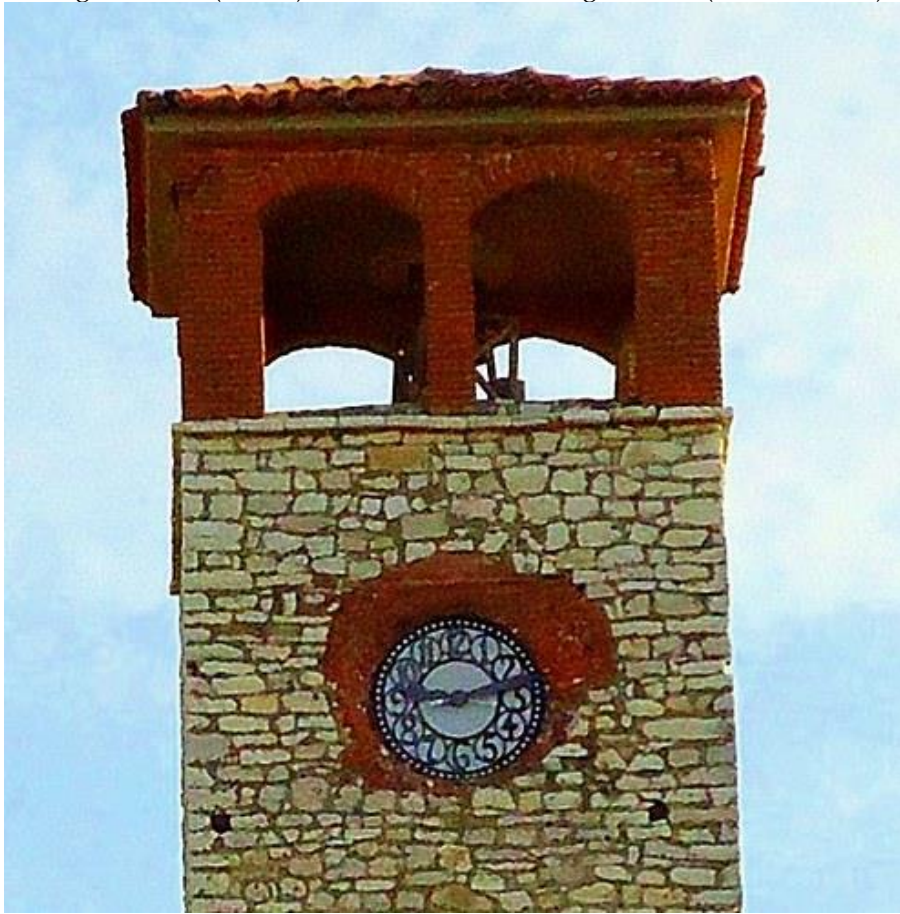
Fotoğraf-5 1910 tarihli Arta (Narda) Saat Kulesi ve Kalenin görünüşü (Foto: Anonim)

Fotoğraf-6 Arta (Narda) Saat Kulesi ve Kalenin görünüşü (Foto: Anonim)

Fotoğraf-7 Arta (Narda) Saat Kulesi ve Kalenin görünüşü (Foto: Anonim)

Fotoğraf-8 Arta (Narda) Saat Kulesi üst kısmının genel görünüşü (Foto: Anonim)